BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PROVINCIE DER MINDERBROEDERS IN DE NEDERLANDEN

ONDER REDACTIE VAN
PATER DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M.
EN
PATER CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M.

BUNDEL VIII

Veritatem facientes in charitate

1951

BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PROVINCIE DER MINDERBROEDERS IN DE NEDERLANDEN

ONDER REDACTIE VAN
PATER DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M.
EN
PATER CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M.

BUNDEL VIII

Veritatem facientes in charitate

1951

DRUK: N.V. GRAFISCHE KUNSTINRICHTING J. VAN POLL SUYKERBUYK
ROOSENDAAL

REDACTIE:
P. DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M., GOUWE, 39, GOUDA.
P. CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M., BIEST 43, WEERT.

ADMINISTRATIE:
N.V. GRAFISCHE KUNSTINRICHTING
J. VAN POLL SUYKERBUYK, ROOSENDAAL

De Bijdragen voor de Geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden verschijnen in bundels van ongeveer 160 blzz. Drie bundels vormen één deel. Bij de derde bundel worden Inhoud en Register gevoegd. Intekenaren op de delen betalen per bundel *f* 4.—, verhoogd met de frankeerkosten. De prijs voor afzonderlijke bundels - voor zover voorradig - bedraagt *f* 6.—.

Stukken ter plaatsing alsmede boeken ter recensie worden ingewacht bij de Redactie. Aan de schrijvers wordt de vrijheid gewaarborgd hun artikelen naar eigen wens en gewoonte te redigeren.

Voor alle zaken, de uitgave betreffende, wende men zich tot de Administratie.

PLACET IMPRIMATUR:

P. Dr APOLLINARIS VAN LEEUWEN, O.F.M.
Minister Provincialis.

Werthae, in festo S.P.N. Francisci, 4 Octobris '51.

NIHIL OBSTAT:

H. TH. BOUTERS, Pr.
Censor ad hoc deputatus.

Goudae, in Vigilia Sancti Francisci Assisiensis,
3 Octobris 1951.

INHOUD

CONTENU. Quand dans la „Meijerij" de bois-le-Duc (grande contrée dans la province du Brabant septentrional) la vie catholique fut rendue impossible, plusieurs „écoles latines" furent érigées dans la contrée libre au delà des frontières. Là les catholiques persécutés étaient à même de faire donner à leurs enfants une instruction catholique et une culture nécessaire.
A Venray, l'approbation pour l'érection d'une telle école fut donnée le 2 mai 1651. Au début elle fut dirigée par le clergé séculier, tandis que la commune fournissait une contribution importante. A partir de l'an 1673 cette dernière fut spécialement donnée par les Seigneurs de Venray. Au 18ième siècle Venray ressortissait à la Gueldre prusienne. C'est alors qu'un certain Pierre Coninx projeta des réformations fort avantageuses.
Les désagréments continuels cependant, entre les professeurs de l'école mirent obstacle à la bonne discipline et la prospérité de l'institut, de sorte que la seule solution possible fut celle de donner aux professeurs leur congé et de charger les Frères Mineurs de l'instruction. Ce fut en l'an 1793. - Mais bientôt „l'époque française" commenca. L'école latine fut supprimée en l'an 1805 et remplacée par une soi-disant école secondaire, qui à son tour fut fermée en l'an 1810. Après l'époque française l'instruction fut reprise par le clergé séculier parmi lequel il faut spécialement citer le vicaire, Willebrord van de Kerkhoff. Après être nommé recteur de Merselo, il continua tout de même à donner de l'instruction. Le gouvernement cependant ferma l'école comme étant illégale. Il paraît qu'on l'ai continuée tout de même. - Quoi qu'il en soit, il est certain que l'on commença définitivement en l'an 1837. Cette fois encore l'école revint sous la direction du clergé séculier. Cependant quand en 1844 les Frères Mineurs retournèrent à Venray, c'est eux que l'on chargea de l'instruction. Et ils ont rempli cette tâche jusqu'en ce jour. Le collège des Pères Franciscains prospère toujours; en 1920 il obtint le „Jus promovendi" et le nombre des professeurs et des élèves va toujours en s'augmentant. Un chapitre spécial traite de ces professeurs et de leurs étudiants. Après l'aperçu historique on développe en particulier plusieurs points comme par exemple, le bâtiment de l'école, le programme

des études, le règlement du jour, les vacances, la discipline et l'ordre. Un épilogue sur l'éducation religieuse termine cet aperçu historique qui est introduit par un avant-propos, où le Recteur actuel du lycée démontre spécialement la grande nécessité de l'adaptation de l'enseignement et de la vie de l'internat selon les exigences du temps.

CONTENU. L'auteur de ce mémoire a composé une biographie romancée d'Adam Sasbout, o.f.m., né à Delft en l'an 1519 et décédé à Louvain en l'an 1553. De Prêtre séculier et de professeur d'université il se fit Frère Mineur. Les détails ont été pris de diverses biographies, de l'Opera Omnia, ainsi que des sermons du susdit Adam Sasbout.

Les cinq premiers chapitres se trouvent dans ce fascicule. Ces chapitres traitent de la jeunesse d'Adam Sasbout y comprise, la décision de son avenir. Dans les fascicules suivants ont continuera cette biographie qui, sous différents aspects, peut être estimée avoir une certaine importance pour l'histoire.

CONTENU. Ainsi que dans bien d'autres monastères, les Frères Mineurs du couvent de Ruremonde avaient le droit de faire enterrer des personnes du monde dans leur église ou leur cimetière. Il est certain que cela se faisait déjà en l'an 1450. L'auteur cite de plusieurs publications et de divers documents un certain nombre de personnes, qui y ont trouvé leur dernier lieu de repos. Il nous donne des détails précis de leur personne et du lieu de leur sépulture.

CONTENU. Il est probable que la coutume de faire imprimer des images en souvenir d'une Ordination a pris son origine chez les Frères Mineurs en l'an 1842. Quelques specimens en ont été tirés. - Depuis bien du temps déjà on connaissait la coutume de faire imprimer des soit-disant images mortuaires à l'occasion d'un dècès. La plus ancienne image mortuaire d'un Frère Mineur date de l'an 1760. Son texte, ainsi que celui de quelques autres images remarquables, se trouve publié dans ce numéro.

Adressen van medewerkers in deze Bundel:

P. MARCULPHUS HEIJER O.F.M., Minderbroedersklooster, Kloosterstraat 6, Megen N.B.

LEO BISTERBOSCH, St. Luciënsteeg 22, Amsterdam C.

DE GESCHIEDENIS VAN HET GYMNASIUM IMMACULATAE CONCEPTIONIS TE VENRAY

DOOR
PATER CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.
MET EEN WOORD TEN GELEIDE
VAN
PATER Drs BURCHARD VAN SUMMEREN O.F.M.
RECTOR VAN HET GYMNASIUM

EN MET ILLUSTRATIES VAN
TOON NOYONS

EEN WOORD TEN GELEIDE

Het Gymnasium van Venray is een moderne en bloeiende school met een grijs verleden. Het laatste blijkt overtuigend uit het hier volgende geschiedkundig overzicht van het wel en wee der Venrayse school; het eerste moge blijken uit het heden en de toekomst.
Er was een tijd, waarin de school van Venray één van de vele latijnse scholen was, die over het gehele land verspreid waren. Vele daarvan zijn als gevolg van de zeer ongunstige omstandigheden en ingrijpende gebeurtenissen der latere jaren weer geruisloos uit de geschiedenis verdwenen. De latijnse school van Venray, oorspronkelijk gesticht en bestuurd door de parochiegeestelijkheid, steeds krachtig gesteund en beschermd door gemeente en burgerij, later overgenomen door de Paters Minderbroeders, heeft zich echter weten te handhaven en vindt haar rechtstreekse voortzetting in het tegenwoordige jongensgymnasium.

Ook in Venray werd het bestaan van de latijnse school vaak ernstig bedreigd. Perioden van innerlijk verval en ernstige achteruitgang hebben verschillende malen het voortbestaan van de school zeer onzeker gemaakt, terwijl ook van buitenaf herhaaldelijk getracht is deze voor Venray zo belangrijke instelling te doen verdwijnen. Ondanks alles is de school toch blijven bestaan en wij moeten vooral God danken, die hier gebrekkig mensenwerk zo zichtbaar heeft gezegend.

Het Gymnasium is dus wel een oude, maar toch geen verouderde school. Een gezond en soepel aanpassingsvermogen ten opzichte van de telkens zich wijzigende omstandigheden, mogen we gerust een bijzondere karaktertrek noemen, welke in de geschiedenis van deze school duidelijk naar voren treedt. Zij bleef nimmer steken in verouderde vormen. „Tempora mutantur et nos mutamur in illis", dit oude adagium heeft zij steeds op een verstandige en voorzichtige wijze in praktijk gebracht, wat een sprekend getuigenis werd van haar sterke levenskracht. Want vooral daardoor slaagde zij er in ondanks alle moeilijkheden en tegenwerking zich op een gelukkige wijze te ontwikkelen tot een modern gymnasium, dat ook de verdere toekomst met vertrouwen tegemoet kan zien.

Het tegenwoordige officiële gymnasiale leerprogram verschilt wel heel veel van het eenvoudige studieprogram, waarmee driehonderd jaren geleden de pas opgerichte latijnse school begon. Daartussen ligt een langdurige ontwikkeling, welke heel wat aanpassing vereiste. Het zou kortzichtig zijn te menen, dat nu aan deze ontwikkeling een einde is gekomen. Integendeel, duidelijke tekenen wijzen reeds op nieuwe ingrijpende veranderingen in ons gehele onderwijsstelsel. Ook onze tijd stelt weer haar nieuwe eisen en het experimentele stadium voor verdere aanpassing is reeds officieel ingeluid. Mogelijk zal Venray's Gymnasium binnen niet al te lange tijd opnieuw zijn standpunt in deze dienen te bepalen. Het zal er in ieder geval voor moeten zorgen niet door de natuurlijke ontwikkeling der dingen te worden voorbij gestreefd. De eeuwenoude school van Venray zal dan opnieuw haar vitaliteit kunnen tonen door een voorzichtige aanpassing, die met vermijding van alle onbezonnen nieuwlichterij het vele goede, dat reeds bereikt werd, weet te behouden en tegelijkertijd een gezonde en natuurlijke vooruitgang weet te waarderen. Het verleden heeft toch bewezen, dat aldus waarlijk iets goeds bereikt kan worden.

Ook het internaatsleven, dat zo belangrijke onderdeel van het tegenwoordige Venrayse College, zal niet mogen verstarren. Van iedere school wordt thans geëist, dat naast de verstandelijke vorming ook steeds meer aandacht wordt geschonken aan de vorming der totale persoonlijkheid. Dit geldt dan natuurlijk in nog sterker mate voor een internaat, waar men uit de aard der zaak voor de algehele vorming verantwoordelijk is. Ook de opvattingen over internaatsleven en karaktervorming hebben de laatste tijd belangrijke wijzigingen ondergaan en wijzigen zich nog voort-

durend. Ook hier zal dus aanpassing ten opzichte van nieuwere inzichten noodzakelijk zijn.

Reeds meer dan vijf en twintig jaren is aan het Gymnasium van Venray een groot internaat verbonden voor jongens, die zich op het Priesterschap willen voorbereiden. Het internaatsleven hier zal er dus op gericht moeten zijn bij de jongens dié karaktereigenschappen aan te kweken, welke zij later nodig hebben voor hun zo mooi maar moeilijk werk. Men mag zich niet tevreden stellen met het afweren van alle mogelijke schadelijke invloeden en het zorgen voor de meest noodzakelijke afleiding, maar positief moet er naar worden gestreefd de jongens behalve verstandelijke kennis ook nog iets anders mee te geven voor hun later leven. Er is in Venray getracht het internaatsleven in deze geest in te richten en steeds was men bereid aan een gezonde ontwikkeling van dit internaatsleven mee te werken. Al zoekend en tastend is geleidelijk een vorm gevonden, die enerzijds de jongens een aangename en goede verzorging biedt, maar anderzijds vooral de oudere jongens volop de gelegenheid geeft een redelijke mate van zelfstandigheid, verantwoordelijkheidsgevoel en gemeenschapszin aan te kweken. Ons onderwijsstelsel veroordeelt nog steeds de leerlingen tot een grote mate van passiviteit en juist daarom moet een gezond internaatsleven als noodzakelijke compensatie aan deze zelfde jongens een ruime kans geven langs de weg der zelfwerkzaamheid aan hun eigen vorming mee te werken. Het College te Venray heeft ernstig geprobeerd een goede oplossing voor dit internaatsprobleem te zoeken en kan na enkele jaren van ervaring met voldoening terugzien op de bereikte resultaten, die in ieder geval bemoedigend waren.
Ook dus in het internaatsleven zal het Gymnasium van Venray moeten voortbouwen op het verleden en in navolging van al degenen, die in het verleden hieraan hun beste krachten gegeven hebben, zal het ook in de toekomst moeten trachten op een juiste wijze het oude met het nieuwe te verbinden.
Zo en zo alleen zal deze oude school haar toekomst veilig stellen en kan met Gods onmisbare zegen nog veel goeds tot stand gebracht worden.

P. Drs BURCHARD VAN SUMMEREN O.F.M.
Rector van het Gymnasium.

Foto K.L.M.

Haec olim . . . .

Met Venray's grond vergroeid, door d'eeuwen opgericht,
staat franciscaans en vrij en eeuwig jong van krachten:
I. C . . . . En slingerende om haar velden ligt:
van ons: 'n onzichtbaar web van duizenden gedachten.

INLEIDING

Vlak bij het vrije Venray, dat de Spaanse Koning als wettig vorst bleef erkennen, lag in 1648 een uitgebreide landstreek, waar aan een innig-katholieke bevolking de uitoefening en de beleving van haar dierbare godsdienst met straffe middelen verboden werd.
Voor de Katholieken van Noord-Brabant werd het een allerbedroevendste tijd.
Een vervolging brak er los als nooit te voren gekend was. Het regende plakkaten van de meest hatelijke soort. De kerkelijke goederen werden aangeslagen. Verboden werd de pacht aan de geestelijken uit te betalen. De Godshuizen moesten gesloten blijven.
In plaats van de priesters werden predikanten gezonden, die het ware licht van het Evangelie zouden moeten brengen.
De katholieken werden uitgesloten van elke post, hoe bekwaam zij ook mochten zijn. Zij konden nog geen veldwachter zijn.
En weldra werd ook aan alle gewezen „Paepse Schoolmeesters" op straffe van zware boeten elk onderwijs verboden: geïmporteerde protestantse onderwijzers namen hun plaats in.
Voor de Bossche burger en de Meijerijse boer bleef jarenlang in de duistere nacht één lichtpunt stralen: de zekerheid van het trouw-bewaard geloof.
Maar in hun trouw zijn zij gesteund geworden door tal van seculiere en reguliere priesters, die vrijheid, goed, en leven gewaagd hebben tot heil van hun onsterfelijke zielen. Dat gebeurde ook vanuit Venray.
Intussen kon de stille en geheime arbeid nooit die kostelijke vruchten gedragen hebben, wanneer geloof en liefde samen niet vindingrijk geweest waren in middelen van intensere kracht.

Reeds jaren voordat op 30 Januari 1648 de plechtige ondertekening van het definitieve vredesverdrag van Munster plaats had en op 15 Mei van datzelfde jaar de bekrachtiging geschied was, werd de Meijerij omgeven door een reeks stichtingen, die als centrales werden van licht en energie voor het arme land. Onder die stichtingen hebben de talrijke Latijnse scholen een onberekenbare betekenis gehad. Hier immers kon een katholieke opvoeding in de beste vorm behartigd worden; dat begreep de Kerk, dat zagen de ouders in, die aan hun kinderen het geloof als kostbaar erfdeel wilden nalaten; dat begrepen ook de burgerlijke overheden, die deze scholen menigmaal hebben gesticht en hebben onderhouden. Wel is waar hebben daarbij natuurlijke motieven een rol gespeeld. Immers zó werd de Gemeente een „wetenschappelijk milieu". Bezoek van familieleden en vertering van de studenten verhoogden tevens de inkomsten. Toch ontbrak nooit een heilig idealisme voor Kerk en Godsdienst.

Zonder twijfel was een dichte nabijheid van de scholen bij het vervolgde land te wensen. Vooral in die tijden van veel spanningen, maar tevens van haast onmogelijk verkeer werd het offer van de Brabantse ouders dragelijker, als zij - noodgedwongen aangewezen op scholen buiten eigen streek - deze althans bereikbaar wisten.

Zo kwam reeds in 1630 het „Museum" van de Kruisheren tot stand te Sint Agatha bij Cuyk. Daarna kwam in 1645 het „paepsche Seminarium tot Megen". Dan in 1648 de Latijnse school te Weert. Voordat in 1653 de Carmelieten te Boxmeer volgden, was de school van Venray in 1651 reeds door seculiere priesters geopend.

Eénzelfde gedachte en éénzelfde grondplan deed zo langs de noord-oostelijke en oostelijke grens van de Meijerij een reeks inrichtingen verrijzen, die aansloot aan een andere in het Zuiden, waar de colleges van Maaseijck, Bree, Gheel, Turnhout en Hoogstraten vele Noordbrabantse leerlingen trokken.

In 1651 heeft dus de Latijnse school van Venray haar poorten geopend. 300 jaren lang heeft zij de wisselvalligheden van de tijden getrotseerd en zij leeft tot de dag van heden voort in het Gymnasium Immaculatae Conceptionis.

Dit feit verdient herdenking, een herdenking in de geest van de tijd: sober, eenvoudig, maar toch dankbaar en innig.
Omdat de herinnering aan voorbije dagen haar zoetheid heeft, en de geschiedenis de gedachte bewaart aan grote dagen en getuigt van een bewogen verleden, omdat de historie een voorbeeld en leermeesteres is van het heden en haar wijze waarschuwingen geeft voor de tijden die naderen, menen wij, dat een korte geschiedkundige verhandeling haar nut heeft voor de school zelf, alsook voor de geschiedenis op breder terrein.
Een uitvoerige studie over deze Latijnse school heeft in bewerking Pater Beda Verbeek O.F.M. Dat deelde hij mede in zijn artikel over: De Minderbroeders te Venray, vanaf hun komst tot het einde van de 19e eeuw, welk artikel hij publiceerde in de Bijdragen voor de Geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden Bundel IV. Men zie aldaar blz. 101.
De plannen van deze deskundige medebroeder ontslaan ons, naar wij menen, van een volledige bewerking van het uitgebreide bronnenmateriaal en van talrijke verwijzingen in noten.
En het lijkt ons voldoende deze schets te verantwoorden met een meer algemene opgave van de door ons gebruikte stof.
Uiteraard kon deze niet tot stand komen zonder raadpleging van het Archief van het Gymnasium zelf. Daarnaast konden wij gebruik maken van ons boek: *Haga Mariana.* Bisschoppelijk College Weert, 1648-1948. 300 Jaren Onderwijsgeschiedenis (Roosendaal 1948), waarheen wij de belangstellende lezer voor nadere documentatie mogen verwijzen. Ook de bovengenoemde *Bijdragen,* Bundel IV waren ons tot gids. Geen geringe betekenis had het nog altijd waardevol werk: *Geschichte der Schulen im alten Herzogthum Geldern und in den benachtbarten Landestheilen. Ein Beitrag zur Geschichte des Unterrichtswesens Deutschlands und der Niederlande.* Aus den Quellen bearbeitet von Friedrich Nettesheim, 1881. Speciaal moeten wij echter vermelden: *Beknopte Geschiedenis van het Gymnasium van Venray,* door P. Lucidius Verschueren O.F.M. †, welke brochure in 1925 het licht zag. Van dit werkje hebben wij dankbaar gebruik gemaakt.

WANNEER IS DE LATIJNSE SCHOOL TE VENRAY GESTICHT?

Over het stichtingsjaar van bijna elk instituut voert men disputen. De meningsverschillen zijn gewoonlijk te verklaren hieruit, dat men het oneens is over de gebeurtenis, welke men als oorsprong nemen wil.
Begint een stichting bijvoorbeeld op de datum, dat men het besluit er toe nam?
Of moet men daarvoor de datum van de officiële goedkeuring nemen?
Moet men het begin dateren bij de legging van de eerste steen of bij de voltooiing van het gebouw?
Is het de dag van de inzegening of inwijding, of moet men het ogenblik nemen, dat de nieuwe instelling haar poorten opent voor hen, voor wie zij bedoeld werd?
Het zou verwondering wekken, wanneer de aanvangsdatum van de Latijnse school te Venray bij iedereen vaststond. Dat zou werkelijk een zeldzame uitzondering zijn op een algemeen voorkomende regel.
Ondanks de opinieverschillen menen wij echter als vaststaand te moeten aannemen, dat het jaar 1651 als stichtingsjaar van de Venrayse school mag genomen worden.
Immers zeker is, dat in Maart 1651 (of reeds eerder) de burgerlijke Overheid van Venray een adres zond aan de Gouverneur-Generaal van de Nederlanden, Aartshertog Leopold, die te Brussel resideerde.
Vast staat ook, dat de Aartshertog op 2 Mei 1651 zijn hoge goedkeuring gaf aan het mooie plan en zelfs een flinke subsidie toekende. Slechts déze ene voorwaarde verbond hij aan zijn toestemming, dat de school binnen één jaar haar loop door de eeuwen beginnen zou.
Zonder ons aan verdere beschouwingen over te geven, kunnen en mogen wij 2 Mei 1651 als stichtingsdatum van ons tegenwoordig Gymnasium nemen.
Het ligt echter voor de hand, dat men op die dag nog niet met het onderwijs begon. Er waren, vanzelf, nog verschillende formaliteiten te vervullen.

Zo wilde men ook de officiële toestemming hebben van de Bisschop van Roermond, Andreas Creusen, die deze op 29 Januari 1652 in de meest prijzende woorden gaf aan Pastoor Petrus Verbercht, schepenen en andere bestuurders van „Venraedt". Deze Prelaat zette daarbij een traditie voort van het diocees, waar reeds verschillende scholen bestonden.
Hij moest echter als katholiek Kerkvorst wel een voorwaarde stellen. Want het hoogste doel van deze inrichting zou zijn: de leerlingen te vormen tot uitstekend onderlegde, maar vooral tot karaktervolle mannen van diepe en levende geloofsovertuiging. Daarom moesten er ook leraren komen, die door begaafdheid en ontwikkeling en door eigen voorbeeld deze taak doeltreffend konden verrichten. De Bisschop stelde daarom de eis, dat de leraren voor de aanvaarding van hun verantwoordelijke functie examen zouden afleggen bij de Pastoor en in diens handen de geloofsbelijdenis uitspreken.
Dan moest er uitgezien worden naar een gebouw, waar het onderricht zou gegeven worden. Deze kwestie was gauw opgelost. Men kende nog niet de rompslomp van papieren zoals in onze tijd. Overigens was de nodige ruimte nu niet van die aard, dat men al dadelijk moest gaan denken aan een kolossaal nieuw gebouw. Het oude Raadhuis bood plaats genoeg.
Uiteraard is er verder overlegd over de te benoemen leraren of regenten. Ook heeft men tijd nodig gehad om een voldoend aantal studenten te winnen, voor wie dan weer een kosthuis gezocht moest worden.
Gezien de eis van de Aartshertog kan men veilig aannemen, dat al deze zaken binnen de tijdsruimte van één jaar een oplossing hebben gevonden.
Daarom: al is de aanvangsdatum van het Venrayse College, dat gesteld werd onder de bescherming van de H. Catharina van Alexandrië, op 2 Mei 1651 te stellen, de lessen zullen begonnen zijn in de loop van dat jaar en in elk geval vóór Mei 1652.
De Gemeente Venray zelf nam een grote last op zich bij de stichting van deze school en het staat vast, dat daarbij ideële motieven de voornaamste waren.
In de loop van de tijden zou de Gemeente haar zorgen blijven

geven aan een inrichting, die haar naam heeft bekend gemaakt over heel de wereld, overal, waar oud-leerlingen, op welke post ook, met grote dankbaarheid en sympathie zouden terugdenken aan hun zo aangename studiejaren te Venray.
Onder de wereldlijke autoriteiten moeten echter sinds 1673 met bijzondere ere herdacht worden de „Heren van Venray".
In genoemd jaar werd door de Spaanse Koning het „Ambt Kessel", waaronder Venray ressorteerde, omgeschapen in „Heerlijkheden". Deze Heerlijkheden werden op 7 en 8 Augustus te Roermond openlijk verkocht.
De „Heerlijkheid Venray" kwam toen aan het Huis Macken en de eerste Heer van Venray werd Johan Reinier van der Boye, die zich noemde Heer tot Venray, Helden, Neerijsschen ende Macken. Verschillende souvereine rechten werden zijn deel.
Zo komt het dan, dat men de „Heren van Venray" tot in het jaar 1702, toen de Fransen hier meester werden, dikwijls zag optreden in de interessante historie van deze onderwijsinstelling.
Ook de burgerlijke gezagsdragers vormden een schone traditie, die tot op de dag van heden voortduurt.

DE EERSTE AANVAL OP HET BESTAAN VAN DE SCHOOL AFGESLAGEN!

Wanneer een klooster, instelling of welke organisatie ook door uitwendige omstandigheden opgeheven of vernietigd wordt, dan lijkt het ons een bewijs van innerlijke voosheid, zo bij betere tijden de energie ontbreekt tot herleving.
De ijzeren wilskracht om koste wat het kost het Venray's Gymnasium in stand te houden, opnieuw tot bloei te brengen en de tegenslagen te overwinnen, is het klaarste bewijs, dat deze inrichting een levend en blijvend deel heeft uitgemaakt van Venray's Gemeenschap.
De eerste strijd om het bestaan moest al heel gauw gevoerd worden. Een onverwacht verzet bedreigde de Latijnse school met ondergang, toen zij nog ternauwernood haar eerste schreden gezet had.
Sinds 1611 hadden de Paters Jezuïeten een College te Roermond. Zij hebben dat geleid en bestuurd met succes. Maar men schijnt zich er bedreigd te hebben gevoeld door de talrijke nieuwe Latijnse scholen, die in dichte nabijheid werden opgericht. Men zal achteruitgang gemerkt hebben in het aantal studenten en met zekere bezorgdheid zal men in de toekomst gekeken hebben.
In elk geval: vanuit Roermond is hevig geageerd bij de Gouverneur-Generaal tegen het Gymnasium van Venray. Dat was in 1655. En men verrichtte geen half werk: men eiste niets minder en niets meer, dan de onmiddellijke opheffing van de school.
Van wie zijn de krachtige pogingen uitgegaan?
Zeker is dat met goedkeuring van het Gemeentebestuur van Roermond gebeurd. Voor deze Gemeente immers hebben dezelfde redenen gegolden tot behoud en versteviging van het College, als die bij andere burgerlijke Overheden bestonden. Dat de Paters Jezuïeten echter niet vreemd geweest zijn aan die actie, mag men gerust aanvaarden. Het was trouwens hun goed recht voor het bestaan en de gezonde ontwikkeling van hun College te vechten. Wanneer men echter de motieven nagaat, waarmede aan de gestelde eis kracht werd bijgezet, dan is deze veronderstelling niet zo heel lichtvaardig: om het mindere te krijgen begon men met te overvragen.

Wat voor redenen bracht men namelijk zo al in, om de eis tot opheffing te rechtvaardigen?
De eerste was deze: een te groot aantal scholen van hoger onderwijs veroorzaakt een te grote verdeling van het aantal leerlingen. Een school met een geringe bevolking kan nooit krachtig de vleugelen uitslaan. Men krijgt te weinig „knappe koppen" bij elkaar. Zo zal de onderlinge naijver verslappen.
Als een andere reden gaf men op, dat de band van de studenten met de school te zwak werd. Deze band immers wordt sterker, naarmate men minder kans heeft elders klaar te komen. Nú is er groot gevaar aanwezig, dat men, om de geringste oorzaak of aanleiding, van school verandert. Dat deze gemakkelijkheid haar nadelen had voor studie en de studenten werd vanzelfsprekend geacht.
Niet denkbeeldig was ook het gevaar voor een ongewenste aanwas van het intellectueel proletariaat. Geeft men overvloedige gelegenheid voor verdere studie, dan zullen steeds meer daarvan gebruik willen maken, ook jongens, die er eigenlijk geen talenten voor hebben. Zij zullen nooit tot de gehoorzalen van de Universiteiten worden toegelaten. Waarheen moeten zij dan met de ontwikkeling, opgedaan aan de Latijnse school? Zullen zij niet menigmaal van de nood een deugd maken en zonder eigenlijke roeping treden in de geestelijke stand, al was het alleen maar om de inkomsten?
Bovendien werd de oprichting van de Venrayse school vierkant onwettig verklaard. Zij zou gebeurd zijn in strijd met de plakkaten van de Koning.
Ten slotte, de stad Roermond had veel onkosten gehad bij de inrichting en ontwikkeling van haar College. Was het niet billijk, dat deze stad ook de emolumenten kreeg van een bloeiende toestand?

Over deze min of meer zakelijke motieven zou men hebben kunnen praten. Al voelt iedereen, dat zij niet te sterk zijn en elkaar min of meer tegenspreken. In Venray zal men echter zich diep gegriefd gevoeld hebben door de persoonlijke aanval op de leraren en de gezonde toestand van zijn school. Want van de leraren werd niets meer en niets minder beweerd, dan dat zij loonknechten wa-

ren, die er meer op uit waren „om het getal leerlingen te behouden, dan de tucht te bewaren, zodat deze geheel vervallen is".
Over het zogenaamd verval van die tucht spreken wij later nog wel in bijzonderheden. Maar dat de oprichters van de school niet van plan waren de strijd zonder slag of stoot op te geven, ligt voor de hand. Hier kwam duidelijk naar voren de ijzeren wil, die zich meermalen in de loop der jaren zou tonen, om de school voor Venray te behouden. Een bewijs ons inziens van gezond leven en innerlijke kracht!
In een lang rekest aan de Gouverneur-Generaal worden de diverse beschuldigingen in een overtuigend betoog weerlegd. Klaar wordt aangetoond, dat de Venrayse school volkomen wettig bestond. Was zij niet door de Gouverneur-Generaal en de Bisschop officieel goedgekeurd? En in plaats van haar te willen vernietigen, moest men juist een nieuwe en krachtige steun geven tot een gezonde uitbreiding.
Dit klemde te meer, omdat juist in die dagen (21 October 1655) alle katholieke scholen in de Baronie van Boxmeer door de Staten waren gesloten. Was het bovendien niet een groot gevaar, dat dichtbij, in Nijmegen, een soort Hogeschool door de Hervormden werd geopend? Dan, men gunde de Paters Jezuïeten in Roermond een bloeiende school. Deze sloot echter die van Venray niet uit. En dit gold te meer, omdat „de plakkaten der Verenigde Provinciën uitdrukkelijk verbieden de jeugd te plaatsen of te zenden op scholen of colleges der Eerw. Paters der Sociëteit".
Het zal voor Aartshertog Leopold niet zo gemakkelijk zijn geweest een beslissing te nemen, al won hij de raad in van verschillende adviseurs. Als tacticus en diplomaat wist hij ten slotte de geit en de kool te sparen.
Op 26 October 1655 besliste hij, dat het Gymnasium te Venray kon blijven bestaan, doch tot nader order geen volledige Latijnse school zou zijn. Het zou bestaan uit drie klassen en men zou er slechts de grondbeginselen van het Latijn doceren.
Met gemengde gevoelens zal men in Venray die beslissing hebben aanvaard, en het „tot nader order" heeft dan ook niet zo heel lang geduurd.

Het gebouw „Onder den Boog", waar de Latijnse school gevestigd was tot 1805

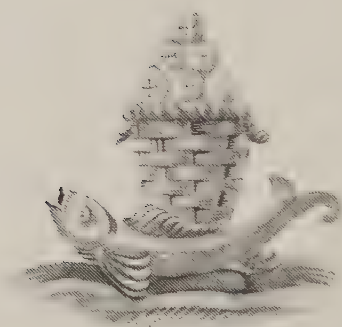
Nadat de eerste felle aanval op zijn bestaan met een gedeeltelijke overwinning was afgeslagen, kon de Latijnse school zich langzaam, maar zeker ontwikkelen.
Wel hebben zich genoeg interne en externe moeilijkheden voorgedaan, die een gezonde ontplooiing tegenhielden en soms een totale ondergang voorspelden.
Maar de Regeerders van Venray waren op hun post en zij hebben de school - die hun glorie was - menigmaal krachtig gesteund.
Zo bevindt zich onder de conditiën en poincten, waarop Joannes Josephus Cassavré op 1 Maart 1667 „als opperschoolmeester deses dorps Venray" werd aangenomen, deze: „Item is geconditioneert uyt de kleyne schoole niemant, als hy sal gestraft worden van den schoolmeester, sal mogen tot de latynsche schole te weten humaniora oft van de schoolmeesters der capellen sorterende onder Venray meugen geadmiteert worden, ten sy met consent des H. pastoor en schepenen."
Op 4 November 1675 verbood de Heer van Venray, Johan Renier van der Boye:
„aen alle andere schoolmeesters ofte inwoonders hun voortaen 't onthouden van eenighe publycque ofte particuliere onderwysinghe te doen in de Latynsche tale, op pene van thien goltguldens, soo by de onderwysers, als by de ouders der kinderen te verbeuren.
Ende om te doen draegen de behoorlycke eerbiedinghe, die de jonckheyt, soo aen den voorgemelten Rector, als meesters betaemt te deffereren, soo verbieden aen alle inwoonders, soo ingeboerene als vrembde, den voorss. Rector ende meesters in eenigherley manieren met misachtinghe te bejegenen, nochte de minste overlastinghe met worden, veel min met wercken off andersints te doen, nochte eenige insolentie aen ende omtrent de schoelplaetsen te bedryven op de pene van vyffentwintich goltguldens by jeder een te verbeuren ofte arbitrale correctie."
In 1695 werden deze bepalingen vernieuwd.

Dat jaar was er overigens een van een zeer ernstige crisis. De school werd nog maar door een heel klein groepje leerlingen bezocht. En de bezorgdheid, het jaar te voren geuit, dat „de latynsche schoolen dewelcke met sooveel moeyten en gelt syn vercregen, niet en souden commen te vergaen", was niet zonder goede grond. De nieuwe Rector, Gerardus van Loon, pakte de zaken toen krachtig en kranig aan en weldra konden de bestuurders van Venray spreken over „een hernemen en verbeteren van de humaniora ofte vijf latijnse scholen". Wat zij overigens ook al op 16 September 1675 verklaard hadden, toen zij een contract sloten met de Rector Wilhelmus Kistemakers.
Spoedig echter zouden de politieke gebeurtenissen haar invloed uitoefenen op de zo fris en flink herstelde inrichting.
Karel II, Koning van Spanje en Heer van de Zuidelijke Nederen - waartoe Venray toen behoorde, - ging op 1 November 1700 het gezelschap van alle heiligen delen. In zijn testament had hij Philips van Anjou, de tweede zoon van de Franse troonopvolger, voorgesteld als zijn opvolger.
Deze nieuwe koning werd op 19 Februari 1702 door de Staten van Gelderland te Roermond gehuldigd in de persoon van zijn gevolmachtigde, Philips Emmanuel, graaf van Horne tot Houtkercke.
Maar de keuze van Philips tot Koning wekte spoedig hevige reacties. Want daardoor kwamen feitelijk Spanje en al zijn erflanden in Franse handen. Keizer Leopold van Oostenrijk verzette zich scherp en eiste de kroon op voor zijn tweede zoon. Toen ontbrandde in Mei 1702 de bekende Spaanse successie-oorlog. Aan de ene kant stonden de verbonden mogendheden en aan de andere kant Frankrijk. Vooral de Zuidelijke Nederlanden werden door deze oorlog zwaar geteisterd en ook Venray ondervond de gevolgen. Want op korte afstand lagen de legers van de Staatsen en Fransen tegenover elkander. Het gevaar voor roof en plundering was verre van denkbeeldig.
Luisteren wij naar hetgeen de energieke Pastoor van Venray op 21 Juni 1702 aan de Bisschop van Roermond schreef. Hoe treffend spreekt daarin de zorg van deze geestelijke herder voor de tijdelijke belangen van zijn schapen!

„Hier in Venray, waar wij aan het Cuyks- en Staatsgebied grenzen, is men zeer beducht voor onverwachte invallen der Fransen. Onlangs zijn er enige hier geweest; zij hebben veel vee geroofd en ter slachting weggevoerd, de inwoners tot op het hemd uitgeschud en de kerk van Geisteren geplunderd. Ik ben overtuigd, dat zodra de Fransen op vijands grond geen voorraad meer vinden, zij hier zullen plunderen en op grote schaal. Gelieve toch, Eerw. Bisschop, uw invloed te doen gelden bij de Hertog van Bourgogne en bij de Maarschalk van Boufflers, opdat door hunne tussenkomst onze granen en ons vee gespaard blijven: anders zal mijn dekenaat, dat nu reeds voor een derde gedeelte arm is, nog van honger vergaan. . . ."

Iedereen begrijpt, dat een dergelijke toestand voor het College niet gunstig was. Alleen al is de toeloop van studenten daardoor zeker gestuit, om van de nadelen voor een geregelde studie maar niet te spreken.
Tot 15 November 1715 duurde het, eer het laatste vredesverdrag gesloten werd. De Pruisische Kroon ontving een groot deel van het Gelders Overkwartier. En Venray kwam te behoren tot het grondgebied van de Koning van Pruisen.
Bij de overgave werd in artikel 6 van het verdrag bepaald:
„De kloosters, kerken, hospitalen, scholen, seminaries evenals alle geestelijke stichtingen zullen zonder enige beperking in het bezit van de Rooms-Katholieken blijven, zoals dit voorheen het geval was; zij zullen staan onder het toezicht en het begevingsrecht van de Bisschop van Roermond en de Kerkelijke beneficies zullen door niemand anders, dan de Bisschop vergeven worden".
Van dit bisschoppelijk toezicht zou, althans wat het College van Venray betreft, weinig terecht komen. Des te meer zou vooral sinds 1763 de Staat zich laten gelden. En in elk geval werd de invloed van het vroegere Bestuur vrijwel uitgeschakeld.
Dat Bestuur was tot dan gevormd door de Pastoor van Venray, de Heer van Venray en de schepenen. Rector en leraren waren louter functionarissen geweest. De officiële verbinding tussen hen en het Bestuur heeft vrijwel alleen hierin bestaan, dat de Rector „met den Heer Pastoor en regeringe altyt sal houden goede ende

vrindelycke correspondentie en ten minsts tweemaal in 't jaer te weten op paesschen ende St. Michiel met malcanderen sullen convenieren". En dat: „om die goede discipline te vervoirderen ende de misbruijcken te beletten ende om dese schoolen te vermeerderen". Van deze bijeenkomsten zijn wel geen notulen gemaakt!

Al heeft volgens het spreekwoord de beste Pruis nog een paard gestolen, wij mogen en moeten toch erkennen, dat de Pruisische Koningen, onder wier heerschappij Venray kwam te staan, en die de school bestuurden door „Syne Konl. majesteits Geldersche Crieghs ende Domainen Commissie", voor het onderwijs in hun Rijk zich verdienstelijk hebben gemaakt.
Pruisen, eerst Hertogdom, was in 1700 door Leopold I, Keizer van het Duitse Rijk, tot Koninkrijk verheven in ruil voor de belofte van hulp in de Spaanse Successie-oorlog.
Na Frederik I, die van 1701—1713 regeerde, kwamen Frederik Wilhelm (1713—1740), Frederik II de Grote (1740—1786) en Frederik Wilhelm II (1786—1797).
Deze drie vorsten hebben bij hun zorgen voor goed onderwijs ook het hun toebedeelde Gelders Overkwartier niet vergeten. En vooral Frederik de Grote interesseerde zich voor een goede reorganisatie van de lagere en hogere scholen in dit gebied.
Het is wel een eigenaardige samenloop van omstandigheden, dat deze reorganisatie met beleid en kracht werd tot stand gebracht door de bekende Raadsheer, Peter Coninx.
Want de familie Coninx was uit Venray afkomstig en de eerste Rector van het Gymnasium, Goswinus Coninx stamde uit dezelfde familie. Deze familie was uit het mooie Peeldorp omstreeks 1713 naar Gelder verhuisd. Daar zag onze Peter 18 Augustus 1746 het licht van dit aardse leven. Hij was een knappe kop en maakte zijn hogere studiën aan de Universiteit van Leuven. In 1779 was hij lid van het Hof van Justitie. Hij vestigde de bijzondere aandacht op zich door een geschrift, dat tot titel droeg: Quelques remarques sur l'éducation publique dans la Guelre prussienne. Het werk werd aangeboden aan de toenmalige Minister van Justitie, baron von Zedlitz. En als nu op 4 November 1779 het schoolwezen geheel werd onderworpen aan het toezicht van het Hof van Justitie, lag de nieuwe levensweg voor deze Coninx open. Hem werd de reorganisatie van het katholiek onderwijs in het Gelders Overkwartier opgedragen.
Zoals zijn voorvaderen, was Coninx katholiek en het moet hem

tot zijn eer gezegd worden: hij is blijkbaar bij zijn hervorming geleid door hoogstaande bedoelingen. Dat blijkt uit zijn instructies, reglementen enz. Toch was hij niet volkomen zuiver in de katholieke leer. Duidelijk blijkt dat uit zijn boek over: Rechtvaardiging der wet op de echtscheiding der Katholieken . . . . Over godsdienstig neutralisme met betrekking tot de huwelijken der Katholieken in Pruisische en andere Staten. Maar dit werk zag het licht, toen Venray al met de Fransen had kennis gemaakt. Voor het Gymnasium te Venray heeft hij ondanks zijn beginselen, die toen en nu niet aanvaard kunnen worden, zijn bijzondere verdiensten. Want door zijn toedoen werd de wetenschappelijke opleiding aanzienlijk verbeterd. En omdat hij het katholiek karakter van de school tenminste practisch handhaafde, hebben hier onjuiste princiepen geen nadeel gehad.

Het eerste werk van deze doortastende man was: het lager onderwijs op betere leest te schoeien. Maar dan wijdde hij al zijn aandacht en gaf hij al zijn kracht aan de doelmatige reorganisatie van de Latijnse scholen.

Hij begon met een stevige financiële basis te leggen. Op zijn voorstel en aandringen verscheen 16 October 1783 een verordening van de Regering, waarbij de kloosters met vaste goederen, o.a. Jerusalem te Venray, verplicht werden jaarlijks een som te storten voor het nationaal schoolfonds. Men kan er buiten blijven, in hoeverre die verordening billijk en rechtvaardig was; wel kan men eruit concluderen, dat feitelijk het katholiek onderwijs een zuivere regeringszaak geworden was en dat de kerkelijke autoriteiten, de Bisschop incluis, weinig of geen invloed hadden.

Dan pakte hij het onderwijs zelf aan. En hij begon . . . . met opheffing van alle Latijnse scholen in geheel het Gelders Overkwartier, uitgezonderd alleen die van Gelder en . . . . - het bloed kruipt, waar het niet gaan kan - van Venray; zij bleven als geautoriseerde scholen bestaan.

Voor deze scholen stelde Coninx een schoolreglement samen. Dat werd 30 October 1784 door het Hof van Gelder en 28 Juli 1785 door Minister, baron van Zedlitz goedgekeurd en als verplichtend voorgeschreven. Het werd gedrukt bij N. Schaffrath te Gelder in 1785 en telde VII en 202 blzz. Men kon er dus genoeg in ver-

tellen. Wij zullen hier dat reglement niet in finesses ontleden, maar wel moeten wij vaststellen, dat het van groot belang had kunnen zijn voor de ontwikkeling van het hoger onderwijs, de opvoeding daarbij ingesloten.

Het schoolreglement bevat niet alleen een beschrijving van de dagorde, de regeling van het gedrag van de studenten en dergelijke uitwendige zaken meer. Neen het gaat dieper en geeft een uitvoerige beschrijving van geheel het opvoedkundig en wetenschappelijk systeem, volgens welk de hernieuwde scholen zich verder zouden moeten vormen.

Wat het meest opvalt is, dat gebroken wordt met het al te eenzijdig en beperkt onderwijs. Was Coninx hier in de leer gegaan bij Maria Teresia, die al eerder voor de scholen in de Zuidelijke Nederlanden een nieuw leerprogram had ontworpen? Ook Coninx breidt het aantal studievakken belangrijk uit. Hoogduits en Nederduits - met dit laatste is onze Nederlandse taal bedoeld - kregen een voorname plaats, maar ook Aardrijkskunde, Geschiedenis, Rekenen en Godsdienstleer moesten veel en veel degelijker behandeld worden. En zelfs de lichamelijke opvoeding, spel en sport werden vermeld.

Aan allerlei maatregelen was overigens geen gebrek. Voor iedere klas wordt nauwkeurig aangegeven, welke stof behandeld, welke methode gevolgd en welke handboeken gebruikt moesten worden. De schoolmeubels krijgen de volle aandacht: zij moeten meer naar de eisen van de tijd worden ingericht.

Was aan het College de tijd gelaten zich volgens dit reglement verder te regelen, dan zou er werkelijk van een grote vooruitgang hebben kunnen gesproken worden.

Alsof het Venrays Gymnasium nog nooit bestaan had, werd het plechtig als geautoriseerde school geopend. Volgens een circulaire van de Regering van het Gelders Overkwartier van 23 September 1784 zou de plechtigheid geschieden op 15 October van dat jaar. Maar men wilde tegelijkertijd een goed voortbestaan verzekeren. Daarom kwamen er, zoals spreekt, nog wat bepalingen op de koop toe.

Vooreerst werd een verbod uitgevaardigd voor de bewoners, om voortaan buitenlandse scholen en universiteiten te bezoeken, zon-

der speciaal en uitdrukkelijk verlof van de Regering. Zo werden de ouders van de studerende jongelingschap gedwongen Venray of Gelder te kiezen. Er was echter nóg een gevaar, dat nu weer dreigde. Berucht waren in die tijd de zogenaamde „wervers!" Dat waren handlangers van de Pruisische Koning, die met eerlijke en oneerlijke middelen jongelui van flink postuur voor het leger trachtten te „werven", Vooral op het platteland was men voor die kerels bang. Uitdrukkelijk werd nu bepaald, dat èn binnenlanders èn buitenlanders voor deze mannen geen zorgen behoefden te hebben. De Regering zelf stond in voor volkomen veiligheid.

Wat was het onmiddellijk gevolg van deze vernieuwingen?

Vooral, dat studenten van alle kanten kwamen opdagen. De leerlingenlijsten van die tijd vermelden studenten uit Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Helmond, Cuyk, Millingen, Baarlo enz. En weldra was hun getal zo groot, dat een vierde leerkracht moest worden aangesteld.

Het Gymnasium bereikte zijn grootste bloei vóór de Franse revolutie. En. . . . de gemeente voer er wel bij. De schepenen hadden al in een adres aan de „Geldersche Crieghs ende Domainen Commissie" op 26 September 1750 verklaard, dat „die van Venray soodanigh ende tot nog toe geprouffyteert hebben, dat in consumptie van costgelderen als andersints verre over de Dryduysent guldens hollants can opgereeckent worden ende van tijt tot tijt meerders can accresseeren".

En die aangroei heeft sinds 1784 zeker opnieuw plaats gehad.

Het bescheiden begin aan Leunseweg 2 (thans het gedeelte tussen aula en refter)

In 1947 werd in Venray het derde eeuwfeest gevierd van de komst van de Minderbroeders ter plaatse.
Dat feest is gevierd met een onovertroffen luister en een algemene deelname.
Uit deze viering heeft toen wel iedere inwoner van Venray de herinnering vastgehouden, dat reeds sinds 1647 de Paters in hun schoon dorp, en in een wijde omtrek, hebben gearbeid voor het welzijn van de zielen.
Maar deze mooie arbeid was zielzorg in de meest strikte zin van het woord. Het onderwijs op de Latijnse school werd toen niet door hen, maar door seculiere geestelijken gegeven. Wel zijn al gauw pogingen gedaan om hun die taak over te doen.
Reeds in 1670 heeft zich Matthias Roebroek, die 50 jaar lang als pastoor en 33 jaar als deken heeft gewerkt, tot het Bestuur van de Provincie der Minderbroeders gewend met de dringende bede de school over te nemen. Maar het Definitorium besloot in zijn vergadering van 9 November 1670 de aanvrage te doen behandelen door het provinciaal Kapittel. Daarom hernieuwde Pastoor Roebroek, samen met het Gemeentebestuur, met nog groter aandrang het verzoek. Het tussentijds Kapittel van 3 Februari 1671 te Leuven besloot echter opnieuw tot uitstel.
Een nieuw verzoek werd dan pas gedaan in 1793. Ook toen waren de Minderbroeders weinig genegen. Echter de politieke omstandigheden zouden hen min of meer dwingen.
Het is bekend, dat de Keizer-Koster Jozef II allerlei maatregelen nam tegen de Katholieke Kerk en bijzonder tegen de kloosters. Daardoor ging ook Frederik Willem van Pruisen er toe over gelijke bepalingen voor zijn gebied af te kondigen.
Als gevolg van deze maatregelen, werd op 14 Januari 1782 de Provincie van de Minderbroeders gesplitst in een Maaskants en een Brabants gedeelte.
Tot de Maaskantse Provincie kwam Venray, hun enige klooster op Pruisisch gebied, te behoren. Deze aansluiting met kloosters onder andere wereldlijke rechtsmacht, bracht moeilijkheden mede. Ten-

slotte werd de goedkeuring door de burgerlijke autoriteiten verleend, onder enige beperkende bepalingen evenwel.
Een daarvan was, dat het getal kloosterlingen niet boven een vastgesteld aantal mocht gaan. Een ander, dat slechts ingeborenen er mochten verblijven. Met deze bepalingen heeft men wel de hand gelicht, zodat de Paters niet al te sterk stonden, toen het verzoek tot overneming van het Gymnasium kwam.
Op 9 September 1793 schreef het souvereine Hof van Gelder immers, dat aan het Gemeentebestuur

> „vrijgelaeten word, de gemelde schoolen aan de paeters Minderbroeders aldaer toetevertrouwen, 't geen deze laetsgenoemde om zoo veel te min verweigeren konnen te doen, dewijl, zoo men onderrigt is, 't getal der religieusen en zelfs van vremdelingen boven den vastgestelden nummer aangegroeit is, en zij zich niet onttrekken konnen tot 't welzijn van het gemeenbest mede te werken".

De Minderbroeders begrepen de wenk.... en hun eigen belang.
Op 27 September 1793 sloten zij een overeenkomst met het Gemeentebestuur van Venray.
Zij hebben zich daarin verplicht onder bepaalde voorwaarden in October 1793 met drie leraren het College voort te zetten.
De benoemde leraren werden door Peter Coninx geprezen als „bequame en met de studie reeds gefamiliariseerde subjecten".
Zij dienden weldra het leerplan in bij het Hof van Gelder. Dat leerplan was hetzelfde als de Minderbroeders op hun andere scholen, als te Megen, Heinsberg, Wavre, Hoogstraten en Maaseyck volgden.
Op de dag na het feest van hun Heilige Vader Franciscus, 5 October 1793, gaven de Minderbroeders hun eerste lessen.
Maar sombere tijden braken weldra aan. Reeds 15 April 1805 werd de school opgeheven. Nog geen twaalf jaren was zij aan de Minderbroeders toevertrouwd geweest. De ramp was niet afgewend kunnen worden, ook niet door de Maire, die 11 Juli 1802 geschreven had aan de onderprefect:

> „Wat wij het meeste vrezen, is het verlies onzer scholen. Het is U niet onbekend, dat de Minderbroeders hier aan de

> jeugd les geven in de latijnse en nederlandse taal; deze studenten, wier getal dikwijls tot de 40 à 50 oploopt, zijn in de kost bij de inwoners, zij brengen de welstand en weelde in het dorp".

Het zou tot 1844 duren, eer de Minderbroeders de oude taak weder zouden opnemen.

DE SCHOOL IN DE FRANSE TIJD

De wet van 1 September 1796 zonderde van de suppressie díe kloosterlijke instellingen uit, die zich bezig hielden met openbaar onderwijs, de verzorging van zieken of andere practische arbeid. Zij was een van die sinistere wetten, die vanaf de Franse revolutie in 1789, het Katholicisme bedreigden.

Uit de tekst zelf echter zouden wij moeten besluiten, dat voor de Venrayse Latijnse school geen onmiddellijk gevaar dreigde.

Toch viel zij als slachtoffer.

Om de gang van zaken goed te begrijpen, moeten wij ons enige feiten in het geheugen terugroepen.

Na de gruwelijke moord op Koning Lodewijk XVI, 21 Januari 1793, brak een oorlog uit tussen Spanje, Portugal, Nederland, Engeland en bijna alle Duitse en Italiaanse Staten enerzijds en Frankrijk anderzijds.

Met afwisselend succes werd er gevochten. Zo trokken de eerste Franse troepen 7 Februari 1793 Venray binnen. Maar reeds 5 Maart moesten zij het ontruimen. Het volgend jaar keerden zij echter terug en 23 September 1794 trok generaal Moreau met zijn hele divisie het dorp binnen.

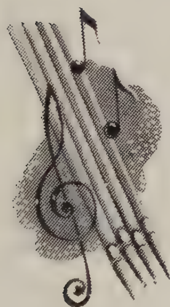
Op 5 April 1795 werd met de koning van Pruisen een tractaat gesloten, waarbij bepaald werd: de legers van de Franse republiek zullen de landen van de koning, die op de linker Rijnoever gelegen zijn, blijven bezetten. De definitieve inlijving geschiedde bij de vrede van Lunéville op 9 Februari 1801.

Overal in het land waren de Fransen met uitbundigheid ontvangen en overal in het land waren zij de grote heilbrengers van „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap". En om de vrijheidsbomen danste het volk in kortzichtigheid zijn dwaze vreugde uit.

Spoedig zou het ondervinden wat de Fransen van toen verston-

den onder vrijheid. De draconische wetten waaronder zij zelf leefden, werden ook toegepast op de overwonnenen.
Zo werden de kerkelijke goederen geconfiskeerd; het dragen van het kloosterkleed werd verboden enz. enz.
Maandag 15 September 1802 was de fatale dag, waarop de Minderbroeders werden gedwongen het klooster te verlaten en het franciscaans habijt af te leggen.
Het College bleef toen nog bestaan, maar het is duidelijk, dat van grote bloei geen sprake meer kon zijn.
Welke ouders van buiten Venray zouden in deze troebele tijden hun kinderen naar dáár hebben durven sturen?
Toch trachtten de Minderbroeders het onderwijs voort te zetten. En al moesten de leraren, Paters Petrus van Soest, Matthias Houben en Henricus van Uittert ook in een wereIds pak rondlopen, zij bleven ijveren voor een inrichting, die zo zeer met Venray was samengegroeid.
Maar. . . . de Latijnse school was ten dode opgeschreven!
De „Consul" Napoleon, die weldra na zijn verheffing met onderwijs-hervorming begon, vond in Venray een medestander in de toenmalige burgemeester, Leonard Urlings, een Akenaar, wiens vriendschappelijke gevoelens tegenover de Paters overigens uit menige van zijn gedragingen overduidelijk blijken.
Zeker met zijn medewerking kwam het keizerlijk decreet van 15 April 1805 af. De oude Latijnse school werd opgeheven en een zogenaamde communale secundaire school kwam in haar plaats. Natuurlijk konden de Paters zich op deze school niet handhaven. Er moesten mannen komen, die meer en beter zouden arbeiden in de geest van de anti-kerkelijke regering.
De nieuwe school werd gevestigd in de ziekenafdeling van het Petersklooster, dat te dien einde aan de Gemeente in eigendom werd afgestaan.
„Maar" - zegt Pastoor Lambertus van Elsberg in een officieel document - „het min voorbeeldig gedrag der toen nieuw aangestelde professoren, hunne onkunde met den geest onzer natie, de vreemde manier van onderwijs en meer andere zaken stremden den toevloed der kwekelingen en stelden welhaast de leeraars zonder leerlingen; een zeer hoog salaris aan die professoren ge-

accordeerd en der gemeente alleen tot last gelegd, stelden deze in de onmogelijkheid om aan deszelfs betaling altoos prompt te kunnen voldoen".
De secundaire school bleek weldra totaal overbodig.
Op verzoek van het Gemeentebestuur hief de Grootmeester der Universiteit op 11 April 1810 haar op.
Zo was Venray zonder Gymnasium, maar ook zonder een inrichting, die het enigszins kon vervangen.

Het ligt niet zo voor de hand, dat dadelijk na de bevrijding van de Franse overheersing de Venrayse hoofden er naar gestaan hebben, zich met het herstel van het Gymnasium bezig te houden. Wanneer echter de toestanden enigszins geconsolideerd zijn, dan zal dit weldra gebeuren, want Venray kan zijn College niet vergeten.

De toestanden van toen zijn bekend.

Door het tractaat van Parijs waren de grondslagen gelegd voor ons Koninkrijk der Nederlanden. Limburg werd toen nog niet dadelijk daarbij ingedeeld, maar behoorde bij het generaal-gouvernement van de Nederrijn en Middelrijn en werd namens de verbonden mogendheden bestuurd door de Pruisische Generaal Sack, die te Aken resideerde. Pas op 1 Augustus 1814 werd Limburg overgegeven aan Willem I, die het aanvankelijk voegde bij Noord-Brabant, maar kort daarna uit verschillende delen, namelijk de landen van Overmaas, Gulik, Opper-Gelder, het Prinsbisdom Luik, het land van Loon en andere gebieden, de nieuwe Provincie van Limburg samenstelde.

Artikel 2 van de Grondwet 1815 zegt:

„De provincie Limburg is samengesteld uit het gehele departement van de beneden-Maas en die gedeelten van het departement van de Roer, die volgens het tractaat van Weenen aan het Rijk behoren".

In het Koninkrijk van de Nederlanden opgenomen, zou het nieuwe Limburg uiteraard ook onderworpen zijn aan zijn wetgeving. Die wetgeving voor het onderwijs was er al heel gauw. Want reeds 2 Augustus 1815 had Willem I het voorbereidend hoger onderwijs geregeld. En zijn besluit werd weldra ook tot andere landstreken buiten het Noorden uitgestrekt „zooveel de omstandigheden dit gedoogden".

Het schijnt ons toe, dat men zich in Venray weinig van al die oekases heeft aangetrokken. En veel zal men voor kennisgeving

hebben aangenomen. In elk geval, het Gemeentebestuur van Venray heeft dra pogingen aangewend om het Gymnasium te heropenen. Het oude Petersklooster werd bestemd voor schoolgebouw en enkele geestelijken namen er hun intrek in.
Ondertussen gaf kapelaan W. van den Kerkhof lessen in Latijn en andere vakken. Maar tengevolge van een koninklijk besluit van 9 Mei 1818 nam de domeinen-rentmeester van Horst het klooster in beslag en liet het verpachten voor 75 francs per jaar. Zo zou wegens gebrek aan behuizing practisch de school onmogelijk zijn gemaakt. Echter Pastoor Lambertus van Elsbergh liet het er niet bij zitten.
In een lang adres betoogde hij in 1819 aan de Koning de onrechtmatigheid van de inbezitneming, want de Franse regering had het klooster voor schoolgebouw aan de Gemeente geschonken en hij stelde daarom voor het convent in te richten „tot een werkschool voor kinderen als ook tot een pensionaat en tot lager of middelbaar onderwijs". Hij kreeg nul op het rekest; de Regering bleef het klooster als haar eigendom beschouwen en liet het te Roermond openbaar verkopen op 6 April 1820.
Hoe men zich toen gered heeft, staat ons niet helder voor de geest. Maar uit enkele documenten op het Rijksarchief te Den Haag is ons toch het voorlopig voortbestaan duidelijk geworden. Van daaruit was trouwens de nieuwe onderwijswetgeving aanvankelijk in deze streken niet in alle gestrengheid geurgeerd. Toen men lang genoeg een afwachtende houding aangenomen had, vond men eindelijk de tijd gekomen tot wat krachtdadiger optreden. Intussen was het decreet van 25 September 1816 nader gepreciseerd o.a. door het „algemeen reglement op de inrigting der Athenaea en kollegiën in de zuidelijke provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden".
De activiteit begon met enige wenken aan de Staatsraad-Gouverneur van Limburg. Dat geschiedde door de Hoge Commissaris van Onderwijs bij schrijven van 7 December 1822 en 13 Maart 1823. De genoemde waardigheidsbekleder zou de verschillende inspecteurs aanschrijven, die op hun beurt een beredeneerd verslag moesten inzenden over al de in hun district aanwezige scholen, waar Latijn gedoceerd werd.

Over hun bevindingen, die niet onverdeeld gunstig zijn geweest, heeft de Staatsraad-Gouverneur gerapporteerd naar Den Haag in een schrijven van 22 Maart 1823. Dit schrijven is tot heden niet teruggevonden. Wel troffen wij op het Rijksarchief te Den Haag een aanvullend schrijven van 21 Juli 1824.
Uit dit schrijven blijkt, dat het bestaan van de Latijnse School te Venray was „ontdekt". En de Referendaris School Opziener in het 3de District had zich na zijn ontdekking gehaast van het opzienbarend feit kennis te geven „Aan Zijn Excellentie den Staatsraad Gouverneur der Provincie Limburg". Dat deed hij te „Maastricht den 19 July 1824".
De school was toen gevestigd te Merselo, waar Kapelaan van den Kerkhof vicaris was geworden van de Kapel. Hij onderwees er 17 studenten op verschillende klassen. Echter: zijn onderwijs kon geen genade vinden. Met ingang van 30 September 1824 werd zijn school als onwettig gesloten. En al zal de kranige Priester - naar het ons voorkomt - rustig zijn taak voortgezet hebben, officieel was Venray op die datum zijn College kwijt. Met een taai „luctor et emergo" zou het voor de herrijzenis vechten.

ONDER BELGISCH BEWIND 1830-1839

De algemene ontevredenheid in de zuidelijke provinciën tegen tal van beschikkingen uit het Noorden was met de dag gegroeid en maakte de diepe klove voortdurend wijder.
Verschillende verklaringen zijn er voor te geven.
En al legt de moderne historiografie meer nadruk op externe omstandigheden, en machinatiën van buiten, ontkend kan nooit worden, dat het indirecte onderwijsmonopolie door de staat opgeëist, een steen des aanstoots is geweest.
Geen maatregel is zo fnuikend geweest voor een oprecht vertrouwen in de Koning en zijn onverstandige raadslieden, die zelfs de seminariën tot staatsscholen wilden omzetten.
Het misnoegen tegen de onderwijswetgeving kan men dan ook volop beluisteren in een bijna onafzienbare reeks publicaties en in tal van merkwaardige uitspraken van hoogstaande personen.
Had men overigens alléén met menselijke voorzichtigheid en tact niet veel meer kunnen bereiken, dan door die onrustverwekkende doordraverij?
En hoe men over de toestanden van het onderwijs ook oordelen wil, het feit ligt er, dat het vrije onderwijs in het tijdperk 1797-1830 ontegenzeggelijk onderdrukt en haast totaal vernietigd werd.
Van frisse initiatieven kon vanzelf daarbij geen sprake zijn.
En wil men bevestigen - en niet zonder gronden - dat de Nederlandse Regering zeer nuttige schoolhervormingen tot stand bracht en haar verdiensten heeft gehad voor een goede vooruitgang van het onderwijs als zodanig, zij heeft - óók in het Zuiden - neutraal of liever anti-katholiek onderwijs bevorderd.
En dit laatste heeft er op belangrijke wijze toe geleid, dat de Belgen in 1830 hun eigen weg gingen kiezen.
Of het onverwacht welslagen van de Belgische opstand - waarbij practisch heel Limburg zich aansloot - ook voor de Latijnse school te Venray dadelijk bijzondere consequenties had, kunnen wij niet met alle zekerheid zeggen.

Maar de ingrijpende bestuurswisseling zou tenslotte toch ook voor deze school gevolgen hebben. Want, hoewel er enige tijd over heen ging, zou ook Venray gaan profiteren van de volledige vrijheid van onderwijs, die het Nationaal Congres van België - uit politiek oogpunt zeer juist - dadelijk, nog in 1830, proclameerde. Hoe het in Venray in de eerste jaren van die „bevrijding" met de Latijnse school gegaan is, de archieven zullen dat op de duur wel openbaren.
Zeker in elk geval is het, dat het gemeentebestuur in 1837 actief optrad.
In overleg met de Pastoor, Hermanus Janssen, die in 1836 Lambert van Elsberg als Venray's geestelijke herder was opgevolgd, werden twee leraren aangesteld.
De een heette J. C. Fröling en de ander waarschijnlijk D. Gybels. 10 September 1838 werd als derde professor benoemd L. F. X. Princen. In 1840 kwam Joannes Franciscus Princen, die 18 September 1841 te Roermond priester werd gewijd. Hij werd 20 Maart 1844 kapelaan te Posterholt en stierf als Pastoor te Wijnandsrade 24 Maart 1881.
De heroprichting geschiedde in overleg met de grote Bisschop van Luik, de Leidenaar Monseigneur Richardus Antonius Cornelius van Bommel, wiens verdiensten voor het Katholiek onderwijs groot geweest zijn. Hij keurde de Venrayse school goed bij schrijven aan de Pastoor van 11 November 1837.
Intussen waren op 1 October de lessen begonnen en aanstonds stroomden studenten toe uit diverse gemeenten, zoals de studentenlijsten getuigen.
Bij de oprichting van scholen, als nu te Venray gebeurde, speelden toen de financiën - meer dan nu zelfs - een grote rol. En al nam de gemeente het op zich, de onkosten van salarissen, onderhoud enz. te dragen, enige subsidie was toch wel gewenst Men zal deze wel gekregen hebben. Zeker immers is, dat toen Venray weer bij Nederland werd gevoegd, men pogingen heeft aangewend ook van de Nederlandse autoriteiten de reeds door België verleende ondersteuning te behouden. Deze subsidie werd op 30 Juli 1841 geschat op *f* 400.
Onderzoek in de archieven van de Gemeente, Provincie, Neder-

land en België kan te zijner tijd nog wel aardig licht werpen op deze zeer merkwaardige periode.
Zeker in 1840 was al besloten, dat de professoren - met die naam werden ook leraren van het voorbereidend hoger onderwijs betiteld - te samen zouden wonen in 't nog altijd leegstaande klooster. Dat men hierbij moet gaan denken aan de voorbereiding van een internaat, kunnen wij niet zonder meer geloven. Het in de kost liggen was hier en elders te veel ingeburgerd. Maar intussen was, zoals duidelijk, het instituut gekomen onder Nederlands bestuur.

Het Gymnasium van Pater Benvenutus Franssen (van 1890-1923)

Limburg was na 1830 spoedig gewoon geraakt aan de nieuwe stand van zaken.
Weldra voelde men zich geheel thuis bij de Belgen, met wie men in geloof, karakter, gewoonten en opvattingen toen sterker overeenkwam, dan met het zogenaamde protestantse koude en nuchtere Noorden.
En men schrok er werkelijk van op, toen Koning Willem I in Maart 1838 verklaarde het Londens verdrag te willen aannemen en dus ook het bezit ging opeisen van de hem toegewezen Limburgse gebieden.
Alles werd in het werk gesteld om deze nieuwe afscheiding te voorkomen. Op roerende wijze zwoer men trouw aan het nog zo kort geleden verworven vaderland.
Alle Limburgse gemeenten stuurden een krachtig protest in.
Maar dat alles was boter aan de galg gesmeerd. De opneming bij Nederland werd in 1839 een feit.
In 1840 regelde een grondwetsherziening, die overigens weinig had te betekenen, de nieuw ontstane verhoudingen.
Wie toen bezorgd is geweest over de hardleersheid en koppigheid van diverse invloedrijke Hollandse machthebbers, is dit niet ten onrechte geweest.
De toekomst zag er voor het onderwijs ongetwijfeld niet rooskleurig uit. Maar uiteindelijk is in de toestand van 1837 geen essentiële wijziging meer gebracht.
Venray bleef zijn Latijnse School behouden!
Intussen was men - sinds 1837 - op zijn manier met de tijd meegegaan.
Meer aandacht ging men schenken aan het onderwijs dat aan de praktijk werd aangepast. Men verbond namelijk aan de Latijnse school een afdeling, waarin die vakken werden onderwezen, die meer beantwoordden aan het zakenleven en de opkomende techniek en waar dus de leerlingen enige kennis en vaardigheid konden verwerven, die bij de zich ontwikkelende handel en bij zakenleiding noodzakelijker werden.
De studenten van deze afdeling ontvingen wat meer onderricht in

Nederlands en Frans, Geschiedenis, Aardrijkskunde, Rekenen, misschien ook in Boekhouden en volgden dus in bijvakken de lessen van de Latijnse School, zonder dan tot de klassieke vakken verplicht te zijn.

Men noemde die scholen wel Franse scholen.

Uit de eerste jaren onder Nederlands bewind is tot heden weinig bekend.

In het archief van het College werden alleen de namen van de studenten bewaard. Toch zal er een betrekkelijk opgewekt leven bestaan hebben. Dat zou men tenminste concluderen uit een bericht in „De Godsdienstvriend" van 1843, waar men lezen kan:

> „Den 17 Augustus 1843 heeft de plechtige uitdeeling der prijzen in het College te Venray plaats gehad onder voorzitting van de Zeer Eerwaarde Heeren Verheggen, Deken te Venray, en Oomen, President van het Groot Seminarie te Roermond, in tegenwoordigheid van den Edel Achtbaren Heer Burgemeester en van een groot aantal priesters.
> Het was een waar vreugdefeest voor de burgerij, die er in menigte naar toeging, om de plegtigheid met hare tegenwoordigheid te vereeren. De plegtigheid werd geopend door verscheidene redevoeringen in de Latijnsche, Grieksche, Nederduitsche, Fransche en Hoogduitsche talen. Na elken eersten prijs van de bijzonderste vakken van onderwijs speelde de harmonie. De plegtigheid eindigde met 't spelen van een muziekstuk door de harmonie der plaats".

Dat was dus in 1843.

In datzelfde jaar begonnen de onderhandelingen tot overname van de school door de Paters Minderbroeders. Deze overname werd in 1844 een feit.

Toen stelden de Heren, die in zo moeilijke tijden en met zoveel ijver voor het voortbestaan en de bloei van de school hadden gewerkt, zich ter beschikking van de Apostolische Vicarius.

Alleen de enige lekeleraar, Monsieur G. Arts, die onderricht gegeven had, bleef en arbeidde samen met de Paters voor een krachtig omhoog.

Toch zou de toekomst zware eisen stellen.

OPNIEUW ONDER DE MINDERBROEDERS

Zwaar waren de slagen geweest, die de Orde werden toegebracht. De eerste kans om zich te herstellen werd geboden, toen de Zuidelijke Nederlanden in opstand kwamen tegen Willem I. Met uitzondering van Maastricht, sloot ook geheel Limburg zich daarbij aan. De Minderbroeders profiteerden van de vrijheden, die dadelijk geschonken werden. Toen zal - na het herstel van de kloosters te Sint Truiden en Weert - aan Venray gedacht zijn. Maar het herstel van dit klooster kwam pas, toen Limburg door de vrede van 1839 weer tot Nederland was gaan behoren.

In dat nieuwe Nederland hadden de Paters toen twee kloosters, dat te Weert en weldra dat te Megen. De reorganisatie vroeg meer ruimte. En zo werden nu definitieve onderhandelingen gevoerd voor de terugkeer naar de Parel der Peel.

Deze onderhandelingen gingen aanvankelijk niet van een leien dakje.

Tenslotte werd het oude klooster teruggekocht. Maar in de notariële akte kwam een bepaling te staan, die ook voor het Gymnasium van hoog belang zou zijn.

Het contract van 27 Januari 1844 bepaalde, dat de aankopers of hun rechtkrijgers op hun kosten en ten hunnen voordele een openbare school moesten houden, waarin de Nederlandse, Franse, Latijnse, Hoogduitse en Griekse talen zouden moeten onderwezen worden, met al die bijvakken, die aan gelijksoortige scholen in het Vicariaat gegeven werden.

Op 20 Augustus 1844 arriveerde de eerste Pater met een broeder uit Weert.

Het nieuwe schooljaar 1844-1845 zag dus weer de Minderbroeders optreden als leraar met de mooie en hoogstverdienstelijke taak, die zij tot heden vervullen.

In de eeuw, waarin zij opnieuw de leiding hadden, heeft de school zich buitengewoon ontwikkeld.

In het algemeen waren immers de toestanden op de oude zogenaamde Latijnse scholen niet bijzonder rooskleurig.
Integendeel!
Boven de middelmaat gingen zij bijna nergens uit. Met de dag werd een meer uniforme en ingrijpende regeling van dit voorbereidend hoger onderwijs noodzakelijk. Wel moet erkend worden, dat naar ontwikkeling gestreefd werd, vooral toen men de vrijheid verzekerd wist het onderwijs naar eigen inzicht te regelen en een zelfstandig leerplan op te stellen.
Dat men in Venray van die vrijheid een wijs gebruik heeft gemaakt, blijkt uit het vermeld verslag van de prijsuitdeling.
Naast Latijn en Grieks met aanverwante vakken, is er dus successievelijk een plaats ingeruimd voor de moderne talen, het Nederlands incluis, en ook voor vakken als de Natuurkunde en Wiskunde, Aardrijkskunde en Geschiedenis.
In 1863 werd de wet ingevoerd op het middelbaar onderwijs en men kreeg toen uitstekende hogere burgerscholen, die veel leerlingen trokken en niet weinig afbreuk deden aan de Gymnasia. Het heeft zelfs even de schijn gehad, of de studie van de dode talen ten dode was opgeschreven.
Tot 1876 zou het duren eer een nieuwe wet het gymnasiaal onderwijs zou regelen. En op 1 October 1877 trad die wet in werking. Door haar konden de gymnasia nu volkomen terugkeren tot hun eigenlijke taak, al werden de grenzen niet meer zo eng getrokken als vroeger.
Ontegenzeggelijk is aanvankelijk deze wet voor een zelfs zeer grote bloei van het gymnasiaal onderwijs van meer dan gewone invloed geweest en heeft zij het ernstig geschokte vertrouwen in de klassieke opvoeding doen herleven.
Al heeft het Gymnasium van Venray met deze wetgeving in het begin weinig te maken gehad, en al bleef de vrije lerarenbenoeming een groot voordeel, toch is het duidelijk gebleken, dat de opbloei van het gymnasiaal onderwijs in het algemeen aldaar invloed heeft uitgeoefend op het gehalte.
En langzamerhand groeide dan ook het verlangen naar een officiële erkenning in die zin, dat het Gymnasium het jus promovendi zou verkrijgen.

Reeds spoedig na 1900 werd daar aan gedacht. En de toenmalige Rector - prefect werd hij toen genoemd - Pater Evaristus van Kronenburg - gaf de stoot tot opleiding van studenten tot het zogenaamde staatsexamen.
In 1904 werden de eerste resultaten geoogst en sindsdien legden elk jaar enkele studenten met succes dit examen te Utrecht af.
Onder het rectoraat van Pater Regalatus Hazebroek werd eindelijk de bevoegdheid verleend om zelf de examens af te nemen en de diploma's uit te reiken, die toegang geven tot de Universiteiten. Het was op 20 December 1920 dat de Minister van Onderwijs deze faculteit gaf.
Het Gymnasium van Venray was daarmede het eerste Priestercollege, dat tot de aangewezen Gymnasia kwam te behoren. Sindsdien bewees bijna elk jaar een schitterende uitslag van de examens overtuigend dat het onderwijs op hoog peil stond. Het bleef in zijn klassieke opvoeding de traditie, die het in de lange periode van zijn bestaan gevormd had, voortzetten.
Eeuwenlang immers had het onderwijs te Venray zich gericht op de kennis van de klassieke oudheid, eeuwenlang had het College aan zijn leerlingen iets mee gegeven van die oude beschaving, waarin de menselijke geest een hoogtepunt bereikte en waardoor de christelijke beschaving zo sterk is beïnvloed.
Zoals in het verleden het klassieke opvoedingsideaal wel niet uitsluitend maar toch voornamelijk gediend heeft om talrijke priesters te vormen, die de kroon en de vreugde zijn van dit aloud instituut, zo moge datzelfde ideaal, naast vele reguliere en seculiere geestelijken, ook talrijke leken blijven vormen, die later zullen beseffen, welke belangrijke factor in hun ontwikkeling de gymnasiale opleiding op dit College is geweest. Wij denken hierbij dan speciaal aan de niet-priester-studenten.
Door de instandhouding van een erkend Gymnasium naast hun vele andere werkzaamheden, hebben de Minderbroeders de gemeente Venray en omgeving wel aan zich verplicht; dat is uit het voorgaande wel zeer duidelijk.
Deze verplichting zal nog groter worden, als binnen afzienbare tijd dit schone dorp meer uitgroeit, tot een inwonertal boven de 20.000. Dan immers zou de Gemeente een Gymnasium dienen te

openen volgens de bepalingen van de wet. Door dit bijzonder Gymnasium zal zij dan van die taak ontslagen zijn.
Een reden te meer om tegenover deze school, die zij zelf in het leven riep, een brede en hartelijke belangstelling en daadwerkelijke steun, zoals in vervlogen eeuwen, in de verre toekomst te blijven tonen.

„Pax Intrantibus"

De groei van de Latijnse school van 1651 tot het Gymnasium Immaculatae Conceptionis van 1951 openbaart zich in de vergroting en vernieuwing van de gebouwen, in de vermeerdering van het aantal leerlingen, maar ook in de uitbreiding van het collegium doctum, het college van de leraren.

De uitbreiding van het lerarencorps wordt wel simpel geïllusteerd door twee cijfers: het aantal leraren bij het begin en dat van heden, nu met gerechtvaardigde jubel het derde eeuwfeest wordt gevierd. Zoals wij weten, begon de school in 1651 met drie leraren.

Het schooljaar 1950-1951 had een staf van 22 docenten.

Deze uitbreiding - wij behoeven daar niet veel woorden aan te verspillen - vindt natuurlijk haar oorzaak in het nuchtere feit, dat het aantal klassen en wekelijkse lesuren vermeerderde. Bedroeg het aantal klassen in 1651 vijf of zes, waarvan er vast en zeker enkele gecombineerd waren, in 1951 was dat gestegen tot 12. Door die toename van klassen wordt de vermeerdering van lerarenaantal dus reeds tendele verklaard.

De noodzakelijkheid van een groot aantal leraren is bovendien gelegen in de grote verandering van leermethode. Vroeger had men geen allerhande specialiteiten nodig; het aantal vakken was tot een minimum gereduceerd. Trouwens van een vakleraren-systeem was vroeger geen sprake, al werd het vóór en tegen daarvan wel eens besproken. Zoals de onderwijzers op de lagere school van heden, doceerden de leraren toen alle, of althans verscheidene vakken, een praktijk, die zich op sommige Gymnasia nog tot in deze eeuw handhaafde.

Zij, die aan een inrichting van voorbereidend hoger onderwijs les geven, worden thans in de regel betiteld met de naam van leraar. Toch is zelfs heden de naam van „professor" nog niet geheel verdwenen. In vroeger tijd was de gewone naam voor leraar die van rector, regent, praeceptor, terwijl de rector van heden veelal hoofdregent, principaal of prefect genoemd werd. Men moet daarbij in het oog houden, dat elke leraar feitelijk klasseleraar was, dikwijls zelfs van gecombineerde klassen.

Na deze meer algemene mededelingen en beschouwingen, willen wij de namen noemen van enkelen, die in de loop van de eeuwen hun beste krachten hebben besteed aan de opvoeding, vorming en ontwikkeling van een uitgebreide jongelingenschap. Wij moeten ons daarbij beperken, eensdeels wegens een te veel van namen, vooral uit de nieuwere tijd, maar anderzijds ook, omdat voldoende gegevens ons ontbreken.
De eerste Rector is geweest Goswinus Coninx. Hij was een Venrayer van geboorte. Hij leidde de school bij haar eerste schreden door de eeuwen. Gemakkelijk is zijn taak niet altijd geweest. Hij bestuurde de school tot 1667.
In de laatste jaren stond naast hem Willem Kistemakers (Kistenmaeckers), die leraar was van Rhetorica en Poësis. Deze zou ook zijn opvolger worden. Bij zijn benoeming bleek het bisdom echter de aanstelling van de hoofdregent aan zich te trekken. Jacobus van Oeveren, Vicarius Generalis van het Bisdom, won over hem inlichtingen in op 4 November 1667 bij de andere leraren. Deze inlichtingen zijn blijkbaar niet ongunstig geweest. Want 15 November werd Kistemakers officieel aangesteld. Uit het schrijven komt men tot de eigenaardige conclusie, dat Kistemakers eigenlijk de eerste hoofdregent is geweest. De Vicarius Generalis zegt nl.: „Vóór alles is het noodzakelijk, dat een van de regenten wordt aangesteld tot prefect of hoogste rector, die niet alleen de jeugd, maar ook de overige leraren bestuurt".
En dan schrijft de Vicarius Generalis, dat hij Kistemakers benoemt, maar dat aan de Roermondse Bisschop of Sede Vacante aan de Vicarii Generales de macht en het gezag blijft behouden een Prefect of Rector van de school aan te stellen of af te zetten, zo dikwijls als dat nuttig schijnt.
Hij draagt ook de andere leraren op, Kistemakers als Prefect en Rector te erkennen, hem te gehoorzamen en aan zijn leiding zich te onderwerpen.
Kistemakers heeft de verantwoordelijke taak uitgeoefend tot 1 Maart 1694. Zijn weg is niet over rozen gegaan. Maar het is moeilijk te beoordelen, of zijn optreden aanleiding en oorzaak is geweest tot tweedracht en onenigheid tussen hem en de leraren. Feit is, dat de verhoudingen miserabel zijn geweest. Herhaalde

vermaningen tot samenwerking door de Vicaris-Generaal, o.a., gegeven, hadden geen resultaten. Op 15 April 1669 nam toen deze met alle gewicht van zijn gezag een besluit. De Rector kreeg volmacht zijn leraren te vermanen, af te zetten en nieuwe aan te nemen, naar het hem nodig scheen. Een blijvend succes heeft ook deze maatregel wel niet gehad.
Van 16 September 1675 dateert een contract, waaruit wij het volgende ontlenen:
„Kennelijck sije hiermede aen jeder minnelijck, dat op den XVIen September 1675 is gemaekt den naervolgenden contract tusschen de Schepenen ende Regeerders der heerlijckheijdt Venray ter eene ende D. Wilhelmus Kistemaeckers ter andere syden ende dat wedersijts sijn gestipuleert de naervolghende conditien tot het hernemen ende verbeteren van de humaniora ofte vijff Latynsche Schoolen, alles op aggreatie van den WellEd:, ende hoochgebiedenden heere derselver heerlyckheydt.
Ierstelijck sal den gemelten D. Kistemakers als Rector nu te St. Michiels de voorseijde schoolen beginnen, ende successivelijck neerstelijck continueren met assistentie van de heeren Arnoldi Masii ende Caspari ab Heggelsom als medemeesters ofte hiernaer met alsulcke andere geestelycke persoonen, als den heere pastor met goetduncken van den heere en schepenen sullen bequaem vinden, aen de welcke den D. Rector Kistemaeckers sal kenbaer macken de swaericheeden, die souden moeghen vervallen soo inde directie der schoolen, functie der medemeesters (:die egalyck per capita het gebeurlijck scholgelt met den D. Rector sullen deelen:) als inde observantie der andere puncten hiernaer volghende".
Uit dit contract leren wij enige leraren kennen, maar wij zien ook, dat geheel het college in zijn oorspronkelijke toestand was hersteld, terwijl men zo zou zeggen, dat de benoeming van de leraren wederom geheel aan de Gemeente kwam.
Wat daarvan zij, zeker is, dat Kistemakers zijn taak heeft voortgezet en ook verder met tegenwerking heeft te kampen gehad.
Immers, als hij na een lange ambtsperiode - op 1 Maart 1694 - zijn ontslag indient, dan klaagt hij „over de vermindering van leraren en studenten, gebrek aan steun van de kant van hen, die geroepen waren hem bij te staan". En hij beweert, dat hij te mid-

den van zijn vijanden onder onzegbare nijd, twist en grote moeilijkheden bijna 30 jaren lang geleefd heeft.
Wij zijn geneigd met respect op te zien tot deze man, die zovele jaren zijn arbeid tot heil van de jeugd heeft verricht. En deze langdurige handhaving op een verantwoordelijke post spreekt vóór hem. Wie de schuldigen zijn, waarover hij spreekt, is bij gebrek aan gegevens niet uit te maken. Feit is wel, dat onder zijn bestuur grovere misbruiken bij de studenten zijn voorgekomen. Al moet men het wederom niet al te tragisch opnemen, als wij Pastoor Matthias Roebroek de hulp van de wereldlijke macht zien inroepen. De veldwachter of gendarmes had op meerdere plaatsen de taak van onze surveillanten.
Het ontslag van Kistemakers heeft wel wat moeilijkheden opgeleverd. Als waarnemend rector komt sinds Sint Michiel (29 September) 1694 voor: Gerardus van Loon. Op 29 November 1695 pas kreeg hij de officiële aanstelling.
Hij hield van flink aanpakken. Het was ook hoog tijd, dat een krachtige hand ingreep om de school van een zekere ondergang te redden. Nog slechts klein was het aantal leerlingen, dat de school bezocht. Bovendien was de tucht, zoals wij reeds zeiden, verslapt. En een eerste zorg was wel, een goede discipline te verzekeren. Mede en wel vooral door zijn toedoen stelden de bestuurders van het Gymnasium, de Pastoor van Venray en de Heer van Venray, op 13 April 1698 een nieuw, of liever een vernieuwd, reglement verplichtend. Het gehele studentenleven werd daarin nauwkeurig geregeld. En het belangrijk document geeft een goed beeld van het schoolleven, zoals het een kleine honderd jaar bleef geleid worden.
Van de Rectoren, die nu opvolgden, zijn een aantal ons bekend geworden. Wij hebben de namen ontmoet van Hermannus Heurckens, Johannes van Dommelen, Hermannus Oomen. Van 1722-1732 bekleedt de functie een zekere Nicolaus Martens. Tijdens zijn bestuur werd een „contract ingegaen tusschen de heere professores van de latynsche scoolen ende schepenen deser herelyckheydt Venray" in 1724. Het contract betrof vooral de financiële aangelegenheden. Ook kwam vanwege de Koninklijke Commissie te Gelder op 7 Juli 1729 een ordonnantie af „by de post

verleent op de regte van de Regeerders der Heerlyckheydt Venray over de 750 Gls der latynsche Schoolen". Na Martens werd Rector een zekere Vechgelt. Deze heeft bestuurd tot ongeveer 1750. Wij weten dat uit een document van 26 September 1750. Men heeft nl. voor hem niet gemakkelijk een opvolger kunnen vinden. De reden hiervan was wel de honorariumkwestie. Grotendeels kwam het salaris uit het schoolgeld, (dat voor niet-Venrayers drie pattacons bedroeg, voor Venrayers sinds 1724 zes schellingen), verder uit een tegemoetkoming door de Gemeente. Ofschoon nog wel andere emolumenten genoten werden, was de vergoeding toch wel zeer laag. De leraren zochten hun inkomsten te verhogen door o.a. een beneficie in de parochiekerk of in een van de kapellen waar te nemen. In 1750 stelden de Regeerders van Venray nu een verhoging voor de leraren voor, nadat zij uiteen gezet hadden, welk belang de school voor Venray had. Zij zeggen: „Want nu de supplianten tot dato toe de vermenigvuldinge van studenten meerder als vermindering voor oogen sien, soo soude deselve oock geerne hebben bequame en geleerde Rectores, die de jonckheydt onderweesen, van welcke de supplianten oock altydt syn voorsien geweest, echter onlanghs den principaelsten te weeten den Heere Rector van Vechgelt hebben moeten missen, in welckers plaetse de supplianten schoon allen moogelycken vlyt aengewent genen Eenigen voor alsnoch en connen becommen en zulcx uyt oorsaeke om dieswille dattet jaerlyx Gehalt ad thien Ducatons, die de Rectores commen te genieten tot subsistentie der selve al te gering valt, besonderlyck als deselve van hun eygen soo veel niet syn besittende, dat sy hun fatsoen behoorlyck konnen houden en degeene, die de Supplianten als bequaem tot die fonctie versocht hebben en hun comen te presenteeren schynen oock daertoe niet genegen ten ware deselve van een meerde gehalt voor hunnen arbeyt conde verseekert wesen".

Om welke redenen men voorstelde, „dat den nieuwen aentestellen Rector der Studenten in plaetse van thien, jaerlyx uytte Gemeentsmiddelen voor Gehalt mach profyteeren twintigh Ducatons."

Mogelijk is op deze voorwaarde de post van Rector toen aangenomen door Thomas van Eyndt, die in 1779 overleed. Wij ontmoeten echter ook in die jaren Mathias van Wylick, geboortig

van Arcen en later Pastoor te Leuth, en ook Gerardus van der Crabben, die in 1771 stierf.
Uit de ontstane kwesties, die ten slotte hebben geleid tot overgave van de school aan de Paters Minderbroeders in 1793, kennen wij nog wat namen uit de tijd vóór dat jaar.
Een document van 26 Juli 1790 zien wij ondertekend door P. Driessens, Principael, L. Cleophas, rector, P. A. Hoeba, proff. en W. van de Ven. Een stuk van 4 September 1790 is getekend door P. A. Hoeba, profr. Synt., en W. van de Ven profr. inf., 22 December noemt zich de Rector: P. Driessens: scholarum Principalis, wat hij ook doet op 4 Januari 1791.
Toen besloten was de leiding van de school toe te vertrouwen aan de Minderbroeders, hebben een aantal mannen geprobeerd dat besluit ongedaan te maken. Zij hebben zich gewend tot de Koning en staken de loftrompet over de rectoren van weleer. Zij eindigen:
„De wereldsche geestelycke te Venray, welcke oock voor hunne naer komelingen besorgt syn, verhope niet, dat sy, nog hunne opvolgers dusdanigen straffenden slag zullen verdient hebben, om te minder, daer sy de studien te Venray voorhin en van onverdencklycke jaeren in eenen bloeijende staet en uytstekenden naem en loff hebben gehouden en dus met reden oock verhopen mogen, dat de studien door hunnen aen te wendenen iver in den voorigen bloejenden staet sullen herstelt worden.
Gebreck aen professore, Sire, ister geensins voorhanden, onder de ondergeteekende syn er meerdere, welcke hunnen iver tot voortsettinge en floreringe der latijnsche scholen bereijt sijn aen te wenden en daer en boven syn er nog bequaeme theologanten in Venray voor handen, welcke noodigenvals tot behoudt der studiën soude konnen medewercken.
De wereltsche geestelyckheyd te Venray bidt derhalve Uwe koninkl. majest. alleronderdanigst hoog deselve gelieve gratieuselyck te vervoegen, dat de latynsche studien te Venray aen haer by behouden bleeven".
Men had dus bij de Seculieren nog leraren genoeg. Het verzoek mocht echter niet meer baten. De overgang bleef gehandhaafd. Maar wij willen toch even de namen noemen van hen, die zich

hier aanboden. Het waren C. Hoeben, pastoor, J. L. van Lendt, caplaen, L. Cleophas, caplaen, P. Driessens, P. A. Hoeba, G. M. Abrine, W. van de Ven, T. Verblackt, A. Tunnesen.
Na de hervormingspogingen van Coninx had de Latijnse school van Venray een bloeitijdperkje gehad van 5 jaren: 1785—1790. De reorganisatie riep die bloei in het leven; en uit alle oorden van het land kwamen nieuwe studenten. Maar een straffe hand schijnt toen ontbroken te hebben tot bestraffing of verwijdering van minder goede elementen. Al wordt de Principaal - zo heette toen de Rector - Petrus Driessens door Coninx geprezen, toch schijnt de goede man niet opgewassen geweest te zijn tegen zijn medeleraren, die hem zijn macht betwistten. Zij wilden hem blijkbaar hoogstens als de primus inter pares beschouwd zien. In Gelder toonde men zich doortastend. Coninx eiste binnen veertien dagen van de Gemeentebestuurderen voorstellen tot verbetering. Dat was in 1790. De Schepenen stelden toen voor, om nieuwe leraren te benoemen. Maar toen de oud-gedienden beterschap beloofden, namen zowel Coninx als de Schepenen daarmede genoegen. Later bleek men te veel vertrouwen gehad te hebben. Want 28 Augustus 1793 constateerde Coninx alweer achteruitgang en eiste opnieuw voorstellen tot verbetering. In Venray was men blijkbaar de toestand moede. De Schepenen stelden wederom voor nieuwe leraren te benoemen. En thans hielden zij taai vast, ondanks tegenvoorstellen, protesten, reclames en rekesten. Zij wilden Minderbroeders.
Zoals het nu zou zijn, is het toen ook geweest: het zal de Minderbroeders niet aangenaam geweest zijn om in zulke omstandigheden de school over te nemen. Zij konden echter practisch er niet van af: de reden hebben wij vroeger al vermeld.
Ten slotte hebben zij dan op 27 September 1793 een contract gesloten met het Gerichte te Venray. Hierin werd „geconditioneert en bevoorwaart, dat de Paters Minderbroeders de Leeringe zullen beginnen naer 't eyndigen van dese loopende vacantie met dry bequaeme Leermeesters in de schoolen door de Gemeente daertoe verveerdigt alwaer tot heeden dezelve zyn gedaen en gehouden worden".
Namens de Minderbroeders werd het contract getekend door Ja-

cobus Crouwers, gardiaan en Matthias Houben, vicarius, deze namens de Provinciaal. Van gemeentewege waren de ondertekenaren: P. Gyskens, Mathys Artts, P. Oomen, G. Swyen en L. Verblackt.
Van 1793 tot 1805 hebben de Minderbroeders dan de leraren geleverd.
Het rectoraat werd toen waargenomen door Pater Petrus van Soest. Hij was in Venray geboren 8 Mei 1752 en woonde als Pater in zijn geboortedorp sinds 26 November 1781. Als andere franciscaanse leraren worden genoemd: Matthias Houben, geboren 11 Februari 1746 te Sevenum en sinds 26 Augustus 1789 te Venray wonend; Henricus van Uyttert, geboren 19 Februari 1739 te 's-Hertogenbosch; hij was in Venray gearriveerd op 4 September 1796; Antonius Roelofs, die van 1801—1802 doceerde, op 1 October 1802 kapelaan werd te Well, op 1 December 1810 pastoor te Bergen, alwaar hij 25 April 1824 overleed. Het is duidelijk, dat in die tijden van verwarring het College onmogelijk kon bloeien. Toch hielden de Paters stand, ook toen zij gedwongen waren het habijt af te leggen; en zij weken niet uit Venray weg. Alleen de gewelddadige suppressie dwong hen een dierbaar geworden ambt op te geven.
Wij weten al, dat na de opheffing van de secundaire school er diverse pogingen zijn aangewend om het Gymnasium weder op te richten. Vooral het werk van de kranige kapelaan Willibrordus van den Kerkhof hebben wij al nader uiteengezet. Intussen was op een haast automatische wijze de leiding van het College teruggekeerd tot de seculiere geestelijkheid. Deze is het ook geweest, door wier toedoen in 1837 een heroprichting mogelijk werd. Zij hebben het herstelde Gymnasium toen in de moeilijke beginjaren geleid: een eerbiedige hulde moet daarvoor aan haar gebracht worden. De laatste directeur van de seculieren was Lambertus Franciscus-Xaverius Princen. Zijn bidprentje geeft de volgende levensdata: geboren te Weert 3 December 1803, priester gewijd te Munster 1826, kapelaan te Stramproy 19 September 1826, kapelaan te Ell 21 Februari 1837, professor te Venray 10 September 1838, directeur te Venray 7 Mei 1841, pastoor te Schinveld 14 December 1844, pastoor te Haelen 1 Januari 1855, pas-

toor te Maasbree 21 Juni 1856, rustend pastoor te Weert 20 Augustus 1866, aldaar overleden 30 April 1890.

In 1844 hebben de Minderbroeders voor goed de zorg op zich genomen van de Venrayse Latijnse School, het tegenwoordig Gymnasium I. C.

Het was voor de eerste Prefect geen gemakkelijke taak dit werk aan te vangen: gebrek aan krachten dwongen hem tegelijkertijd overste van het klooster te zijn en zijn talenten te geven aan het College en aan het lectoraat in de philosophie.

Deze eerste Prefect is geweest Pater Georgius Franciscus de Jongh. Hij was 4 Augustus 1819 te Rotterdam geboren, hij ontving het ordeskleed als Minderbroeder 18 October 1840 te Weert en werd 24 September 1842 priester gewijd.

De last, die op de schouders van de 25 jarige man was gelegd, bleek spoedig te zwaar. Reeds in 1846 moest hij zijn taak neerleggen. Na vele andere nuttige bezigheden op diverse plaatsen verricht te hebben, overleed hij op 2 Februari 1895 te Megen.

Zijn opvolger als prefect was Christianus Matthaeus van Schalen. Deze was geboren te Gorcum 10 December 1821, ingekleed in de Minderbroedersorde te Weert 18 October 1840 en priester gewijd 20 December 1845 te Roermond.

Reeds voor zijn priesterwijding - in September 1844 - was hij leraar geworden voor de Poësis en Rhetorica aan het Gymnasium. Bij het aftreden van de eerste Prefect - in de grote vacantie van 1846 - werd hem het bestuur van het Gymnasium toevertrouwd. Reeds 16 September 1847 werd hij van het ambt ontheven. Verschillende ambten nam hij waar, totdat hij te Venray overleed op 10 Maart 1872.

De derde Prefect is geweest Pater Joannes Dominicus de Bruin van 22 September 1847 tot 22 Januari 1851. Hij was geboren 12 Maart 1822 te Reek, werd 18 October 1840 Minderbroeder en werd op 19 October 1845 priester gewijd. Hij was Provinciaal van 1853—1861 en overleed te Weert 11 October 1899.

Pater Lucas Josephus Straman was prefect van 22 Januari 1851 tot Juni 1853. Van geboorte was hij een Amsterdammer. In 1831 ontving hij het kleed van Vader Franciscus te Urbino in Italië. 23 Maart 1833 werd hij Priester gewijd. In 1847 werd hij pro-

fessor te Venray benoemd. Vele posten heeft hij bekleed. Hij overleed als Pastoor te 's-Gravenhage op 13 October 1875.
De vijfde prefect was Pater Christophorus Joannes Lonink, geboren 1 October 1827 te Utrecht. Op 3 October 1847 was hij Minderbroeder en op 20 December 1851 priester geworden. Hij kwam in Juni 1853 als prefect naar Venray vanuit Gouda, maar reeds 2 Augustus 1855 stierf de rijkbegaafde man aan de tering.
Tweemaal prefect is geweest Pater Michael van der Mazen, die 29 September 1826 te Megen geboren was. Hij ontving op 3 October 1844 het kloosterkleed en werd 22 December 1849 priester gewijd te Roermond. Intussen was hij al op 20 Mei 1846 leraar geworden aan het Venrayse Gymnasium. Na de dood van Pater Lonink werd hij op 28 September 1855 benoemd tot prefect. Hij vertrok in 1861, toen hij op 12 Mei gekozen was tot Vicarius Provincialis. Na vanaf 1862 o.a. Provinciaal geweest te zijn, werd hij in 1877 opnieuw met het bestuur van het Gymnasium belast; hij overleed plotseling te Oudewater 14 October 1878.
Van 1861 tot aan zijn onverwachte dood op 22 November 1866 was prefect Pater Gijsbertus Trix. Hij was 27 Februari 1825 te Boxmeer geboren, legde 5 Mei 1846 zijn plechtige geloften af en werd op 22 December 1849 priester. Ook hij was wegens gebrek aan voldoend personeel reeds als frater - sinds 15 Juli 1846 - leraar.
Kort heeft het Gymnasium bestuurd Pater Nicolaus Antonius Arnoldus Aussems. Hij was 24 November 1830 te Culemborg geboren, trad in bij de Minderbroeders te Weert op 18 October 1845 en werd 17 December 1853 te Roermond priester gewijd. Hij was prefect van 7 December 1866 tot October 1867. Hij overleed als Pastoor te Haarlem op 11 Juni 1896.
Aan zijn opvolger Pater Wilhelmus Laumen, die rector was van 1867—1868, wijdde Pater Rogerius Burgers, in „Huistelefoon" van Juni 1951 een artikel. Hij was geboren 25 Juni 1829 te Einighausen, trad in 1854 in de Minderbroedersorde en overleed te Venray 4 Juni 1893.
Toen pater Wilhelmus Laumen 17 Augustus 1868 als prefect aftrad, werd tot zijn opvolger benoemd Pater Antonius Joseph

Bengvoort, geboren op 21 Maart 1829 te Diemerbrug, geprofest bij de Minderbroeders in 1851 en priester gewijd op 8 Maart 1856. Hij was de tiende prefect tot in September 1874. De rusteloze werker overleed 14 Maart 1908 te Megen.
Na het herhaald bestuur van de Paters van der Mazen en Laumen, kwam als prefect Pater Benvenutus Franssen, aan wie het Gymnasium veel te danken heeft gehad. Joannes Josephus Hubertus Franssen werd 24 Mei 1846 te Wijk-Maastricht geboren. Hij voltooide zijn humaniora aan Venray's Gymnasium op schitterende wijze. Dan werd hij op 28 September 1866 Minderbroeder te Maastricht en zag zich 25 Mei 1872 te Roermond priester gewijd. Dadelijk werd hij dan met belangrijke posten bekleed. Bijna 14 jaren arbeidde hij voor de bloei van het Gymnasium als Prefect, nl. van Mei 1879 tot 10 Januari 1893, toen hij tot Provinciaal werd gekozen. Hij overleed reeds 11 September 1896 te Weert.
De vijftiende prefect was Pater Marianus Joosten, die het College leidde van 10 Januari 1893 tot September 1894. Geboren te Weert 9 April 1853, overleed hij te Vorden 9 Januari 1906.
Hij werd opgevolgd door Pater Eugenius Cornelisse, geboren te Steenbergen op 8 October 1851. Hij was prefect van September 1894 tot Augustus 1897. Hij overleed te Venray op 5 Maart 1923.
Pater Silvester van Lijnschooten bekleedde het ambt van September 1897 tot September 1902. Hij was afkomstig uit Delft, waar hij 24 October 1860 het levenslicht had aanschouwd. Hij overleed als Pastoor van de Moses en Aaron te Amsterdam in September 1910.
Een bekend prefect is ook geweest Pater Evaristus van Kronenburg, die een veelbewogen leven heeft gehad. Hij was geboren te Delft 3 April 1870 en overleed te Alverna-Wychen. Van September 1902—Januari 1904 was hij prefect.
Zijn opvolger was de voortreffelijke Pater Engelbertus Engels, die het Gymnasium bestuurde van Januari 1904 tot aan zijn plotselinge dood op 11 Februari 1918. Hij was afkomstig uit Zwijndrecht, waar hij op 26 Februari 1864 geboren was.
De 20ste prefect was Pater Regalatus Hazebroek, die de eerste Rector werd van het „aangewezen Gymnasium". Hij oefende met groot succes zijn ambt uit van 15 Februari 1918 tot 15 September

1925, toen hij tot Provinciaal van de Minderbroeders gekozen werd. Hij overleed op 9 Mei 1951 als gardiaan van het klooster te Nijmegen en werd te Venray begraven. Over hem schreef Pater Burchard van Summeren in de Huistelefoon het volgende: „Op 9 Mei 1951 overleed te Nijmegen als gardiaan van het franciscaanse studiehuis aldaar Pater Regalatus Hazebroek, een man van grote verdiensten op velerlei gebied, maar toch wel heel bijzonder voor ons gymnasium. Velen hebben hem gekend als Rector, toen in de jaren 1918-1925 het bestuur van onze school aan hem was toevertrouwd. Maar nog meer zullen zijn naam kennen van de eerste steen in de hal van het internaat, die ook in de toekomst de herinnering zal levendig houden aan deze hoogstaande en zeer verdienstelijke minderbroeder.
Men heeft Pater Regalatus geëerd als een groot regent met een uitzonderlijke geschiktheid om te besturen. Dat was hij ook in de jaren waarin hij zijn beste krachten gaf aan ons gymnasium. Zonder enige overdrijving kan gezegd worden dat gedurende de jaren van zijn bestuur ons gymnasium een van de belangrijkste perioden beleefde van zijn eeuwenoude geschiedenis.
Hij maakte van de school een modern gymnasium, de latijnse school van Venray werd het eerste seminarie in ons land met het zg. jus promovendi. Dit werd toen niet door iedereen toegejuicht. Dat dit echter toch een verstandige beslissing is geweest, moge blijken uit het feit dat nu na 25 jaren steeds meer seminaries zich gereed maken om in deze geest hun opleiding aan te passen aan de gewijzigde omstandigheden. Pater Regalatus was het ook, die naast het geheel nieuwe gymnasium een groot en modern internaat deed verrijzen en aldus een eind maakte aan de zg. kosthuizen. Daardoor ging wel iets verloren van de vroegere gemoedelijkheid en huiselijkheid, maar ook dit was door allerlei omstandigheden noodzakelijk geworden.
Toen Pater Regalatus op een leeftijd van 39 jaar de taak moest overnemen van de plotseling overleden Prefect, Pater Engelbertus Engels, was er veel durf en beleid nodig om al deze ingrijpende en zo belangrijke veranderingen in een zo korte tijd tot stand te kunnen brengen. Omstreeks 1920 was Venray nog min of meer een latijnse school met slechts 70 tot 80 leerlingen en het leek

zeker een heel waagstuk dit alles in enkele jaren tijd om te zetten in een erkend gymnasium met daarbij aansluitend een nieuw en groot internaat voor bijna 170 jongens.

De latere groei en bloei heeft bewezen dat zijn inzicht juist was. Zeer veel heeft ons gymnasium dan ook te danken aan deze laatste Prefect en eerste Rector. In 1925, toen de bouw van het internaat nog niet geheel gereed gekomen was, werd hij gekozen tot Provinciaal van de Nederlandse provincie der Minderbroeders. Voor Venray was dit een groot verlies. Maar ook na zijn vertrek bleef Pater Regalatus tot de laatste jaren van zijn leven een heel bijzondere belangstelling tonen voor het wel en wee van ons gymnasium.

Thans heeft hij zijn zeer verdienstelijk leven voltooid. Alleen God kan en zal hem daarvoor overvloedig belonen. Hij werd begraven in de schaduw van Venray's klooster en gymnasium, zijn levenswerk. Moge mede daardoor zijn aandenken op ons gymnasium in hoge ere blijven."

Daar het past de levenden met soberheid te herdenken, noemen wij slechts enige data van de Rectoren, die Pater Regalatus zijn opgevolgd.

De tweede Rector was Pater Anscharius van der Veer, die het ambt bekleedde van 17 September 1925 tot 16 Augustus 1932.

Pater Ezechiël van der Helm was de derde Rector van 16 Augustus 1932 tot 1 Augustus 1935.

Zijn opvolger was Pater Ferdinand Laken, die aanbleef tot 19 Augustus 1937.

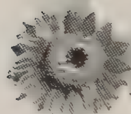
De oud-Provinciaal Pater Honoratus Caminada fungeerde als vijfde Rector van 19 Augustus 1937 tot Augustus 1945.

Als zijn opvolger werd aangewezen Pater Didymus Beaufort, die op 5 Augustus 1947 naar Nijmegen vertrok.

Zijn opvolger werd Pater Burchard van Summeren, die dus de 26ste bestuurder is van het Gymnasium sinds 1844 en de zevende Rector.

Het zou ons te ver voeren, als wij naast de namen van de Rectoren nog die van de talrijke leraren zouden moeten gaan vermelden. Wij mogen ze daarom als een geheel college bijeenvoegen, al die Paters en ook al die Lekeleraren, die onvermoeid

en vol toewijding zoveel kostelijke krachten gaven voor de intellectuele en godsdienstige opvoeding van een steeds stijgend aantal studenten. Met hun Rectoren zullen zij allen eens het woord ondervinden, dat zij allen zullen schitteren als sterren aan het firmament, die velen hebben opgeleid ter gerechtigheid.

Waar het na zware studie .... zoet rusten is.

Wie de historie van de diverse Latijnse scholen ten onzent bestudeert, slaat soms van verbazing de handen in elkander, als hem daarin verteld wordt van de hoge bloei, die zich dan vooral manifesteert in het aantal leerlingen.

Wij, die er aan gewoon zijn, dat in onze tijden het onderwijs hoog wordt opgevoerd en die daardoor zelfs overbevolkte onderwijsinrichtingen kennen, moeten dit soort beweringen met een korreltje zout verorberen. Gezien echter het groot aantal Latijnse scholen dat er was, de veel dunnere bevolking van die tijd, de bijzondere moeilijkheden van verkeer en de geringere behoefte aan intellectuelen, kunnen wij het getal leerlingen wel relatief beduidend noemen.

Er is echter in het algemeen geen sprake van klassen van 30 of meer leerlingen; parallelklassen behoefde men feitelijk heus nergens te vormen, ja wanneer een Latijnse school in zijn geheel een aantal studenten bevatte, als nu één, wat flinker bezette, klas, dan was men dáár al heel tevreden.

Men begrijpt nu, wat men van beweringen moet houden, als deze: dat sinds de oprichting het Gymnasium al dadelijk door velen werd bezocht. Dat „velen" moet zeer betrekkelijk genomen worden. In die geest ook moet men de zinsnede opvatten uit het rapport, dat de Bestuurders van de Venrayse school in 1655 aan de Gouverneur-Generaal zonden en waarin zij schreven: „Er is een grote toeloop van jongelui, zowel uit de stad 's-Hertogenbosch, als uit de Meijerij, het land van Cuyk en andere omliggende plaatsen". Wel blijkt uit dit verslag, dat het doel, waarvoor men de school had opgericht, bereikt was. Immers bij hun petitie van 1651 aan de Aartshertog tot oprichting van de school, hadden de oprichters betoogd, dat Venray

> „dicht is gelegen bij de Meijereij van Den Bosch, waar alle scholen tot onderrichting der jeugd in de katholieke leer en godsdienst door de tijdsomstandigheden zijn opgeheven, terwijl de Staten overal predikanten en schoolmeesters van hun godsdienst aanstellen om de inwoners en vooral de tedere jeugd tot de ketterij over te halen.

Daarom hebben ondergetekenden, gedreven door een goeden ijver voor de handhaving en uitbreiding van ons H. Geloof het plan opgevat te Venray een nieuwe school op te richten om de jeugd te doen onderwijzen en onderrichten in de beginselen en fundamenten der Latijnse taal en van ons H. Katholiek Geloof, wijl duidelijk is, dat de goede bewoners der Meijereij gaarne hun kinderen hierheen zullen zenden zowel ter oorzake van de nabijheid der plaats, als om reden, dat zij hier met minder onkosten hen kunnen onderhouden, dan in verafgelegen steden, waar alles zo duur is, zodat het merendeel de onkosten niet zou weten op te brengen, zodat om die zelfde reden 'n groot deel der jeugd zonder het onderricht zou blijven, nodig voor de opvoeding in ons H. Geloof".

Van de leerlingen uit 's-Hertogenbosch had men er een, waarop men al spoedig heel trots kon zijn. Het was een zekere N. Nagelmaeckers, die na zijn opleiding te Venray als een van de eerste studenten, ging studeren aan de Universiteit te Leuven en aldaar de tweede plaats behaalde in de philosophie.

Zo'n schoon succes werd natuurlijk uitgebuit en gaf aan regenten en leerlingen moed.

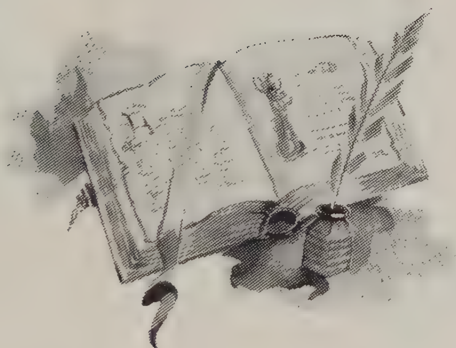
Moed en vertrouwen zal hun ook gegeven hebben de lofspraak, die de Vicarius-Generalis Jacobus van Oeveren 15 November 1667 gaf. Hij schreef: van den beginne af zijn er schone vruchten geoogst, bekende mannen zijn er uit voortgekomen, die in de zielzorg zowel in ons Bisdom als elders uitstekend werkten of hoge burgerlijke ambten bekleedden.

Inderdaad, de positie, die oud-leerlingen zich veroveren, kan en mag een zekere maatstaf zijn, waarmede men de betekenis en waarde van een onderwijs- en opvoedingsinstituut schatten kan. Vandaar, dat men terecht in sommige monografieën wel lange lijsten van namen publiceert en daarbij dan de functie of waardigheid vermeldt van de betreffende oud-leerling. Deze lijsten stemmen werkelijk dikwijls tot grote dankbaarheid en zij zijn ook wel leerzaam voor de richting, welke men in de toekomst al dan niet dient in te slaan.

Het zou, dunkt ons, de moeite wel lonen, als ook over Venray's

Gymnasium dergelijke statistische gegevens verzameld werden. Wij zouden dan talrijke mannen ontmoeten, die in een leidende functie Kerk en Staat uitstekend gediend hebben.
Wie denkt hier niet aan enige bijzondere mannen van de latere tijd, zoals Mgr. Joannes Hofman, Mgr. Ephrem Giesen, Mgr. Petrus Verriet, Mgr. Jacob Goumans en aan Pater Bernardinus Klumper, die als Generaal de gehele Orde van de Minderbroeders zo krachtig bestuurde?
Wij zouden in een lange lijst van honderden namen aanschouwen een onafzienbare rij Priesters, die in de Bisdommen van ons vaderland, in tal van religieuze Orden, en vooral ook als missionarissen, door brandende zielenijver hebben uitgemunt.
Naast hen zouden wij flinke mannen aantreffen van elke maatschappelijke stand en staat, mannen ook, die in het mooie heiligdom van een heerlijk christelijk gezin de stille en krachtige werkers waren voor het behoud en de bloei van ons Heilig Geloof.
Toch zouden wij - zoals trouwens bij alle statistieken - ons moeten hoeden voor lichtvaardige conclusies. Want indien nergens, dan mogen wij ook in deze ons niet blind staren op klinkende daden zonder meer.
Immers, onder geen enkele statistiek is te brengen de som van deugden, die in de loop van eeuwen werden beoefend, noch van de daden van verloochening, noch van de offers, die in langdurige ziekte of smartvol lijden werden gebracht.
Wie brengt onder cijfers de gebeden, die men stortte in een voortdurend verkeer met de goede God? Wie de stroom van genaden, die daardoor werd uitgestort over een zondige wereld?
Alléén, dán, wanneer de volle waarheid van heel de wereldgeschiedenis in een glorievolle eeuwigheid ons ontdekt zal worden, dan en dan pas kunnen wij volledig oordelen, hoe naast de intellectuele vorming het Gymnasium van Venray de grondslag heeft gelegd en de eerste opbouw heeft verzekerd van karaktervolle, diep godsdienstige en heilige mannen.
Ter documentering van deze beweringen moge het ons geoorloofd zijn te wijzen op de eenvoudige lekebroeder Everardus Witte, die op 26 December 1950 te Megen een heilige dood stierf. Zou het niet kunnen gebeuren, dat deze oud-student van het Gym-

nasium, die zijn priesterlijke aspiraties moest opgeven, eens de grootste glorie van het College wordt?
De aureool van zijn heiligheid werpt nu reeds stralende en glanzende luister af op de inrichting waar hij mede zijn vorming en opvoeding ontving en op Venray, waar hij enige jaren verbleef. Het jarenlange verborgen leven in gebed, gestage arbeid en grote eenvoud, dat deze fijne ziel heeft gekenmerkt, is wel een sterk sprekend voorbeeld, dat geen enkele statistiek ons alles zeggen kan.

Voor de vrije tijd ....
(In plaats van grote zalen kleine huiskamers)

Als wij enkele woorden gaan wijden aan de bouwgeschiedenis van Venray's Gymnasium, moeten wij de aandacht erop vestigen, dat onze voorvaderen op gebied van lokalen en inrichting niet zo vele eisen stelden. Zij waren van mening, dat - ondanks primitieve middelen - het onderwijs uitstekend kon zijn.

Toen men in 1651 met de Latijnse school begon, was er in geheel Venray geen geschikt schoolgebouw aanwezig. Daarom gaven de Schepenen verlof „voorlopig" het Raadhuis te gebruiken. Wij leggen de nadruk op het: voorlopig. Want met deze maatregel ging het als meermalen geschiedt met tijdelijke maatregelen.

Immers een vijf-en-twintig jaren later - in het contract van 15 September 1675 - lezen wij:

„Voor de schoolplaetse sal by provisie gebruyckt worden het Raedthuys ende, soo wanneer hetselve tot des heeren ofte gemeente dienste sal noodich wesen, sal den voornoemden Rector (Kistemakers), daervan worden geadverteert om hem op eene andere bequaeme plaetse te vertrecken".

De nood heeft echter niet hard gedrongen. Immers 29 November 1695 werd overeengekomen:

„Dat voor de schoolplaetse by provisie sal gebruyckt worden het raethuys alhier, edoch soo wanneer hetselve met meerderen oirboir tot desen gemeynts dienste oft andere noodsaeckelyckheyt soude noodich wesen om gebruyckt te moeten worden, in sulcken val sal den voornoempten Rector (Gerardus van Loon) daervan worden geadverteert, om met kennisse vande tydelycke Heer Pastoor ende voorweten van Regeringe alhier hem op eene andere bequame plaatse te cunnen retireren".

Nog in 1724 is er geen nieuw gebouw. Maar in dat jaar wordt er een „contract ingegaen tuschen de heere professores van de latynsche Schoolen ende Schepenen deser heerelycheydt Venray".

Daarin wordt bepaald, dat „de heere professores gehouden syn van alle reparatie die noodich is te doen aen de schoole, nochtans als de reparatie meerder soude bedraegen als eenen gulden op eenen reys, soo sullen de achtbaere Schepenen de persoon der gemeynte presenteerende gehouden syn de reparatie der schoole te

doen ofte te vergoeden aen de heere professores haer verschot". Ook kregen de professoren het recht „van de solder te verhueren aen wie dat haer sal believen".
Mogelijk is toen het gebouw betrokken, dat nog in de volksmond heet „Onder den Boog" bij de grote kerk. Het zal hetzelfde geweest zijn, waarin in 1793 de Minderbroeders de eerste lessen gaven, nl. „Onder de Poort".
In 1802 was er sprake van de gebouwen van het Minderbroedersklooster te verkopen. De Maire stelde echter het Franse bestuur toen voor, die liever over te doen aan de Gemeente. Deze kon er dan de scholen in vestigen; de lagere scholen, maar vooral ook de Latijnse school, omgevormd naar de eisen der Regering in een école secondaire. De leraren van deze laatste school zouden dan tevens in het klooster kunnen wonen. Inderdaad is de secondaire school gevestigd geweest in de ziekenkamers van het klooster.
Na de val van Napoleon werd het oude paterklooster bestemd voor schoolgebouw. En toen de Latijnse school in 1837 werd hersteld, schijnt men opnieuw het convent voor de lessen te hebben gebruikt; in 1840 werd besloten, dat de Professoren er voortaan samen zouden wonen. Lang hebben zij er niet vertoefd. Want - zoals wij weten - in 1844 keerden de Minderbroeders terug en namen de zorg voor het onderricht op zich. Het lag voor de hand, dat, nu het geregeld kloosterleven weer begon, school en klooster niet onder één dak konden blijven. Wat nu gedaan? Het oude Gymnasium in het dorp was allang voor andere doeleinden in gebruik: overigens was de ligging voor de Paters-leraren wat ongunstig. De eerste Prefect, Pater Georgius de Jongh, liet daarom tegenover de kloosterkerk, waar thans de hoofdingang is, een nieuw Gymnasium bouwen. Het was een hele onderneming, maar toch vorme men zich niet al te hoog idee! Want het hele college was een heel eenvoudig, ja primitief gebouwtje van slechts één verdieping en er waren in totaal maar vier klassen met een studiezaal. Toch kunnen wij ons indenken met welk een voldoening de Prefect, zijn twee confraters en de Heer G. Arts op 1 October 1845 in het nieuwe Gymnasium zijn gaan doceren. Al heel spoedig bleek echter, dat de Bouwheer al te bescheiden geweest was in zijn verwachtingen. Vooral onder de Prefecten Lonink en van

der Mazen deed ernstig plaatsgebrek zich telkens voelen. Geen wonder, dat zij tot uitbreiding van de gebouwen besloten. En in April 1857 werd de kap van het gebouw gelicht, een nieuwe verdieping gebouwd en het College verrijkt met een studie- en recreatiezaal en een kleine bescheiden congregatiekapel. Bekeken met onze ogen, die gewoon zijn aan paleizen, was, alles bij elkander genomen, het niet zo heel veel. Maar vergeleken met het oorspronkelijk gebouw en met dat van andere gelijksoortige inrichtingen, kon het toch een vooruitgang heten. Voor de gemoedelijke toestanden van die dagen moge als bewijs dienen, dat een deel van het College dienst deed als turfschop en brandspuithuisje van de Gemeente.

De grote fout van bouw en herbouw is geweest, dat men al te weinig uitbreiding heeft voorzien. Vooral als de Prefect Aussems het studentenaantal hoger gaat opvoeren, is gebrek aan ruimte nijpend. En elk nieuw schooljaar stond de Prefect voor het dilemma: studenten weigeren of uitbreiden. Eindelijk werd tot Prefect een man benoemd van groot gezag, Pater Benvenutus Franssen, die met durf en doortastendheid de al lang hangende kwestie ging oplossen. Bij zijn aankomst in Mei 1879 telde het College vijftig studenten, maar de nieuwe Prefect wist dit aantal weldra te verdubbelen. En wij vragen ons af: waar bracht hij al die studenten toch onder? Pater Franssen geeft ons zelf het antwoord in zijn rapport aan de Gemeente van 1889. In klassen, berekend op 25 jongens, zitten er 40; de recreatiezaal doet beurtelings dienst als ontspanningslokaal en kapel, omdat de eigenlijke kapel nog geen twee derde van de studenten kon bevatten. Daarbij kwam, dat het onderwijs was uitgebreid: het aantal klassen, dat zou moeten doorlopen worden, zou tot zes gebracht worden en het studieprogram zou ook de wis- en natuurkundige vakken gaan bevatten. Dan: in plaats van vier leraren in 1844, waren er nu tien. Overduidelijk was het: er moest gehandeld worden. Het bijbouwen van twee klassen in 1885 met andere kleinere bijvoegingen hadden geen verbetering gebracht van betekenis. Bovendien had het gehele Gymnasium een degelijke restauratie nodig.

Slechts een grote uitbreiding kon hier een goede oplossing brengen. Pater Franssen stelde die voor op 29 Mei 1889 aan de Ge-

meenteraad. Deze keurde met Burgemeester Esser aan het hoofd gaarne de plannen goed. Door de krachtige steun, kon dan 10 April 1890 de aanbesteding plaats hebben. Volgens de plannen van Architect Groenendaal bouwde E. Oudenhoven naast het oude Gymnasium twee grote vleugels, waarin kapel, studiezaal, recreatiezaal en klassen werden ondergebracht. Een grote strook grond, bestemd voor speelplaats, werd bij de nieuwe gebouwen getrokken. Pastoor Notermans kon op 29 December 1890 de nieuwe kapel inzegenen. En Venray bezat een schoolgebouw, dat toen een sieraad was voor de Gemeente.

Kleinere veranderingen hadden sindsdien geregeld plaats. Een gehele vernieuwing werd nodig, nadat het Gymnasium het jus promovendi had verworven. Het bestaande schoolgebouw voldeed niet aan de eisen van de onderwijswet. Toen werd besloten tevens een internaat te beginnen. Reeds 10 September 1923 konden de nieuwe schoolgebouwen worden ingezegend, terwijl drie jaren later P. Regalatus Hazebroek, toen Provinciaal, op 14 October 1925 het internaat en de nieuwe kapel kon inwijden. Het geheel werd door de Gebroeders Oudenhoven opgetrokken naar de plannen van Architect J. Kayser. De eenvoudige, harmonieuze en practische bouwwijze verdient de lof, die ieder er aan geeft.

Van aartsvaderlijke toestanden bleef geen spoor over. Hoe die eertijds waren, kan men afleiden uit diverse bepalingen, die Coninx in 1785 maakte.

Aan de Prefect werd toen de opdracht gegeven voor de noodzakelijke zindelijkheid in de klaslokalen en voor de verwarming daarvan in de winter zorg te dragen. De schoonmaak van de klassen mocht voortaan niet meer door de studenten geschieden. Men moest daarvoor iemand aanstellen, die betaald werd uit de kas van de boeten en uit de wekelijkse bijdrage van elke jongen. De muren van de klassen moesten met aardrijkskundige kaarten behangen worden, op de speelplaatsen moesten aanwezig zijn de benodigdheden voor kegel- en beugelspel.

Sinds 1925 zijn verschillende belangrijke veranderingen aangebracht. Wij noemen b.v. de inrichting van een eigen prachtig sportterrein, bouw van vertrekken voor studie van piano en andere muziekinstrumenten, de hernieuwing van de hal. Van belang wa-

ren ook de veranderingen die moesten aangebracht worden, toen het Definitorium van de Provincie had besloten bij het College een eigen Communiteit te beginnen, waarvan op 7 October 1933 de canonieke oprichting plaats vond. Tot dan toe hadden de Paters-leraren hun woonplaats gehad in het klooster van de Zeven Smarten. Een aantal wijzigingen moest aangebracht worden, toen de zorg voor het internaat werd toevertrouwd aan de Zusters van het Goddelijk Woord, die op waarlijk voortreffelijke wijze haar zorgen hebben besteed voor heel deze gemeenschap. Een nieuw gebouw werd nog opgetrokken in 1951 voor het Juvenaat voor broeders, dat bij het College werd gevestigd.

Toen het internaat werd begonnen, kwam een einde aan het kosthuizensysteem, dat zich al moeilijker had kunnen handhaven. Het leven was steeds duurder geworden en het werd zeer lastig om gelegenheden te vinden, waar men de jongens kon onderbrengen. Zelfs was men gedwongen op eigen risico kosthuizen te gaan exploiteren. De tijdsomstandigheden dwongen dus een stelsel te verlaten, dat ongetwijfeld vele voordelen heeft gehad uit opvoedkundig oogpunt. Het internaat werd bestemd alleen voor priesterstudenten, zodat aan dezen een volledige seminarie-opleiding kan gegeven worden. Niet-priester-studenten kunnen als externen de lessen volgen.

Hoewel voor de externen veel wordt gedaan - zij bezitten op het terrein van het College een eigen gebouw - Huize Bertha genaamd, - ligt het voor de hand, dat de internen zich sterker aan het huis verbonden voelen. Door hun jarenlang verblijf, in vriendschappelijke omgang met de leraren, groeit er een stevige band, zodat zij ook na het beëindigen van de studiën nog eens gaarne terugkeren in de oude vertrouwde omgeving. Daarom wordt ook het contact met de oud-leerlingen graag onderhouden door de vereniging „Rosven" met de geregelde reunieën en door het orgaan van het College „De Huistelefoon".

Zo wordt getracht internen en externen, actuele en vertrokken studenten, aan elkander te binden en krijgt het woord van de Handelingen van de Apostelen een speciale betekenis: „De menigte van gelovigen was één van hart en één van ziel".

In de grote menigte van onderwijs-inrichtingen, waar men gelegenheid had zich voor te bereiden tot de studie van theologie of andere hogere wetenschappen, omvatte het studieplan eeuwen lang een aantal vakken, waarin geen noemenswaardige wijziging werd gebracht.
Drie van deze vakken behoorden tot het voorbereidend „hoger onderwijs" en moesten de scholares vormen tot ontwikkelde en welsprekende mannen. Die vakken waren:
1. de grammatica, die de student in staat stelde tot een vlot gebruik van de Latijnse taal.
2. de dialectica, waardoor hij omschrijvingen leerde maken van begrippen en waardoor hij zich oefende in het houden van disputen.
3. de rhetorica, d.i. de welsprekendheid.
Behalve deze vakken werden zeker nog andere onderwezen, zoals geschiedenis, tekenen en de „loffelijcke schrijfkonste".
Veranderde denkwijzen en opvattingen misten echter op de duur haar invloed niet; de oude richting moest wijken voor een nieuwe en ook de leermethode onderging belangrijke wijzigingen.
In de zestiende eeuw zijn het vooral de oude talen, die geleerd worden en het is toen de humanisten nog ééns gelukt de Latijnse taal tot de wereldtaal te maken van alle geletterden, zodat men in die taal niet alleen de wetenschappelijke werken schreef, maar ook erin converseerde en correspondeerde.
Ofschoon wij over het leerprogram van het oude Venrayse Gymnasium al zeer onvoldoende zijn ingelicht, mogen wij aannemen, dat dit niet te zeer afweek van het algemeen gebruikelijke in die dagen. De leraren zullen zich wel ongeveer ertoe beperkt hebben aan de studenten te doceren „hueren grammaticalia, Latijn te spreecken, lesen, scriven ende hueren gregoriaans". Voorgelicht door losse gegevens kunnen wij ons een behoorlijk denkbeeld vormen van het leerprogramma, zoals dat te Venray zal gevolgd zijn.
De godsdienst, „de grondslag en het toppunt, de ziel en het middelpunt van alle opvoeding" werd in elke klas onderwezen. Maar

dit onderricht werd niet in de week gegeven, maar op Zondagmorgen op het uur van de Latijnse les.
Voor de Gregoriaanse zang had men, sinds 1667 zeker, gecharterd de schoolmeester van het dorp, die daaraan zijn vrije Zaterdagavond opofferde.
In een contract met hem werd gestipuleerd:
„Item sal den selven gehouden wesen van jeder der latynsche studenten ons het sal mogen gelieven saturdaechs ende heyligen daegen avonts leeren singen cantum gregorianum, welcke voorsd. studenten daer tegens gehouden wesen om op son ende heylige dagen in de kercke te compareren en aldaer te helpen singen".
Latijn was de grondstudie, het alles overheersend hoofdvak, met verwaarlozing en achterstelling zelfs van de moedertaal, die evengoed als andere talen tot barbarismen werd gerekend en dus niet werd bestudeerd. Zelfs was het een voorschrift, dat de leerlingen altijd en overal Latijn moesten spreken, ook tijdens de vrije middagen en bij het spel op de area. Het werd gedoceerd in alle klassen. In de les was de voertaal zelf Latijn, zoals trouwens ook bij de overige vakken.
Maar deze andere vakken kon men aan de vingers van één hand tellen en zij werden dan nog gegeven voor zoverre noodzakelijk en dienstig tot beter begrip van de Latijnse auteurs. Zo werd zelfs geschiedenis min of meer als een gevaarlijk vak beschouwd en gaf men hiervan slechts enige algemeenheden, nuttig voor het verstaan van de klassieke teksten. Aan de studie van exacte wetenschappen werd vrijwel geen waarde gehecht.
Niet ontkend kan worden, dat dit leerprogramma elementair, zo niet, voor onze begrippen, té elementair was. Echter alles moet een ontwikkeling doormaken, die zeker gunstig had kunnen verlopen in rustige en vreedzame tijden. De verwarrende politieke gebeurtenissen, die verlammend hebben gewerkt, zijn zeker mede oorzaak geweest van het niet te loochenen feit, dat het onderricht overal uiterst rudimentair geweest is en dat men het collegeonderwijs der zeventiende en achttiende eeuw als verouderd en ontoereikend bestempelen moet. Wij zien geen reden, om voor het onderwijs te Venray daarop een uitzondering te maken.
Echter werd in de Zuidelijke Nederlanden door Maria Teresia

- feitelijk pas na 1762 - aandacht gewijd aan een dringend nodige hervorming en zij heeft getracht lofwaardige verbeteringen aan te brengen in het afgetakeld leerprogramma. En al ondervond zij veel tegenwerking en miskenning, toch verdient zij voor haar pogingen de grote dank van het nageslacht. Haar taak werd voortgezet door Josef II, wiens onjuiste bemoeiingen, speciaal betreffende het algemeen seminarie, meer wanorde brachten, dan orde. Vele van zijn maatregelen echter hadden een einde kunnen maken aan een verderfelijke sleur.

Wel lag de school van Venray buiten hun rechtsmacht, maar hun actie had invloed buiten de Zuidelijke Nederlanden en zo zien wij tijdens hun Regering in de Pruisische gebieden een lofwaardige ijver ontwaken tot verbetering van geheel het schoolwezen en speciaal van de Latijnse scholen. Wij weten al, dat Coninx een reglement uitgaf voor de Latijnse scholen in Pruisisch Gelder. Dat was echter pas in 1785.

Uit dit reglement kan men enigszins opmaken, welke richting men wenste uit te gaan. Ook nu zou Latijn hoofdvak zijn. Maar het onderricht zou niet beperkt blijven tot het maken van wat chronogrammen en gezwollen redevoeringen. Een nieuwe methode werd nauwkeurig omschreven.

Echter was er tevens een uitbreiding van het aantal vakken. Voor het Nederlands werd als handboek aangewezen: De nieuwe Nederduitsche Spraekkonst door J. des Roches. Verder kwamen op het programma voor: Rekenen met enig onderricht in het Boekhouden en de Duitse taal. Voor deze twee laatste vakken moesten elke week vier lesuren aangewezen worden. De studie van de geographie werd bevorderd o.a. door twee maal in de week een goede Nederlandse Courant te doen circuleren. Behalve enig inzicht in de algemene geschiedenis moest de leerlingen kennis van de vaderlandse geschiedenis worden bijgebracht. Het Godsdienstonderricht mocht natuurlijk niet worden nagelaten. Zondagvoormiddag en Woensdagnamiddag moest op de lagere klassen de Katechismus van Fleury gedoceerd worden, terwijl op de twee hogere klassen dit onderwijs moest geschieden uit de Latijnse uitgave van dezelfde, of uit de Katechismus van Petrus Canisius.

Wie zou verwachten, dat Coninx dadelijk successen is gaan boe-

ken, wordt zeker teleurgesteld. Want geen enkel leerprogramma kan goed tot zijn recht komen, als men goede en bekwame leraren mist. Gehandicapt wordt bovendien ook de knapste docent, als hij zijn lessen te geven heeft uit verouderde, minderwaardige en ongeschikte handboeken. Toch zouden resultaten niet zijn uitgebleven, als verschrikkelijke gebeurtenissen niet een omwenteling gebracht hadden in al het bestaande, en het fris ontluikende niet hadden verstikt.

Wie ons gevolgd heeft in het verhaal van de gebeurtenissen uit de Venrayse Latijnse school in de Franse tijd en daarna onder Nederlands Bestuur en Belgisch bewind, zal wel goed begrijpen, dat het onderwijs zeer gebrekkig is moeten blijven. Langzaam en zeker zal het onderwijs opgevoerd worden, wanneer, in 1837 en later, men zich gaat aanpassen aan de overal aangebrachte hervormingen en uitbreidingen. Uit het verslag over de prijsuitdeling in 1843 weten wij al, dat toen zeker Latijn, Grieks, Nederlands, Duits en Frans werden gedoceerd.

Hoezeer nú de klachten over de overlading van het leerprogramma gegrond mogen zijn, toch zal de volledige opleiding van de student naast het min of meer eenzijdig schoolonderwijs altijd ook een ruimere en vrijere vorming blijven eisen. Het peil, waarop hij staat bij het verlaten der school, en de positie, die hij gaat innemen, vergen althans enig begrip en enige aanvoeling van grotere, bredere problemen, een gevormde smaak en schoonheidszin, waardoor hij zijn leven verdiept, zijn inzicht scherpt en zich maatschappelijk vrijer beweegt.

Tot deze algemene vorming draagt het Venrayse Gymnasium op talrijke wijzen bij. Wij mogen ons ontslagen achten op dit onderwerp dieper in te gaan en achten het voldoende te wijzen op diverse clubs, de muziekuitvoeringen, het toneel, de voordracht, het bijwonen van ontwikkelingsavonden, die in of buiten het Gymnasium worden gegeven. Afzonderlijke vermelding verdient echter de zgn. Soos, waar de leerlingen zelf met eigen lezingen optreden en zich daardoor en door debat oefenen in het vrije woord. Daarvoor bestaat ook gelegenheid in diverse bladen, waarvan „De Huistelefoon" reeds een vier-en-twintigste jaargang begon.

'n Gevreesd hoekje

De lessen werden gegeven in klassen, die eigen namen droegen. Ze werden genoemd rudimenta, figurae, grammatica, syntaxis, poësis, rhetorica, graeca en dialectica.
Uit het aantal namen mag zeker niet besloten worden, dat de studie een gelijk aantal jaren duurde.
Vooral werden dikwijls poësis en rhetorica in één jaar afgemaakt op deze wijze, dat men na Pasen met de hoogste klas begon. Nog in 1750 is overal op de Latijnse scholen de vijfjarige studie regel.
In Venray begon men in 1651 met vijf klassen of „scholen". Maar zoals wij al weten, werd door de actie van Roermond op 26 October 1655 beslist, dat Venray geen volledige school mocht hebben, maar dat het Gymnasium slechts uit drie klassen zou bestaan, waarin alleen de grondbeginselen van het Latijn mochten onderwezen worden.
Kort daarna werd het Gymnasium echter hersteld en begon men wederom met de humaniora of de vijf latijnse scholen.
Deze vijf klassen kregen door het reglement van Coninx een andere naam. Hij spreekt van de classis infima of voorbereidingsklas, de middelste klas of media classis grammaticae en de derde klas of suprema classis grammaticae.
De twee hoogste klassen werden verdeeld in de infima classis poësis et rhetoricae en de altera classis eloquentiae.
Zoals wij zeiden, werd in deze klassen gedoceerd, maar men hield er ook de studie, en wegens de gebrekkige verlichting was het overal voorschrift, dat althans het schriftelijk werk zoveel mogelijk bij daglicht moest gemaakt worden. Men kende dus ook huiswerk.
Tot bevordering van de ijver werden punten gegeven. En men kende notae diligentiae, negligentiae, bonorum et malorum morum, punten dus voor vlijt en gedrag.
Elke Zaterdag werd in plaats van les een herhaling gehouden van wat in de afgelopen week was behandeld.

Maandelijks had er een compositie of concours plaats, waarvan de uitslag in het begin van de volgende maand met enige plechtigheid werd afgekondigd.
Daar het om rangplaatsen ging, en ook de einduitslag van het minder of meer succes van de proefwerken afhing, waren de concoursdagen - net zo goed als nu - spannende dagen.
Het gebruik van maandelijkse composities, dat in Venray zeker al in 1698 bestond, werd door Coninx gehandhaafd. Deze voerde echter nog een driemaandelijks proefwerk in.
Op het einde van het jaar had een openbaar examen plaats.
Het ligt voor de hand, dat de leraren met elkander vlijt, vorderingen en gedrag van de studenten wel besproken hebben. Zeker moest dat gebeuren, om te bepalen, wie de verschillende prijzen zouden wegslepen.
Coninx bepaalde, dat deze lerarenvergadering elke laatste Dinsdag van de maand zou plaats hebben.
Wat de prijsuitdeling betreft, vele jaren heeft men die gehandhaafd, en men heeft er honderden jaren een groot middel in gezien om een eerlijke en mooie wedijver onder de studenten te bevorderen.
Zeker heeft die ook in Venray plaats gehad. Wij kennen een exemplaar van de Cursus philosophicus thomisticus per Thomam de Sarria, Keulen 1638, waarin voorin geschreven staat:
probus ac ingenuus adolescens joannes nabben pro secundo praemio certans, sed illud mittendis aleis perdens, tertium adeptus est praemium ex grammatica ad sintaxim gradum facturus, ex munificentia liberali perillustris ac generosissimi domini judoci, joannis, theodori, mauritii liberi baronis de heugenpoth, de stockum, toparcha ditionis venradiensis, macken etc. etc. 1751. ita attestor G: Brouwers.
Bij de prijsuitdeling kwam de élite van Venray en omgeving bijeen, leken en geestelijken. Er werd toneel gespeeld, oraties werden afgestoken in het Latijn en later ook in andere talen.

DAGORDE EN VACANTIE

De dagorde, die het Gymnasium vroeger volgde, wijkt in vele punten af van de tegenwoordige. Ze was uiteraard gebaseerd op het leven, zoals de andere mensen dat leidden.
Men kan die dagorde onderscheiden in een winterse en zomerse. Van 1 October tot Pasen begon de studie des morgens om zes uur. Deze werd voortgezet, totdat het eerste teken voor de les werd gegeven, zo ongeveer kwart voor acht. Om acht uur begonnen dan de lessen, die duurden tot tegen 10 uur.
Gezamenlijk begaven zich dan de leerlingen naar de parochiekerk, om de H. Mis bij te wonen. Men merke op, dat van veelvuldige en dagelijkse H. Communie geen sprake was en dat de jongens gelegenheid hadden gehad om te ontbijten vóór de studie van zes uur. Van 11 tot 12 uur was het wederom studie.
De lessen des middags werden gegeven van half twee tot vier uur. Van vijf tot zeven uur had men opnieuw studie.
De zomerse dagorde - van Pasen tot het einde van het schooljaar - onderging in de namiddag geen verandering, maar des morgens begon de studie om vijf uur. Van zeven tot half acht was men dan vrij, maar van half acht tot tegen tien uur waren de lessen.
Coninx bracht in 1785 weinig verandering in deze dagorde.
Wat het schooljaar zelf betreft: dat liep in Venray van Sint Michiel (29 September) tot Sint Michiel.
Dadelijk doet zich dan de vraag voor: hadden de studenten dan geen vacantie? A priori kunnen wij wel zeggen, dat die er geweest is: de boog kan niet altijd gespannen blijven. En vacantie is noodzakelijk, even goed al de welkome afwisseling van een vrije dag of van een opgewekte feestviering. Toch is uit de eerste tijden daarover weinig bekend, behalve dan, dat wij weten, dat op Zon- en feestdagen geen les werd gegeven in profane vakken en dat er twee vrije middagen waren, nl. op Dinsdag en Donderdag. Coninx hield zich aan dat gebruik, met deze beperking, dat de vrije middag verviel, als er in die week al een feestdag was geweest.

Wij zullen zijn voorbeeld maar niet ter navolging voorstellen!
Als vacantietijd stelde hij vast: de hele maand September, verder als Kerstvacantie 24 December tot 2 Januari, en als Paasvacantie van Palmzondag tot en met Zondag na Pasen.
Hiermede was echter niet gezegd, dat de studenten van buiten Venray dan ook naar huis gingen. Het is b.v. bekend, dat pas in 1901/1902 de studenten de Kersttijd bij hun familie gingen doorbrengen.
Voor het overige kunnen wij wel aannemen, dat de lessen nog al eens weggevallen zijn. Wij denken hierbij aan de vele verplichte feestdagen van toen.
De vrije tijd bracht men door met gepaste - en ook wel eens ongepaste! - vermaken. Sinds 1785 was voorgeschreven, dat op de speelplaatsen gelegenheid moest zijn tot beugelen en kegelen. Alle spelen, die lichamelijk schade of gevaar zouden opleveren of met uitspatting zouden kunnen gepaard gaan, bleven nog verboden. Uitdrukkelijk worden genoemd: kaarten, dobbelen, schaatsenrijden, baden en het bezoek aan herbergen.

De student van heden loopt dagelijks volgens eigen min of meer gevestigde overtuiging in het gareel van allerlei voorschriften en bepalingen. Als hij eens de verzenen tegen de prikkel slaat, vraagt hij zich misschien weleens af, of zijn lotgenoten uit vervlogen eeuwen geen zachter regiem beschoren geweest is. Want ook vroeger zijn er studenten geweest, die buiten de school zich aan „ongereghelicheijt" hebben schuldig gemaakt en „quaede manieren" hadden, die in klas of studie bepaalde streken - niet direct bevorderlijk voor de goede orde - uithaalden. Maar die student, die kennis neemt wat over de schooltucht van vroeger hier gezegd wordt, lette er op, hoe toen op „ondaeden en stouticheden" werd gereageerd; en hij make een vergelijking.

Wij zullen echter eerst een en ander vertellen over de tucht in het algemeen.

Toen in 1655 vanuit Roermond het bestaan van de Venrayse Latijnse school werd bedreigd, was het oordeel over de toen bestaande tucht niet zo heel vleiend - de school bestond toen pas 4 jaar!

Immers de leraren bekommerden er zich toen meer „om het getal leerlingen te behouden, dan om de tucht te bewaren, zodat deze geheel vervallen is".

Ons inziens is deze uitlating niet geheel van overdrijving vrij. Maar mogelijk had men kennis gemaakt met een document van 30 November 1653, dat wel doet vermoeden, dat nu niet alles rozengeur en maneschijn was.

Men leze maar eens aandachtig:

> Ick Andrys Schenk, Lantscholtis des Ampts Kessel
> Doen allen ende yeder inwoner des Kerspels Venray mits desen te weten:
> Alsoo door seker liefhebberen ende goedtgunners deser voors. Kerspels my te kennen gegeven is en oyck schryftlick verstaen hebbe,
> dat eenige studenten, soo van inheymse nabuere, als oyck van buytenheymse goeden luyde kynderen, de goede wetten, statuten ende ordannantien der schole buyten verloff van

hunne Pastoren ende meysters te buyten gaen ende nyet alleen tot hunne eygen selfs grooten naedeel ende versuym van hunnen costelicken tyt, soo men om tot de geleertheyt te mogen commen, behoort aen te leggen ende alle devooren ende neerstigheyt te doen, maer oyck tot groot leetwesen van hunne ouders oft hun momberen, onnuttelick ende sonder eenege nootwendicheyt hunne ouders oft hun eygen selfs gelden ende middelen verteeren ende verquisten,

soo in herbergen als in cremers huysen en andersins mit verscheyden manieren malcanderen hun gelt afwinnen en daerdoor dat den gewenschten ende welbegonnen voortganck in der nieuw opgerichte latynsche schoolen de goede policien, regeeringe ende welvaert, die door de geleertheyt, mits gemelde orders te verhoopen staet ende van verscheiden lijfhebbers gewenscht wordt, soude connen oft mogen belet worden.

Soo ist, dat ick (:gehadt hebbende 't goede beraedt ende 't advys van verscheyden liefhebbers ende goedgunners deses kerspels), aen allen ende yder deses kerspels herbergirs, winkelhouders, crameryen ende toebackvercoopers, mitsgaders aen alle anderen, wye 't sye,

mits deser wel expresselyck naer officy verbied, aen geene studenten 't sy van binnenheymsche als oyck van buytenheymsche, op Sondaghen, heylige daghen oft werckdaghen ten tyde van hunne lessen, buyten hunne lessen of op hunne speeldaghen (:sonder verlof, consent oft permissie van hunne Rectors oft meysters te hebben, oft daerby present te syn:) op te houden oft biere, wyne, brandwyne, oft eenige andere sorten van gedistilleerde wateren, meye oft andere drancken te tappen, 't sy voor hun gelt oft andersins.

Oyck geene crameryen, toebacke, buscruyt, loode cogelen oft hagelen te vercoopen oft toe laten coomen,

op poene van voor yderen student wege als dit verbodt gecontravenieert ende 't elcke als 't geschiedt sal syn te verbeuren tien golt gulden aen den Heer.

Hyer naer mach sich een yder regelen ende schutten syne schaede.

In kennisse hebbe dese onderteekent ende doen publiceren enz. op Sondach den lesten dach der maents November 1653.

Ontdaan van alle franje komt het geval van „tuchteloosheid" hier op neer. Kort na de oprichting van de Latijnse school had men niet dadelijk de juiste sfeer. De jongens - die allen extern waren en geen priester-studenten behoefden te zijn - kwamen in de winkels weleens tabak en snuisterijen kopen. Ook bezochten ze wel eens een café of herberg en dronken een potje bier of zelfs een borrel. Winkeliers en herbergiers kregen nu het verbod, deze klanten te bedienen. Houdt men de geest van de tijd in het oog, dan behoeft men over de bovendien blijkbaar uitzonderlijke gevallen, geen vonnis te vellen als over een minder gunstige algemene toestand.
Die algemene toestand kan werkelijk minder goed geweest zijn tijdens het rectoraat van Willem Kistemakers (1667—1694), die zelf klaagde over de vermindering van leraren en studenten, gebrek aan steun van de kant van hen, die geroepen waren hem bij te staan.
Wie precies de schuldigen waren, is bij gebrek aan gegevens moeilijk uit te maken. Vast schijnt wel te staan, zoals wij reeds constateerden, dat er bij de studenten grove misbruiken voorkwamen.
Hoe het ook zij, de bestuurderen lieten het er niet bij zitten. In 1698 werd een nieuw reglement opgesteld, waarin het gehele studentenleven tot in finesses werd geregeld. Wij kunnen echter gerust aannemen, dat dit reglement grotendeels de gebruiken en bepalingen van vroeger datum overnam.

Wie de monographieën over Latijnse scholen bestudeert, krijgt wel de indruk, dat er nergens met zachte hand werd geregeerd. Het bewaren van orde en tucht werd weleens gekenmerkt met de uitdrukking: Men slaat er onder als malle Jan onder de hoenders. Men had inderdaad van hardhandigheid geen absolute afkeer. Maar toch schijnt het ons toe, dat de schrijvers bij de schildering van vroegere gestrengheid zich soms te sterk baseren op enkele bepalingen of op losstaande gevallen.

Zeer zeker heeft men ook op de oude Latijnse school te Venray tuchtiging gekend. En dan bedoelen we niet een min of meer fikse draai om de oren, die ook in de moderne tijd niet verouderd is, maar de meer stelselmatige, berekende, bepaalde lichamelijke bestraffing.
Op elke school kende men trouwens de straffen van slagen op één hand, op twee handen, of bij ergere gevallen „a posteriore", welke laatste methode wij plegen aan te duiden met „een pak voor de broek".
De slagen gebeurden dan met de roede of de bullepees of met de palmette of plak. En met deze plak, dat „grouwelijck instrument van torture", kreeg de jeugdige delinquent bij kleine misdaden „sachte placxkens", anders „harde placken".
Een eerste soort straf betrof echter de portemonnaie: door boeten werden sommige overtredingen gestraft en de zorg voor zijn sobere financiële toestand moest de student van vroeger tot plichtsvervulling brengen.
Ofschoon de geldelijke straffen ook te Venray - en nog zeer lang - gepraktizeerd zijn, zien wij toch slechts bij uitzondering gevallen genoemd waarin deze werden gegeven.
Een zeer in zwang zijnde straf was ook in Venray in gebruik: het zogenaamde signum, dat niet op elk college hetzelfde was. Zo was het soms een notitieboekje van de censor, waarin deze bij geobserveerde of aangebrachte delicten de boosdoeners noteerde. Had de delinquent de bepaalde straf volbracht, dan werd zijn naam geschrapt. Op sommige plaatsen was het signum een plankje met een ezel erop getekend, dat de schuldige om de hals werd gehangen. Elders was het een soort muntstuk.
In Venray kende men het signum studii vel latinitatis, dat dus bestemd was voor de studenten, die hun tijd verbeuzelden of vergaten Latijn te spreken. Als men dat voor de derde maal in een week kreeg, moest men drie porties straf maken. Ontving men het meer dan driemaal, dan kreeg de nalatige drie slagen of nog meer!
Een tweede signum was bestemd voor de speelzieken, gemakzuchtigen en luieriken, voor hen, die meer dan een steenworp van hun huis zich bevonden, enz. Men moest dat signum kwijt zien te

worden. De student, die het op een bepaalde tijd nog had, kreeg de vastgestelde straf.

Voor oproerige en onwillige elementen ging men wel over tot een verwijdering voor goed uit de school.

Voor het overige waren er tal van tekortkomingen die met de plak of roede werden bestraft.

Zo werden zij, die zich in de kerk niet behoorlijk gedroegen, naar de grootte van hun misdrijf bestraft met plak of roede. Wie praatte, kreeg twee, wie te veel lawaai maakte, b.v. door geschuifel met de voeten, kreeg drie slagen.

Plak en roede werden ook gehanteerd voor hen, die hun lessen niet goed geleerd hadden, vooral voor de Zaterdagse repetities. Het aantal slagen werd zelfs tot zes verhoogd. Voorzeggers moesten hun welwillende diensten betalen met twee slagen.

Verder bestonden er nog andere voorschriften, bij welker overtreding zeker de tuchtmaatregelen niet ontbraken.

Zo moesten de Heren studenten zorgen, dat zij er netjes uitzagen. Als zij b.v. met ongekamde haren verschenen of met ongewassen gezicht of handen, kregen zij twee slagen.

Er werd van hen verwacht, dat zij op straat, in school en in de kerk zich rustig en beschaafd gedroegen. Op straat vooral moesten zij flink doorlopen en geen kletspraatjes met elkaar staan houden. Met stenen of andere voorwerpen gooien mocht niet. Als zij kerkelijke personen of andere waardigheidsbekleders tegenkwamen, moesten zij het hoofd ontbloten en een lichaamsbuiging maken. Ruzie, vechtpartijtjes, schelden, pasten hun niet. Listigheden, leugens, krachtpatserijen streden tegen hun stand. Iemand uitlachen om lichaamsgebreken kwam volstrekt niet te pas. Vanzelf was het hun verboden, een eed te doen, ongepaste praatjes te verkopen of minder nette liedjes te zingen. Zij mochten niet in het bezit zijn van onbehoorlijke plaatjes of ongeschikte lectuur.

Streng verboden was het bezoek aan herbergen of andere openbare gelegenheden; tabak roken was geheel uit den boze. Baden, schaatsenrijden, wapenen dragen, zo iets zou geen enkel student zich mogen veroorloven. Zonder verlof elkander wat verkopen werd bestraft met de roede. Van de muren van de school, kerk en andere gebouwen moesten zij met de vingers afblijven. Zij

mochten geen deuren, tafels, vensters, banken, zelfs niet de lessenaar van de leraar met een mes bewerken of er met houtskool of krijt hun namen op schrijven.
Vanzelf moesten zij tegenover personen van het ander geslacht de nodige reserve in acht nemen.
Als zij van hun leraren standjes kregen, mochten zij niet mopperen of tegenspreken. Telaatkomers, en ook zij, die zich te vroeg verwijderden, kregen drie slagen.
Klachten van ouders of kostbazen werden niet afgewacht. Bij het aankleden en het uitkleden moesten zij de zedigheid in acht nemen en wij voegen er voor de latinisten bij: aliis praesentibus flatum ventris emittere caveant!!!
Binnen heggen en andere afsluitingen mochten zij nooit komen. Ze moesten van de kersen en appelen afblijven en als zij koren zouden durven vertrappen, dan wachtte ook weder de plak of de roede.
Uit deze bloemlezing zien wij wel, dat onze jongens niet - wat men noemt - met handschoenen werden aangepakt. Natuurlijk zullen zij sommige voorschriften wel eens overtreden hebben. Maar het reglement verzekerde hun bij voorbaat, dat voor het doen onderhouden van de voorschriften „de sterke arm altijd bij de hand was".
De vraag is nu: wie moest al die straffen toedienen. Over het algemeen krijgt men de indruk, dat de leraren zich zelf voornamelijk beperkten tot het geven van les; wij zouden hen kunnen vergelijken met de hoogleraren van de Universiteiten. Voor de surveillance bij de studie werden zij bijgestaan door zogenaamde ondermeesters, dat waren jongens, die vóór de komst van de „professor" de lessen overhoorden, fouten aantekenden, schriften ophaalden enz. Maar de eigenlijke „beul" was de censor - ook wel custos genaamd - die men eveneens één in elke klas had. Hij annoteerde de kwade punten, de telaatkomers, de deugnieten, de afwezigen. Hij moest - op straffe van wedervergelding - ook de lichamelijke straffen toedienen.
Het reglement van 1698 schijnt goed gewerkt te hebben. Wij horen in heel de achttiende eeuw weinig klachten over mistoestanden of misbruiken. Al bleef natuurlijk ook toen een jongen een jongen!

In 1785 gaf Coninx zijn bepalingen over de straffen. Men kan zijn gedachten aldus weergeven:
Daar de bestraffing van de jeugd van grote invloed is op de vorming van het karakter, zullen de leraren met bezonnenheid en vaderlijke ernst te werk gaan.
In de drie laagste klassen kunnen de volgende straffen toegepast worden: een afzonderlijke plaats geven, afschrijven uit klassieken of schoolboeken, schoolblijven in de klas, maar niet tijdens het middageten, matig gebruik van de plak, verwijdering van de school voor een tijdje of voor goed.
In de twee hoogste klassen moet geen lichamelijke kastijding meer plaats hebben, maar worden kleine geldboeten gegeven.
De bepalingen over tucht en orde van Coninx hebben echter in Venray niet zo'n groot succes gehad. Dat lag niet zozeer aan de bepalingen, als aan een minder gewenste verhouding tussen de leraren. Hoe weten wij dat?

Op 12 Juli 1790 schreef Coninx een briefje aan de Schout te Venray P. Gyskens. Vernomen was, dat onder de studenten van Venray „ontugt en onvreedentheid" bestond. Men had zich al gewend tot de Principaal en de meesters. Uit de berichten en speciaal uit het verslag van de Professor Menghuis kwam vast te staan, dat „de tweedragt en animositeit tusschen den Principael en meesters wel de eenige oorsaeke van 't verval der discipline en misnoegen der leerlingen is". De Schout te samen met de Schepenen, Regeerders en principaele Geërffdens moesten nu binnen veertien dagen middelen aangeven, die volgens hen een afdoende oplossing zouden bieden. Deze Heren hadden echter geen veertien dagen voor antwoord nodig. Reeds op 15 Juli antwoorden zij geen ander middel te weten, dan andere leermeesters te benoemen. Er was blijkbaar haast bij. Want 19 Juli had men in Venray alweer antwoord. Men moest voorstellen doen, hoe de verandering van leermeesters „soude konnen geëffectueerd worden".

Toen is wel de kwestie voorgelegd aan het schoolpersoneel zelf. En dit koos eieren voor zijn geld. Het blijkt uit hun schrijven van 26 Juli 1790.

„Onder de raedpleginge by Vergadering der Regeerders en geërfftens over den welvaert der latynsche schoolen zijn erscheenen den heer Driessens, principaal, mitsgaders den heer Cleophas, heer Hoeba en de heer van de Ven, Professoren der gemelte schoolen: welke naer eene redevoering in de minne zyn overeengekomen, beloovende in alle deelen malkanderen te handhaven, de onvredenheid der leerlingen, zoo veel mogelyk, uyt den weg te ruymen en die nader mogt komen te ontstaen, voor te komen, gelyk dan ook de leere met alle vlyt en jver behertigen, de leeroefeninge op gestelde dagen en uren naerkomen, de ongeregelthede straffen en generalyk het geene nog meerder soud konnen vereyst worden om den bloey der schoolen, zoo tot genoege der ingezetene, als die der leerlingen te herstellen, in teeken dezer hebbende eygenhandig onderteekent den 26 Julii 1790.

P. Driessens, Principaal
L. Cleophas, rector
P. A. Hoeba, proff.
W. Van de Ven.

Het schrijven werd op 29 Juli 1790 naar Coninx verzonden. Reeds 9 Augustus kwam hierop het bescheid van Coninx. Het was een lang schrijven, waaruit wij hier de zinsneden citeren, die het geval illustreren. Na een lofprijzing op Petrus Driessens, wiens „onvermoeijelijken ijver tot bevordering van den welstand der schoolen en behouding der tugt genoegsaem bekend is", wil hij rekenen op de gedane beloften en een verandering nog uitstellen. De leraren bleven dus gehandhaafd. Maar opgemerkt wordt, dat de Heren toch „sig een verkeert denkbeeld van de dispositie van des schoolreglements van 't Jaer 1784, wegens 't waeken op de discipline der leerlingen gevormt hebben, wanneer sy vermeinen, dat de handhouding derselve enkelyk aen den Principale en niet mede aen hun opgedragen is, in overweeging by voorschreeve Reglement wel uitdrukkelyk is vastgesteld: dat sy tot bereiking van een en 't selve oogwit hieromtrent moeten medewerken, niet alleen den Principael, maer ook de verdere meesters op de handelingen der discipels moeten invigileren, by de maendelyksche con-

ferentien de middelen tot onderhouding van de goede order en zeedigheid te saemen beraemen, opdat de ongeregeltheeden en zeedelyke misdaeden, soo als 't behoort, konnen bestraft worden. Wanneer dienstvolgens de meesters deese voorschriften nakomen, de goede tugt tusschen de leerlingen met ernst ter hand neemen, 't besoeken der herbergen op alle moogelyke wyze beletten, door eigen gedrag en handeling, die altoos op 't vormen der jeugd den meesten invloed heeft, aan hun ampt die agting zoeken by te stellen en die waardigheid en naem te verkrygen, welke meer gesag als de gestrengheid selfs verwerven,
wanneer sy en den Principaal sig altoos met eene collegiale vriendschap, gelyk 't Reglement segt, ontmoeten en te saemen werken, en nog door eige belang of vooroordeel al te sterk aen de oude gewoontens gehecht blyven,
wanneer sy eindelijk de schooldagen en ueren behoorlyk agtervolgen en aenstonts naer den Godsdienst, die dagelijks voor de Jeugd ten half acht 's morgens gehouden wordt sig in de schoolen laeten invinden, ook niet deese voor den tyd en in specie niet vrydags namiddag, soo als gepleegt is, verlaeten,
soo is wegens de goede regeling der schoolen niets te bedugten, en sal daerdoor den bloeij der schoolen, de opvoeding der jeugd, die de hoop van den Staet en de verwagting van 't nageslagt is, niet dan konnen bevordert worden".
Met deze opmerkingen konden de Leraren het doen.
Zij konden dus het leraarschap blijven waarnemen, maar moesten weten, waaraan zij zich te houden hadden.
Eilacie, spoedig zouden de goede voornemens vergeten zijn.
Op 9 October 1790 hadden de leraren een vergadering gehad, waarin men gezamenlijk beraadslaagd had over „middelen tot onderhouding der goede discipline".
Het was dus koek en ei!
Maar op diezelfde noodlottige 9 October kondigde de Principaal P. Driessens, zonder voorkennis van de medeleraren, aan de studenten af:

> „dat die savons niet tuys soud bevonden worden, soude gehouden worden in de herberg geweest te zyn, vermits 't zyne

pligt niet was (zoo hy zeyde:) hun in herbergen op te zoeken: en alzoo voor de eerste keer soude betaele eenen schilling, voor de tweede keer een roede en voor de derde een arbitaire straff".

Zo iets op eigen houtje vast te stellen, was blijkbaar aan de Principaal niet geoorloofd.

Wat wil het geval?

Op 25 November - de studenten vierden zeker Sinte Cathrien - attrapeerde de Principaal enige studenten in een herberg. Hij vroeg zijn medeleraren, wat voor straf hij zou geven.

Maar deze Heren waren de eigenmachtige bepalingen van 9 October nog niet vergeten. En zij antwoordden hem, dat hijzelf de straf allang had vastgesteld, dat het blijkbaar dus hun zaak niet was, daar hij reeds privé zich rechten had aangematigd en dat hij dus alleen wel kon straffen.

De Principaal Driessens is toen boos geworden en heeft zijn medeleraars „met indignatie, in plaats van collegiale vriendschap bejegend".

En P. A. Houba en W. van de Ven vonden deze burenruzie gewichtig genoeg, om die aan „de achtbare regeerders der heerelijkheid Venray" bij schrijven van 4 December 1790 mede te delen, „met versoecke, dat hierinne by resolutie mag worden voorsien".

Op 13 December besluiten de Heeren Regeerders een copy van het schrijven te zenden aan den Heer Rector Driessens met verzoek om over de „beswaernisse omstandig binnen acht dagen te berichten".

Aan die acht dagen heeft Driessens zich wel niet gehouden, maar op 22 December richt hij zich in een uitvoerig schrijven „Aan de Eersaeme Regeerders der Heerlijkheid Venray".

Over niet minder dan 17 punten, alle min of meer de gezagsverhoudingen betreffend, vraagt hij uitsluitsel. Daarna zal hij over de kwestie in casu nader treden, „by welcke gelegentheid den Remonstrant zal genootsaekt zijn de gebreecken der heren Profess. strydig aen de behouding der studie, aen de Reglementen en naedere ordinantien te kennen te geven, opdat hier inne door mede-

werken van de heren Regeerders, aen wie des aengaende ook een waeksaem ooge is aanbevolen, zal worden voorsien".
Het schijnt ons toe, dat de Regeerders de zaak maar blauw blauw gelaten hebben. In elk geval had Driessens op 4 Januari en de Leraren op 10 Januari 1791 nog geen antwoord.
In 1793 bemoeit zich Coninx weer met de Venrayse school. Hij wil bij schrijven van 28 Augustus 1793 de oorzaken weten van de achteruitgang in het aantal leerlingen. En het „jurisdictie Gericht tot Venraey" antwoordt op 6 September 1793:

> „door 't misnoegen van veele ingezeetene en uytlanders over den Professor Heer Driessens ende de tweedracht, welke noch schynt te heerschen onder de professoren, is het niet te verwonderen, dat 't getal der leerlingen vermindert, de plichten niet worden achtervolgt ende de discipline verslapt en vervolgens af te meeten, dat den bloei der schoolen door de aanweesende professoren nouyt zal worden herstelt".
> „Aangezien verder geen andere geestelijken meer te vinden zijn, die de taak kunnen overnemen, is de enige oplossing, dat de school worde overgegeven aan de Paters Minderbroeders, welke door haar kennisse in alle landen den meesten invloed kunnen hebben".

Reeds 9 September kwam het antwoord. Men werd in Venray vrij gelaten de school over te doen aan de Minderbroeders.
Verschillende pogingen zijn toen nog gedaan om deze overdracht te verhinderen, zoals we al mededeelden.
Tevergeefs echter. En in Venray zelf én in Gelder, met Coninx aan het hoofd, zag men geen andere uitweg tot herstel van tucht en bloei. Daarom werd aan de afgezette leraren op 30 September 1793 door Coninx bericht, dat „de meesters zig ook verwyten moeten, dat zy door hunne geduurende oneenigheeden en kwaede verstandhouding met den principaal tot 't notoir verval der schoole oorzaak gegeven hebben".
Uit het door ons behandelde, weten wij, dat de Minderbroeders slechts enkele jaren hebben kunnen arbeiden voor een opbloei.
Na een twintig jaren zullen de seculiere geestelijken weer de

school heroprichten en leiden, totdat in 1844 de Minderbroeders voor goed de leiding krijgen.
Over bijzondere voorvallen, die goede orde en tucht betreffen, horen wij weinig meer.
Er komen in de loop van de jaren nieuwe reglementen, waarin men zich aanpast aan de toestanden, zoals zij zich ontwikkelen.
Deze reglementen - ieder kent ze - zijn over het algemeen zeer mak te noemen: straffen worden bijna niet meer genoemd. Men laat die blijkbaar meer over aan de welwillendheid en het juiste inzicht van de leraren zelf.

EPILOOG

Een katholiek instituut, als het Gymnasium I.C. te Venray kan en mag zich niet tevreden stellen met aan de studenten mede te geven een gedegen kennis, een culturele ontwikkeling, een zelftucht, die door goede en wijze maatregelen wordt bevorderd. De godsdienstige vorming moet op de éérste plaats staan, kan nooit onderbroken worden en moet door bijzondere plechtigheden en verschillende organisaties worden gestimuleerd.

Deze gewichtige taak stond de oprichters in 1651 duidelijk voor ogen.

In de „Leges scholasticae hujus Gymnasii Divae Catharinae sacri erecti" van 13 April 1698 werden diverse bepalingen gegeven en hernieuwd, die het godsdienstig leven van de studenten regelden. Het dagelijks bijwonen van de H. Mis, het bijwonen van processies, het morgen- en avondgebed werden er voorgeschreven. Zelfs was - merkwaardig voor die tijd - een maandelijkse biecht en H. Communie regel.

Ook Coninx gaf in zijn reglement verschillende instructies voor een goed godsdienstig en zedelijk leven.

Jarenlang bestond later de Maria-Congregatie. De Erewacht van het H. Hart kweekte een vurige liefde tot Jesus. De jonge Derde Orde vormt tot zelftucht, karaktervastheid en soliede deugd.

Retraites en recollecties brachten verdieping en bezinning; een Pater spiritualis werd aangesteld. En moderne methoden werden toegepast om de studenten te leiden tot een krachtig en eerlijk katholiek bewustzijn.

Dat hierbij het voorbeeld van de leraren van onberekenbare betekenis bleek te zijn, ligt voor de hand. Geen docent met verantwoordelijkheidsgevoel zou in deze zijn dure plicht uit het oog mogen verliezen. Dat geldt uiteraard voor de Priesterleraren, maar ook de Lekeleraren beseffen, dat een beginselvaste katholiciteit hunnerzijds tot navolging dringt.

* * *

God alleen kent de geheimen van de toekomst.

Hij kent ook de opgang en de nedergang van deze roemrijke school, in de jaren en de eeuwen die komen zullen.

Maar nooit kan het ideaal verloren gaan: aan de woelende wereld mannen te schenken van rotsvast geloof, stoer karakter, grote ontwikkeling.
Dat ideaal stáát, omdat het berust op de onveranderlijke beginselen van een Eeuwigheid.

Waar hoge idealen veilig zijn

ADAM SASBOUT

DOOR

P. MARCULPHUS HEIJER O.F.M.

LEIDING

DE ZOON VAN DE STADSTHESAURIER...

In zijn voorname huis aan de Breedsteeg wist de Delftse thesaurier Jan Sasbout de fijne sfeer, welke zijn vader, Sasbold Dirkszoon, er had nagelaten wel zeer zorgvuldig te bewaren en geen wonder! Hij en zijn vrouwe, Elisabeth vander Burch - uit het adellijk geslacht van de ridderlijke hofstede Burg onder Rijswijk [1] - waren beiden door en door katholieke mensen, zo-als er al weinigen meer werden aangetroffen in die verwarde tijd van opkomende Reformatie....

Het „nieuwe" Evangelie, dat op de excessen van Renaissance en Humanisme [2] welig voortwoekerde, vond met de dag verder ingang in deze lage landen bij de zee. De aanhangers van de nieuwe leer werden, daar hun getal gestadig toenam, aldoor driester in hun optreden, scherper in hun eisen, feller in hun kritiek zowel op reguliere als op seculiere priesters. Eertijds hield zulk een kritiek op de clerus - meestal in de vorm van een hekeldicht - een goedlachs begrijpen in van menselijke zwakheid. Dit werd anders, toen de grondslagen van de geestelijke stand, leergezag en celibaat, openlijk werden aangetast. Een man als Erasmus, die de Kerk immer trouw bleef en haar onschatbare diensten bewees door zijn tekst-uitgaven van de Kerkvaders, stichtte in dit opzicht door zijn verfijnde spot onnoemelijk veel kwaad. Het meeste kwaad echter stichtten wel de marktzangers met hun „onhebbelijke oft fameuse libellen" [3] en de Rederijkers met hun „spelen van sinnen". Zij bereikten de massa van het volk, welke voor Erasmus, de literator, ontoegankelijk bleef. Het volk, dat allang had verleerd zijn Armen-Bijbel te verstaan, schatte weldra alle gezag, zowel dat van de koning als dat van de Kerk gering. De adel en de mensen van stand, die zich hoe langer hoe onafhankelijker begonnen te voelen, schenen het geestelijk ambt nog slechts te tellen vanwege de eer, het aanzien en de goede pre-

benden, welke er doorgaans aan waren verbonden. Het was, evenals een openbare funktie in stads- of staatsbestuur, een soort familie-aangelegenheid geworden, waaraan zij, die de geestelijke staat in al zijn zuiverheid wilden aanvaarden, alleen door een vlucht in de eenzaamheid konden ontkomen....
Hoewel wars van alle nieuwlichterij, was zelfs stadsthesaurier Jan Sasbout in zijn opvatting omtrent de geestelijke stand, een man van zijn tijd. Hij had vier zoons, waarvan Adam - genoemd naar zijn grootvader van moederszijde [4] - de oudste was. Wanneer deze jongen, wiens schoolopleiding er geheel op was gericht om priester [5] te worden, ooit zijn verlangen in die richting te kennen zou geven, zou hij, stadsthesaurier Jan Sasbout - desnoods met behulp van zijn broer Joost: „een bysonder groot rechtsgeleerde en deswegen in den Hove van Hollandt verkoren" - voor zijn zoon een goede vikarie of een eerzaam kanonikaat zien te verwerven, bij zijn afkomst passend. Want hoewel persoonlijk bevriend met de Minderbroeders-Observanten, die zich omstreeks 1450 aan de Nieuwpoort te Delft hadden gevestigd, zou thesaurier Jan Sasbout er toch moelijk mee kunnen instemmen, dat zijn zoon Adam - verondersteld, dat hij pater wilde worden - met de bedelzak langs de huizen moest gaan: „een Sasbout droeg geen beffe op d'eene schoudere"....
Deze opvatting, welke thesausier Jan Sasbout met zijn broer Joost gemeen had, deed overigens niets af aan de achting, die hij de „grau-monnicken" toedroeg. In tegendeel, hij had alle respekt voor hun levenswijze en stelde het ten zeerste op prijs, wanneer hun provinciaal in de stad was, de hoogeerwaarde pater met diens sekretaris: broeder Pieter van Utrecht [6] als gast in zijn huis te mogen ontvangen. Van hun kant gunden de paters „den seer eerbare, wyse ende duechtsame heer Jan Sasbout" - die zij om zijn patriarchale verschijning Abraham [7] plachten te noemen - deze eer gaarne en op hun beurt nodigden zij hem, wanneer zij hun „kermis" vierden, met de overige notabelen van de stad te gast in het klooster.[8] De vriendschap met mannen als Jan Sasbout was voor de paters een krachtige steun in hun strijd om het behoud van het geloof en van het godsdienstig leven, waarop de nieuwe leer helaas zulk een noodlottige invloed uitoefende. Ziender-ogen

geraakten de oude, vrome gebruiken van de godsdienst in onbruik uit zucht naar het nieuwe, dat de mensen stilaan van dogma en traditie vervreemdde. In Delft bespeurde men die vervreemding het best aan de verkoelde verering van de Lieve Vrouwe, die men er weleer - als de Virga Jesse en de Nood-Gods - zulk een kinderlijke en vertrouwvolle liefde had betoond en waartoe de vele wonderen, in de loop der tijden door Maria's voorbede gewrocht, niet weinig hadden bijgedragen.[9] Wel trokken jaarlijks vanuit de oude Sint Hippolytus- en de nieuwe Sinte Ursulakerk de luisterrijke processies, Maria ter ere, nog langs de versierde processieweg door de stad, doch zij waren veeleer uiterlijk praalvertoon geworden: pompeuze kijkspelen, waaraan schutters- en ambachtsgilden bij stadskeur moesten worden gedwongen deel te nemen.[10] Het waren geen spontane uitingen meer van hartelijke hulde en kinderlijke genegenheid, welke eertijds deze processies maakten tot 'n devoot festijn, tot een glorieuze manifestatie van erkentelijkheid en trouw jegens de gezegende Moeder van God. . . .
Thesaurier Jan Sasbout liet dit deerlijk verval van het godsdienstig leven lang niet onverschillig. Hij wist maar al te goed, dat een gezond maatschappelijk leven slechts op een degelijk en overtuigd godsdienstig leven kon gefundeerd zijn: het een hing voor hem ten nauwste samen met het ander. In de stille avond, als de kinderen ter ruste waren en hij in het bij-zijn van zijn vrouw, over „die groot-registers" gebogen, die treurige gang van zaken overdacht, werd het hem wel eens droef te moede. Oprecht-bekommerd vroeg hij zich soms af: Wat zal hiervan het einde zijn!
Gelukkig kreeg thesaurier Jan Sasbout in het bij-zijn van zijn vrouwe niet licht de kans zich aan sombere gedachten over te geven. Wanneer het echter een enkele maal gebeurde, vielen de nijvere handen van vrouwe Elisabeth meteen stil en wel-begrijpend richtte zij haar goede, haar zachte, haar trouwe ogen op de peinsende man tegenover haar. Als zij hem zo een wijle zwijgend had aangezien vroeg zij voorzichtig: „Jan, is er iets". . . .
Dankbaar op zulk een liefdevolle wijze tot „de orde" te worden geroepen, zette Jan Sasbout zijn sombere gedachten terstond van zich af. Hij zag zijn vrouwe aan, ontwaarde onrust op haar nobel gelaat, dat zoveel edele zorg verried voor hem en hun beider

heerlijk gezin, en kon het waarlijk niet over zich verkrijgen haar deelgenote te maken in hetgeen hem inderdaad zo pijnigend kwelde. Hij ontweek het antwoord op haar vraag en zei enkel: „Wees gerust, vrouw, er is heus niets". . . .
Vrouwe Elisabeth kende haar man te goed dan dat zij in zulk een geval verder zou vragen. Zij hervatte haar arbeid, doch bad in stilte een hartelijk schietgebed voor hem, die zij wel degelijk bedrukt wist. Zij had zulks haar kinderen eveneens geleerd: zomaar in stilte dikwijls een schietgebed zeggen en. . . . zich altijd en overal in Gods heilige tegenwoordigheid weten.[11] Zij-zelve, vrouwe Elisabeth, vond juist in de gedachte aan Gods tegenwoordigheid de kracht zo volkomen op te gaan in haar gezegend gezin, waar trouwens haar man evenzo geheel in opging. Voor zijn kinderen was thesaurier Jan Sasbout echt een vader en niets was hem liever dan, na volbrachte dagtaak ten stadhuize, te midden der zijnen te verkeren en er de beslommeringen van de dag te vergeten. Hij was echter tevens thesaurier van de stad: een verantwoordelijk ambt, dat hem in die zorgelijke tijd van groeiende onrust heel wat hoofdbrekens kostte. Wijl vrouwe Elisabeth wist, hoe ernstig haar man zijn taak voor stad en burgerij opnam, begreep zij zoveel te beter, dat hij haar werkelijk wel eens iets niet zeggen kon, zelfs haar niet zeggen wilde. Want zo was hij nu eenmaal, wat hij zelf kon dragen - en dat was veel - droeg hij moedig alleen, het was zijn deel in de last van het leven, die God hem te dragen had opgelegd. Tot die last behoorde hetgeen hem buitenshuis zo vaak en binnen de huiselijke kring gelukkig maar zelden bezig hield: het einde. . . . het einde van die treurige tijd, waarin zoveel, wat tot dan toe goed en schoon was geweest, werd miskend. Aan deze wrede miskenning moest een keer een einde komen. Bloed wreekt zich in bloed en het kon voor thesaurier Jan Sasbout niet uitblijven, of - hetgeen in het buitenland geschiedde - zou vroeg of laat in al zijn verschrikking naar deze streken en naar zijn eigen stad overslaan.[12] Toch liet hij zich door dit donker vooruitzicht geenszins ontmoedigen. Het zette hem veeleer aan om, zo mogelijk, met nog meer zorg te waken over zijn heerlijk gezin, waarvoor hij zich eerst en vooral verantwoordelijk wist. Kost wat kostte, moest zijn gezin gevrijwaard blijven

voor de hopeloze vervlakking, waar hij - in zijn zorg naar buiten - vrijwel machteloos tegenover stond. Ongetwijfeld was hij een gezien man, hij werd geacht om zijn goedheid en rechtschapenheid. Wat gaf hij er om, indien hij tenslotte in datgene, wat het leven zijn enigste en hoogste waarde geeft: het geloof en de praktische beleving daarvan, alleen kwam te staan! En ook dat zag hij aankomen, dat hij alleen kwam te staan. Hij zou het aanvaarden, liever dan het geringste prijs geven van wat hem door zijn vader - zijn moeder, Machteld vander Dussen, leefde nog - als een kostbaar erfgoed in het huwelijk was mee-gegeven. Als een ongeschonden familie-bezit hoopte Jan Sasbout dit kostbaar erfgoed aan zijn kinderen over te dragen, het eerst op zijn oudste zoon, de dertien-jarige Adam, die - wat hij wilde worden - de familie-traditie moest voortzetten. Samen met zijn vrouwe zou hij al zijn krachten inspannen om die traditie van de Sasbouts ongerept te bewaren en misschien mocht aldus de deugdelijkheid van zijn privaat leven de uitoefening van zijn ambt als stadsthesaurier mede ten goede komen, ofschoon hij zich hieromtrent weinig of geen illusies maakte. Eén middel bleef hem altijd over, waarmee hij, wat er mocht gebeuren, Kerk en stad van dienst kon wezen: goed-zijn. Hierin verschilde thesaurier Jan Sasbout van zijn broer Joost, de rechtsgeleerde, die Kerk en staat diende op gronden van recht. Maar recht is recht en dikwijls hard. Jan Sasbout kon niet hard zijn, wel goed! Om zijn goedheid stond hij bij vriend en vijand hoog aangeschreven. Als stadsthesaurier en later als weesmeester was hij vooral goed voor de armen, die er doorgaans het slechtst aan toe zijn, wanneer de mensen zo lichtvaardig omgaan met het beste, wat zij bezitten: hun geloof. Voor Jan Sasbout en zijn vrouwe was het geloof de hechte, de sterke band, welke de last en de zorg van het leven zoveel gemakkelijker deed dragen. Het deed hen elkander zo prachtig verstaan, hetgeen waarachtig wel nodig was in hun gezin met zeven kinderen! Negen kinderen waren er geweest, doch twee er van, een jongen en een meisje, waren vroegtijdig gestorven: de jongen zelfs heel onverwacht. Het manneke had zich des avonds aan tafel niet wel gevoeld, was wat hangerig geweest, wat al te zeer vermoeid van het spelen. Wie geeft daar acht op? Het gebeurt in een groot gezin

zo vaak, dat een van de kinderen zich een keer niet wel gevoelt! De volgende morgen echter lag de jongen dood naast Adam, die met zijn broertje in hetzelfde bed sliep.[13] Deze plotselinge dood van de kleine jongen had in huis een hele konsternatie teweeg gebracht. Adam - anders voor zijn leeftijd zulk een rustige en merkwaardig-evenwichtige knaap - was bijna niet tot bedaren te krijgen geweest. Zij hadden heel wat met hem afgezien en geruime tijd gemeend, dat hij de schrik niet te boven zou komen: hij keek somwijlen zo angstig uit zijn ogen, alsof hij het dode, verstijfde lichaam van zijn broertje weer voor zich zag! Het was, Goddank, goed met hem afgelopen en thesaurier Jan Sasbout kon er zijn vrouwe niet dankbaar genoeg voor zijn, dat zij de jongen, die nu zijn oudste was, zo schitterend over die grote schrik had heengeholpen. Hij was weer volkomen rustig geworden, alleen leek hij nog evenwichtiger dan hij al was....

Door zijn evenwichtigheid geleek Adam Sasbout in zijn uiterlijke manier van doen precies op zijn vader. Wat zijn innerlijk betrof, was hij de zuiverste weergave van zijn moeder, vrouwe Elisabeth, van wie hij de loffelijke gewoonte had aangenomen dikwijls een schietgebed te zeggen en altijd en overal in Gods tegenwoordigheid te leven. Als jongen van dertien jaar leefde Adam Sasbout nog niet zo bewust in Gods tegenwoordigheid: het was hoogstens een spontaan pogen te volbrengen, wat een ander hem als iets moois en verhevens voorhield, zonder de zin er van te begrijpen. Die ander was voor Adam Sasbout zijn moeder, die - ofschoon zij steeds op de achtergrond bleef - bij allen in huis zulk een geliefde vrouw was.
Buitengewoon begaafd, bezat Adam Sasbout diezelfde terughoudendheid als zijn moeder. Ook hij drong zich nimmer op, hield zich zorgvuldig op de achtergrond. Toch was hij van al Jan Sasbouts kinderen wel het meest geliefd bij zijn vader, wie het in zijn oudste zoon telkens weer opviel, hoe deze jongen zo heerlijk-ernstig uit zijn grote, frisse ogen keek. Het leek wel, of hij op zijn jeugdige leeftijd alreeds de zin van het leven doorschouwde, of hij reeds enigermate de taak voorzag, welke hem te wachten stond. Welke die taak zou zijn, was voor Adam Sasbout nog vol-

komen onbeslist. Zijn vader, die in hem een priester vermoedde, zag in hem het liefst: de voortzetter van zijn geslacht en, zo mogelijk, op een of andere manier zijn opvolger in het stadsbestuur.

AASS	=	Acta Sanctorum.
AFH	=	Archivum Franciscanum Historicum.
ANK	=	Almanak voor Nederlandsche Katholieken.
ARCHIEF	=	Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis.
BGBH	=	Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem.
CFN	=	Collectanea Franciscana Neerlandica.
NS	=	Neerlandia Seraphica (niet in de handel).
OBC-Bruggeman	=	J. Bruggeman, Inventaris van de archieven bij het metropolitaan kapittel van de Roomsch-Katholieke kerk der Oud-Bisschoppelijke Clerezie. 's Gravenhage 1928.
OGE	=	Ons Geestelijk Erf.
OO	=	Opera Omnia.
SA	=	Sint Antonius.

[1] BGBH 20, 1895, blz. 305. Vgl. Balen, bl. 1005.

[2] Möller, bl. 93 vv.

[3] Laenen, bl. 211.

[4] Balen, bl. 1005.

[5] Polman, OGE 8, 1934, bl. 398.

[6] Zie de Opdracht van de Sermoonen.

[7] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 203.

[8] Delftse Broertgenskermis, uit Boitet overgenomen in NS 6, 1932, bl. 201 vv. Alleen om de vermelding van de toenmalige vrienden van de Delftse Minderbroeders kan dit onbeduidende en in zijn strekking onware rederijkersspel, dat anno 1567 gedacht wordt te spelen, enige betekenis worden toegekend.

[9] Michiel Vosmeer gaf de Miraculen van Onzer Vrouwe en vanden heyligen Cruce uit naar een oud handschrift, dat aan zijn tante, Aafje Sasbout, toebehoorde. Zie v. Heel, OGE 5, 1931, bl. 217.

[10] v. Peer, BGBH 50, 1933, bl. 296 vv.

[11] Vita-Tilman, OBC-Bruggeman, n. 58.

[12] Op zijn oude dag heeft Jan Sasbout dat bloedig einde aanschouwd. Te Delft werd 1566 voor het eerst gebeeldstormd, 1572 werd de stad „gezuiverd" van de oude religie en 10 December van datzelfde jaar werd Cornelius Musius, rector van het Sint Aachtenklooster, te Leiden wreedaardig vermoord. Jan Sasbout was toen 81 jaar. Hij stierf 1573.

[13] Vita-Michiel, p. 2.

Waar stadsthesaurier Jan Sasbout zich wel het meest over verwonderde was, dat zijn zoon Adam voor zijn jaren zo opvallend zuiver wist te onderscheiden tussen hetgeen waarachtige vreugde schenkt en wat niet, vreugde verstaan in de zin van wat het leven mooi maakt en verdiept: in de gewoonste en zelfs in de meest menselijke dingen van iedere dag naar God gericht staan. Voor zulk een is alwat God niet is, alwat van Hem afwendt en waarin God niet kan noch mag worden gezien, leeg en banaal....

Meer dan eens sprak Jan Sasbout over die opvallende trek in het karakter van hun oudste jongen met zijn vrouwe Elisabeth en moest dan telkens ervaren, hoe zij zich hierover helemaal niet verbaasd toonde. Zij glimlachte enkel en uit die glimlach meende Jan Sasbout tenslotte te moeten verstaan, dat zijn vrouwe blijkbaar heel gewoon vond, wat bijwijlen zozeer zijn aandacht trok. Voor vrouwe Elisabeth was dit werkelijk heel gewoon. Zij-zelve, die zich niet de minste invloed toekende, zag met steeds dankbaarder voldoening, hoe de jeugdige Adam meer en meer ging gelijken op zijn vader, die zelf zo zuiver onderscheidde tussen hetgeen waarachtige vreugde schenkt en wat niet. Krachtens zijn overheidsambt moest hij zich echter meer dan hem lief was bezig houden met wat in binnen- en buitenland voorviel en waarin God niet was of waarin hoogstens Gods straffende, in plaats van Gods zegenende hand kon worden gezien. Zij leefden in een felbewogen tijd. In Duitsland, Spanje, Italië - „ofte wat deel des weerelts, dat ghij denckt" - heerste de wreedheid en het geweld van de dood: godsdiensttwisten gingen gepaard met bloedige opstand, werden met macht van wapenen onderdrukt. Heel Duitsland dreigde in vlammen op te gaan, terwijl in Italië, het meest echter in Spanje, de inkwisitie meedogenloos voortging andersdenkenden aan de wereldlijke macht uit te leveren, opdat deze hen zou straffen en aldus tot inkeer brengen. Ze konden Jan Sasbout zeggen, wat ze wilden: volgens zijn mening was dàt niet de manier om de dwaling te keren. Het was een wapen te meer in de hand van hen, die de Kerk toch al zo fel bestreden. Het-

wilde goed van het plakkaat tegen de Lutherij, dat keizer Karel V [illegible] een goed jaar, nadat Jan Sudhoff van zijn [illegible] was [illegible]. Het [illegible] „ze" [illegible] tegen wat beschouwd werd als een [illegible] het „[illegible]" – meende Jan Sudhoff – de mensen zich te veel hebben; zij deelden geen [illegible] van denken, zelfs niet van de kerk, te [illegible] van God en hun geweten. Daar was de Kerk voor en zij is [illegible], [illegible]. Zij [illegible] van [illegible]. Zulk een [illegible] moet echter de tijd hebben, kan niet worden geforceerd.

Met dit al bood Jan Sudhoff maar zelden gelegenheid zich eenzaam te kunnen overgeven aan [illegible] ook, wat hem een [illegible] vreugde bereikte. De [illegible] [illegible] te veel in beslag; zij bleken [illegible] de oorzaak te zijn van de [illegible], welke het [illegible] [illegible] van de [illegible] [illegible] op [illegible] [illegible] begon te [illegible]. Hoe kon het anders, wanneer op [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ging [illegible]? [illegible] [illegible] en [illegible] [illegible], en [illegible] [illegible] in een woord om de [illegible] [illegible] [illegible], welke Jan Sudhoff zich kon denken: [illegible] [illegible] was [illegible] en God was één. Deze [illegible] [illegible] [illegible] het langer hoe meer voor de [illegible] door te gaan. [illegible] Jan Sudhoff dit [illegible], [illegible] [illegible] hij [illegible], [illegible], wanneer hij een [illegible] [illegible] met [illegible] [illegible] deze dingen besprak. Hij [illegible] het [illegible], wanneer hij ze besprak in het bijzijn van Aldert en diens beide zusjes, Aafje en Margaretha, die [illegible] [illegible] van het leven begonnen te begrijpen. Wanneer hij tot zijn kinderen sprak over het geloof en over de mensen die anders dachten en anders wilden geloven, [illegible] de [illegible] van Jan Sudhoff [illegible] van een groot en innig medelijden.

„Och, kinderen!" – kon hij hun [illegible] zeggen – „ons heilig katholiek geloof is [illegible] een kostbaar goed, [illegible] een [illegible] [illegible]. Bewaart het altijd trouw en goed en [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] het [illegible]. Wat is van het geloof prijsgegeven, wordt o zo moeilijk teruggewonnen. . . .

En wanneer je ooit mensen aantreft, die anders denken en anders geloven dan wij, [illegible] hen te begrijpen. [illegible] te [illegible]

dat hij woord zou houden en als het er op aan mocht komen, daar alles voor over zou hebben, evenals zijn vader. Deze feilloze zekerheid was voor vrouwe Elisabeth de beste waarborg, dat Adam, indien hij van z'n leven ooit mocht weifelen, vroeg of laat zou overwinnen. In deze mening voelde vrouwe Elisabeth zich des te meer versterkt worden, naarmate zij Adam nauwlettender gadesloeg. Zij bemerkte, dat hij - precies als zijn vader - nooit fel, nooit bitter werd.... zelfs niet in die dingen, waarover een jongen van zijn leeftijd zich wel eens al te gemakkelijk opwindt, zich een houding geeft van misplaatste fierheid en lastig, onhebbelijk wordt voor zijn omgeving. Adam Sasbout was helemaal geen lastige of onhebbelijke jongen, hij was eerder schuchter en bedeesd, liet zich nergens iets op voorstaan. Hij kon alles missen en was goed en zacht, zo-als zijn moeder zacht en goed was. Onbewust van haar zegenrijke invloed vormde deze stille, terug-getrokken vrouw in haar jongen die gaafheid van ziel, welke zij in haar man zozeer bewonderde, voltooide zij in hem die merkwaardige evenwichtigheid van karakter, waardoor hij zich van jongsaf had onderscheiden....

Van zijn kant zag Jan Sasbout met onverdeeld genoegen, hoe Adam aan zijn moeder hing, haar letterlijk vereerde en belangstelling toonde voor wat haar zoveel waarachtige vreugde schonk. Wanneer vrouwe Elisabeth bij haar huiselijke bezigheden de hymnen en psalmen [2] uit haar getijdenboek zong, luisterde Adam Sasbout aandachtig naar de smaakvolle wijze, waarop moeder die psalmen en hymnen voordroeg. Aldus leerde hij de gewijde schoonheid smaken van deze aloude, kerkelijke gezangen. De zin ervan leerde hij verstaan op de Latijnse school, waar hij werd onderricht in lezen en schrijven en de eerste beginselen van de grammatica volgens het handboek van Donatus.[3] Na schooltijd kende Adam Sasbout welhaast geen groter genot dan in moeders getijdenboek te mogen lezen en de hymnen en psalmen, welke moeder zong, van buiten te leren. Feitelijk is van buiten leren niet het juiste woord: Adam Sasbout las, wat hij gaarne wilde onthouden, eenvoudig een paar maal rustig over en had het zo voorgoed in zijn geheugen opgenomen....

Zo dikwijls hij er om vroeg, vertrouwde vrouwe Elisabeth haar

kostbaar getijdenboek met een gerust hart aan Adam toe. Met dezelfde gerustheid gaf grootmoeder Machteld hem het handschrift te lezen met de Miraculen van Onzer Vrouwen en vanden heyligen Cruce, dat later Aafje - toen zij trouwde met Gijsbert Muys van Holy - van haar erfde. Adam Sasbout was met zulke kostbare boeken uiterst voorzichtig, zo-als hij immer voorzichtig was met alles, wat mooi was en schoon. Zo-iets moois en schoons was voor hem altijd weer een ongekunstelde vertelling van zijn moeder. Hij bezat van nature een zuiver taalgevoel en vrouwe Elisabeth verstond de kunst van vertellen. Haar juiste, haar tekenende woorden boeiden Adam Sasbout: hij nam ze in zich op, ze schonken hem de waarachtige vreugde, welke het schone woord hem heel zijn verder leven zou schenken. Van al moeders verhalen hoorde hij echter haar Kerstverhaal het liefst.

In de Kersttijd zei vrouw Elisabeth tot haar kinderen: „Om in Bethlehem te comen, soo en is niet van noode, dat wij veer reisen te water of te landt" [4]. . . .

Dat was eenvoudig genoeg! In de Kersttijd ging vrouwe Elisabeth met haar kinderen naar de kerk van de Minderbroeders aan de Nieuwpoort, waar telken jare met Kerstmis het stalleken van Bethlehem gebouwd stond, met Maria en Jozef en het Kindje, met herders en schapen en koningen. De kleintjes werden vlak voor dat stalleken neergezet, de groteren achter hen. Over de kinderen heen wees vrouwe Elisabeth hen „die maghet Maria" en het Kindeken „geleyt inder crebbe". . . .

„Ziet" - zei ze - „ziet dat Kindeken, ziet Het liggen, in doeken gewikkeld en op stro. Maar dat Kindje, dat kleine Kindje is de grote Heer. . . . is God! Al, wat bestaat: de zon, de maan, de sterren heeft dat Kindje gemaakt. Daar moet je voortaan aan denken, als je de zon, de maan en de sterren ziet, dat het Kindje Jesus ze heeft gemaakt. Met zijn kleine hand wendt en keert Hij de hemellichamen, houdt Hij heel de wereld in stand. Dit sprakeloze Kindje geeft kracht en leven aan al, wat bestaat". . . .

En vrouwe Elisabeth vertelde verder van de „harders, die houden die nacht-waeck over haer beesten onder den couwen hemel". . . .

Wat moeder bij de kribbe vertelde, nam Adam Sasbout woord voor woord in zich op. Thuis-gekomen, vertelde hij op zijn beurt

aan Jan en Gerard, aan Sasbold en Eva precies na, wat hij van moeder had gehoord. Hij deed het zo levendig, met zulk een gracieus gebaar, alsof hij het stalleken van Bethlehem werkelijk voor zich zag. Wanneer Adam ophield, ging moeder weer verder over de hemel, van waar dat Kindeken Jesu op aarde was nedergedaald. Opnieuw luisterde Adam Sasbout met gespannen aandacht naar dat wonderlijk verhaal van zijn moeder, dat geheel was berekend op het bevattingsvermogen van de kleintjes. Hij hoorde haar zeggen, hoe „die velden daer met die ryvieren van soete-melck overlopen, die roeykens caneel, die boomkens balsem voort te brengen. Voorts datter soo grooten overvloedicheyt van suycker is, dat - hoe veel dat ghy stadich daer afneemt - nimmermeer zult ghyse connen verteeren of verminderen"[5]. . . .
„Maar nu als de drommel naar bed" - zei Jan Sasbout - „en maar dromen. . . . dromen alsteblieft van die salicheyt des hemelschen vaderlants". . . .
In een wip waren de kleintjes naar boven.

Vrouwe Elisabeth had op zulke avonden niet de minste moeite met haar kinderen. Zij wisten, vooral de kleintjes, nog niet anders „dan dat zy met sinnekens begrijpen noch zy en hebben gheen begheerten tot eenighe dingen dan die sy door tasten of door smaeck of door ruycken haerder natuere bequaem bevinden ende gevoelen". . . .
Later op de avond sliep Adam Sasbout eveneens in met een kinderlijke gedachte aan „die salicheyt des hemelschen vaderlants". Hij echter herinnerde zich hierbij, hoe zijn vader meermalen had gezegd, dat „die Heer sal beghinnen te tellen in die groote registers, in den welcken die naemen van alle die gheen, die geordineert zijn totten eeuwighen leven"[6]. . . .

[1] Vita-Michiel, p. 2.
[2] Vita-Michiel, p. 2.
[3] Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 403.
[4] Sermoonen fol. 224 vv. De in dit hoofdstuk aangehaalde woorden van Adam Sasbout uit zijn preek op de geboorte des Heren richtte hij-zelf eenmaal tot professoren en studenten van de Leuvense universiteit. Om hun wonderlijke naieviteit heb ik gemeend er een jeugd-herinnering in te mogen zien en ze daarom hier, als en vertelling van zijn moeder, ingelast.
[5] Sermoonen, fol. 218 v.
[6] Sermoonen, fol. 215 r.

Zonder het zelf te vermoeden, hadden Jan Sasbout en zijn vrouwe, voor wie het leven van iedere dag zo vanzelf-sprekend werd gedragen door de gedachte aan de eeuwigheid, hun oudste jongen voor een probleem gesteld, dat op zijn leeftijd - hij was goed vijftien jaar - ver boven zijn bevattingsvermogen uitging, doch zijn ontvankelijk gemoed bovenmate gespannen hield. Waar hij bij studie en spel telkens bij stil-stond en dat zijn weerslag gaf op heel zijn doen en laten: hij kreeg iets afwezigs over zich, waar zijn vader zich ernstig bezorgd over maakte....

Door het vertellen van moeder over „die salicheyt des hemelschen vaderlants" en het spreken van vader over „die groote registers, in den welcken die naemen van alle die gheen, die geordineert zijn totten eeuwighen leven" was Adam Sasbout het uitzicht geopend op de uiteindelijke bestemming van het menselijke leven. Hij zag die bestemming als een schone, wijde horizon, welke steeds verder terug-week, naarmate hij met zijn vroeg-rijpe geest die horizon trachtte te benaderen. Waar begon de eeuwigheid - vroeg hij zich af - en wanneer begon zij? Het onverbiddelijke, het ontgoochelende antwoord op deze vraag luidde telkens: Later! Het was hetzelfde antwoord, dat hem op de Latijnse school, waar het toentertijd - zo-als werd gezegd [1] - aan goede leerkrachten ontbrak, werd voorgehouden. Meester Jan van Schillinck zei aldoor van hoe groot belang het was later zijn man te kunnen staan! Dat aldoor herhaalde „later" was van lieverlede voor Adam Sashout een woord geworden, waar hij geen raad mee wist, waar geen enkele jongen op een leeftijd van vijftien-zestien jaar raad mee weet, indien hem niet tevens wordt geleerd het „nu" te beleven. Voor iedere jongen komt een keer de tijd en voor Adam Sasbout was die tijd reeds aangebroken, waarop de leerstof ter schole zijn vlugge geest niet meer vermocht te boeien: hij kende zijn Donatus van binnen en van buiten en hij miste de eerzucht om met zijn kennis te pronken en zo boven zijn makkers uit te blinken. Er was in hem een hogere belangstelling gewekt, een heimwee naar dingen, welke hem van meer gewicht schenen dan

de leerstof ter schole, waarmee hij echter evenmin raad wist als met het „later" van de meester.
Tot dan toe had Adam Sasbout deze dingen, waar het leven van elke dag naar gericht behoorde te zijn, als vanzelf-sprekend aanvaard. Het was geen moment bij hem opgekomen, dat er ooit een moeilijkheid kon schuilen, waar voor vader en moeder geen moeilijkheden schenen te bestaan. De tijd was echter voorbij, dat hij als een bloem enkel open behoefde te staan om al het goede en schone in zich op te nemen, dat als een stralend licht, zonder enige schaduw, zijn jeugd had overschenen. Hij begon zich rekenschap te geven en op zijn manier de ernst te peilen van het leven, waarin lang niet alles zo vanzelf-sprekend was als het hem tot dan toe had toegeschenen. Wat voor vader en moeder vanzelfsprekend was, bleek evengoed een „later" te zijn als het later, dat hem op school werd voorgehouden. Het was alleen anders, maar hoe?
Tot zijn spijt bespeurde Adam Sasbout, dat het schoolse later, waaraan in het nu voor hem weinig of niets meer beantwoordde, de waarachtige vreugde verstoorde, welke het later van vader en moeder hem steeds had verschaft. Deze heerlijke, goede mensen, die hij van z'n leven niet dankbaar genoeg kon zijn, leefden geheel en al voor hem en zijn broers en zusjes. Evenals op school ontging het de schrandere Adam Sasbout echter thuis, hoe zijn vader en moeder juist in het „nu" hun „later" beleefden. Wat moeder zo naief en zo bevattelijk zei over „die salicheyt des hemelschen vaderlants" beleefde zij-zelf door haar toegewijde zorg voor vader, broers en zusjes. Het ontbrak hun werkelijk aan niets. Elke dag maakte moeder voor hen allen tot een komplete feestdag. „Voor den kristen mens", zei Adam Sasbout later, „is iedere dag een feestdag".[2] . . . .
Wat op zijn beurt vader zei over die groote registers, beleefde hij metterdaad door goed, rechtvaardig en barmhartig te zijn voor ieder, die zijn hulp van node had. Vader was een man uit één stuk, waar elkeen respekt voor had en die gedurende twee jaren het verantwoordelijk ambt van stadsthesaurier zo voortreffelijk had vervuld, dat hij vast nog eens tot burgemeester van de stad werd gekozen, vond Adam Sasbout. Het was de enige eerzucht.

welke hij kende: dat zijn vader een even voornaam en invloedrijk man mocht worden als oom Joost! Met zekere trots noemde Adam Sasbout zich soms al Adam Janszoon, zo-als hij later zijn brieven ondertekende, maar dan in het Latijn: Adam Johannis... Jan Sasbout was lang niet zo trots op zijn zoon als deze op hem. Er haperde iets bij de jongen en hij kon er maar niet achter komen wat! Hij had al zijn vertrouwen op Adam gesteld, met voldoening zijn ontwikkeling gevolgd en hoe de knaap zich had gevormd naar het voorbeeld van zijn moeder. Hij had hetzelfde zachte karakter als zij, hij was ontvankelijk gebleken voor al het goede en schone, dat vrouwe Elisabeth zijn kinderen zo rijkelijk bood. Waar lag het aan - overdacht Jan Sasbout - dat een vlugge, schrandere jongen als Adam, nu hij op een leeftijd was gekomen, waarop hij althans iets kon begrijpen van de ernst des levens, absoluut geen lust toonde iets ernstigs aan te pakken, meer uit nood dan uit deugd studeerde.[3] Het leek wel, of er geen fut in hem zat. Aan zijn gezondheid, meende Jan Sasbout, kon het niet liggen. Ofschoon niet sterk van gestel, mankeerde hij feitelijk nooit wat: zijn moeder zorgde uitstekend voor hem. Als hij niet beter wist, zou Jan Sasbout hebben gezegd, dat zij Adam boven de andere kinderen verwende. Vrouwe Elisabeth was in de volste zin van het woord een moeder voor al zijn kinderen en wanneer zij hun vertelde van die salicheyt des hemelschen vaderlants en hoe die velden daer met die ryvieren van soete-melck overlopen, moest Jan Sasbout, of hij wilde of niet, altijd weer denken aan zijn eigen, wel-verzorgde huisgezin, waar het - door de liefdevolle toewijding van zijn vrouwe - aan niets ontbrak. Mocht iemand van hen ooit ziek worden, vrouwe Elisabeth zou hem er wel boven-op helpen! Bij haar zorg voor het tijdelijk welzijn, verloor vrouwe Elisabeth nimmer het eeuwig welzijn uit het oog. Het eeuwige, het hemelse vaderland was immers de bestemming van alle mensen-leven. Daarheen moesten ook de kinderen reeds hun leven leren richten, opdat dit leven voor hen altijd een waarachtige vreugde mocht zijn. In het vooruitzicht op dit later, vreugdevol leven, eenmaal door een gelukkige eeuwigheid bekroond, beleefde vrouwe Elisabeth haar „nu" in zulk een volledige overgave. Jan Sasbout wist dat en hij was er somwijlen diep

door geroerd, dat God hem zulk een pracht-vrouw had geschonken: zulk een ernstig-bezorgde en tegelijk zulk een blijmoedige vrouw, die al haar bekommernis zo gerust van zich af kon zetten, wanneer zij de kinderen vertelde van hetgeen aan haar eigen leven zulk een glans en zulk een bekoring schonk. Hij-zelf, Jan Sasbout, luisterde met smaak naar de wondere verhalen vol stralende argeloosheid, welke zijn vrouwe de kinderen telkens met een geheel nieuw accent wist voor te dragen. Wanneer zijn vrouwe vertelde, gaf Jan Sasbout nauwlettend acht op Adam, die even gretig luisterde als hij, doch daarna niet meer deed zo-als vroeger: met een gracieus gebaar aan Jan en Gerard, aan Sasbold en Eva navertellen wat hij van moeder hoorde. Na het verhaal van moeder dwaalden Adams ogen af. Er was niet meer diezelfde gloed in van weleer, toen hij - Jan Sasbout - zijn kinderen had gewezen op de waarde van het geloof, waarvan zij niets, zelfs niet het geringste, mochten prijs-geven. Uit kracht van dit geloof gaf hij zijn kinderen een voorbeeld van onbezweken trouw aan de taak, welke hem als hoofd van zijn gezegend gezin was opgelegd en waaraan hij wederom zijn volledige aandacht kon schenken, sinds hij, na zijn tweede ambtsperiode als stadsthesaurier, niet meer was herkozen. Zou ten opzichte van Adam zijn voorbeeld falen? De wijze, waarop de jongen - althans ter schole - zijn taak volbracht, beantwoordde in de ogen van Jan Sasbout volstrekt niet aan de aanleg, die hij bij zijn oudste zoon aanwezig dacht. Zowel in het een als in het ander kon hij zich vergissen en daarom wachtte hij zich wel de jongen er over aan te spreken, voordat hij een en ander had onderzocht....

Alvorens een onderzoek in te stellen, besprak Jan Sasbout met zijn vrouwe zijn ernstige bezorgdheid over Adam en toen maakte vrouwe Elisabeth er haar man op attent, hoe wellicht het gebrek aan leiding op school de oorzaak was van hetgeen hem in hun oudste jongen zozeer verontrustte. Vrienden en geburen, zei vrouwe Elisabeth, hadden er zich tegenover haar meer dan eens over beklaagd, dat de Latijnse school niet meer die goede naam had van vroeger: de leerkrachten heetten niet meer bekwaam voor hun taak. Vrouwe Elisabeth hechtte aan zulke klachten weinig

geloof, wijl doorgaans aan de meesters wordt verweten, wat aan de leerlingen ontbreekt...

De Latijnse school, waar Jan Sasbout zelf zijn opleiding had genoten, had altijd bekend gestaan „als een queeck-hof en enterie... waerin de jonge jeugt de Latijnsche en Griecsche talen, mitsgaders de beginselen der wetenschappen werdt ingeplant om metter tijdt ten dienste van landt en Kerck opgetogen en bequaem gemaeckt te werden".[4] Hij, Jan Sasbout, was een man geworden, die wist wat hij waard was. Hij diende de stad, zolang zij hem nodig had, maar de Kerk zou hij dienen, zolang hij leefde. Dit stoere zelfvertrouwen dankte hij de voortreffelijke Joannes Nardenus, die je spelenderwijs - een jongen wil op school volop jongen blijven - bijbracht aan je toekomst te werken, alsof je die reeds vast en veilig in je handen had. Zo te werken zette je vanzelf aan tot ijver bij de dagelijkse arbeid, hoe eenvoudig die arbeid als jongen voor je was. Je voelde je op die manier geen groot mens, je wilde liefst niet als zodanig worden behandeld: je wilde zo lang mogelijk jongen zijn, met al de schone illusies, een jongen eigen....

Na Nardenus was de leiding van de school toevertrouwd aan meester Jan van Schillinck, bijgenaamd Grammaticus. Hij mocht niet zo'n sterke figuur zijn als zijn voorganger was geweest, hij werkte in ieder geval in dezelfde geest als Nardenus, die zijn leerlingen ongemerkt leerde voelen, wat ze waard waren, zonder zich daarop iets te laten voorstaan. Jan Sasbout kon er gerust op zijn, dat zijn zoon Adam zich inderdaad nergens iets op liet voorstaan, doch dat de jongen wist, wat hij waard was, moest beslist worden ontkend. Dank zijn vlug verstand en zijn heldere geest kon hij behoorlijk voor de dag komen, hij miste echter - zo het scheen - de lust en de ijver om verder te werken. Na zijn eerste, voorlopige onderzoek, was het Jan Sasbout niet terstond duidelijk geworden, waaraan dit gemis aan lust en ijver toe te schrijven. Opnieuw overlegde Jan Sasbout met zijn vrouwe en samen besloten zij meester Jan van Schillinck in de arm te nemen. Hij was een kundig man gebleken, wellicht kon hij hun raden wat te doen....

Het onderhoud met meester Jan van Schillinck wees uit, dat deze over Adam Sasbout uitermate tevreden was.
„Vergun mij" - had hij gezegd - „te mogen opmerken, dat ik zelden een voortreffelijker student onder mijn leerlingen telde!"
„Het kan zijn, meester" - antwoordde Jan Sasbout - „mij komt het echter voor, dat hij meer uit nood dan uit deugd studeert. Er hapert iets". . . .
„Het kan ook zijn, heer Sasbout, dat de jongen prakkezeert over zijn toekomst en in dat geval is voorzichtigheid en vooral geduld geboden. Uw zoon heeft een zekere zelfstandigheid over zich. Hij beslist graag zelf, wat - tot op zekere hoogte - zijn goed recht is. Ik moge u dus zo raden: laat hem rustig begaan en wacht af, of hij zich wil uitspreken. Doet hij dit, geef hem dan bijvoorbeeld minstens een half jaar [5] de tijd om zijn ijver, overigens alle lof waardig, in de lijn van zijn eventuele beslissing te leiden".
„Meester" - zei Jan Sasbout en reikte de humanist de hand - „u schenkt mij het vertrouwen terug, dat ik in mijn zoon stelde. Ik dank u . . . . ik dank u zeer". . . .

[1] Vita-Tilman, OBC-Bruggeman, n. 58.
[2] Comm. Is., 00 p. 148a.
[3] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 196.
[4] v. Bleyswyck, bl. 586.
[5] v. Heel, AFH 24, 1931, p. 196.

Meester Jan van Schillinck had goed gezien: Adam Sasbout prakkezeerde werkelijk over zijn toekomst. Hij had evenwel de leeftijd bereikt, waarop elke jongen in zichzelf gekeerd wordt en niet meer terstond naar vader en moeder of tot een vertrouwde vriend gaat, indien hij ergens mee vast-raakt. Hij krijgt een onbestemd gevoel van kracht over zich, dat voor geen moeilijkheid uit de weg wil gaan: hij begint man te worden, al realiseert hij zich niet, waarin dit man-worden bestaat. Hij ervaart alleen, dat een terloops opgevangen woord, een gedachte, een simpel gebaar soms voor hem een probleem wordt, dat hij zelf moet oplossen....

Zulk een probleem was voor Adam Sasbout de term uit zijn moeders getijdenboek: in eewicheit der eewicheden, waardoor hij als vanzelf werd herinnerd aan het geordineert zijn totten eeuwighen leven. Deze diepzinnige woorden van zijn vader werden welhaast een kwelling voor hem. Hij werd er stil van en vergat somtijds vader en moeder te groeten, wanneer hij naar school ging of van school thuis-kwam.[1] Bij meester Jan van Schillinck kwam hij deze kwellende termen niet tegen en hij vergat, hoe hij ze dagelijks met zijn mede-scholieren zong in de Zeven Getijden van Onzer Vrouwe.[2] Gezongen schenen ze voor Adam Sasbout echter een andere gevoelswaarde te hebben, gezongen leek er voor hem iets van de hemel in te zijn, waar immers het gestorven broertje en zusje bij Onze Lieve Heer waren. Kijk, dat was weer zo-iets: bij Onze Lieve Heer zijn! Moeder sprak er van als van een groot en onzegbaar geluk. Tegenover Sasbold en Eva heette het nog altijd, dat „die velden daer met die ryvieren van soete-melck overlopen”....
Voor Adam Sasbout was de tijd voorbij, dat hij op deze wijze aan „die salicheyt des hemelschen vaderlants” geloofde. Misschien keerde voor hem die tijd weer terug! Voorlopig was het echter anders, maar hoe? Het was leven in het aanschouwen van God, waar hij zich hier op moest voorbereiden door zich - zo-als moeder zei - altijd en overal in Gods tegenwoordigheid te weten. Hij deed er zijn best genoeg voor, doch moeilijk was het, daar ging niets

van of! Er kon zelfs angst en verdriet mee gepaard gaan. Waren zij allen niet verdrietig en beangst geweest, toen Jan en Gerard die avond aan tafel werden gemist! In huis waren ze niet. Bij grootmoeder Machteld, waar de kinderen zo graag even binnenwipten, waren ze niet geweest. Er was navraag gedaan bij „oom" Pieter in de Goudtblom: hij had de jongens niet gezien. Ten einde raad had vader aangeklopt bij de koster van de oude Sint Hippolytuskerk. Samen met de koster was vader naar de kerk gegaan en daar had hij ze gevonden: bij Onze Lieve Heer, slapend op de trappen van het altaar.[3] Toen vader daarna met de bengels thuiskwam en vertelde, waar hij ze had gevonden, begon moeder te schreien. Hoe klopte dit zo-dicht-bij-Onze-Lieve-Heer-zijn, waar moeder om schreide, met het geordineert-zijn-totten-eeuwighen-leven, waar vader soms zo verzekerd van sprak! Moeder was een heilige vrouw, vader een wijs man: zijn woorden hadden voor Adam Sasbout alle een diepe zin. Wat mocht er steken achter deze geheimzinnige woorden: geordineert zijn totten eeuwighen leven....

Het eenvoudigst ware geweest, indien Adam Sasbout de zin van diens woorden aan zijn vader had gevraagd. Hij deed het niet... nog niet, wijl hij de zin er van zelf wilde achterhalen. Bij zijn zoeken raakte hij hoe langer hoe meer verward en geen wonder! Eerst had hij zich afgevraagd, waar de eeuwigheid begon en wanneer, daarna zocht hij de duur er van te bepalen en het verdroot de schrandere scholier, die ter schole bij meester Jan van Schillinck elk probleem kon oplossen, dat hij dit probleem, zichzelf gesteld, niet baas kon. Hij werd er wrevelig van, ontweek zijn vader en wanneer moeder of de zusjes, Aafje en Margaretha - zij waren zulke lieve meisjes- hem aankeken, sloeg hij bedeesd de ogen neer, alsof hij zich voor haar schaamde. Hij kon de blik van moeder noch van de zusjes verdragen. Wat zagen zij aan hem? Och, jongen, zij zagen alles aan je: dat je liep te tobben en met je zelf geen raad wist. Het oog van een moeder, het oog van de vrouw ziet scherp en wat haar oog niet ziet, zegt haar heur hart. Zij wil helpen, zelfs heel menselijk helpen, als het moet. Laat je gerust in haar armen sluiten, leg je moede hoofd tegen haar schouder en schrei je bij haar uit, zo je dat verkiest. Zij weet

echter te wachten, tot je bij haar komt. Jij moet spreken, niet zij....

Adam Sasbout sprak niet. Hij meende werkelijk zich voor moeder en zusjes te moeten schamen: hij had in haar de vrouw ontdekt. Hij zag, hoe zij gekleed gingen, hoe zij liepen, hoe haar figuur was.[4] Hij vroeg zich af, of hij dit wel mocht zien, of dat hij zijn ogen er voor moest sluiten! Hij deed het laatste, niet wetend waarom. Toch was hij heel niet preuts opgevoed en al werd er thuis over de geheimen van het leven niet onnodig gesproken, er werd ook geen verstoppertje mee gespeeld. Er werd toegezien, hoe de kinderen zich in hun verhouding van jongens tot meisjes ontwikkelden en, zo nodig, werd hun met een enkel, eerlijk woord de juiste houding aangeduid: een woord, dat voor hun verder leven beslissend was. Aafje en Margaretha wisten, wat zij op haar leeftijd moesten weten. Adam Sasbout wist het niet, tot hem was het eerlijke woord, dat waarlijk voor hem een verlossing zou zijn geweest, niet gesproken: hij scheen er geen behoefte aan te hebben. Op zekere leeftijd heeft echter elke jongen behoefte aan zulk een eerlijk, verlossend woord, dat vader of moeder tot hem moeten spreken, voordat hij door vrienden kan worden ingelicht. Adam Sasbout bezat gelukkig van nature reserve genoeg om van te vertrouwelijke mededelingen van zijn vrienden bevrijd te blijven. Intussen probeerde hij zelf zijn houding te vinden: een moeilijke opgave, daar zowel het eeuwigheidsprobleem als het probleem-vrouw zijn krachten te boven ging. Met zijn schrandere geest voelde hij echter heel goed aan, hoe beide problemen ten nauwste samenhingen met de beslissing omtrent zijn toekomst. Deze beslissing nam hem zozeer in beslag, dat zijn vader zich ernstig bezorgd over hem maakte. Sinds hij evenwel met meester Jan van Schillinck had gesproken en er op vertrouwde, dat ook van die kant op zijn jongen werd gelet, kon Jan Sasbout veilig wachten, al stond het hem niet aan, dat Adam soms na schooltijd niet aanstonds naar huis kwam. Wat voerde hij in die tijd uit, waar bleef hij? Doelloos liep hij wat langs de Oude Delft, stond er naar het lossen en laden van schepen te zien. De laders en de lossers kromden hun ruggen onder de last, welke werd aangevoerd of waarmee de schipper de stad verliet. Een ander maal

keek hij gedachteloos toe in de brouwerij van „oom" Pieter, waar naarstig werd gewerkt voor het dagelijks brood....
Adam Sasbout droomde van een schone toekomst en besefte niet, hoe ook hij al zijn krachten behoorde in te spannen om te behouden, wat hij bezat en te verwerven, wat hij zich als een heilige roeping voorstelde. Hij wilde priester worden, doch dorst er thuis nog niet over te spreken, omdat hij eerst met zichzelf tot klaarheid wilde komen omtrent het waarom van het leven, waaraan hij zich niet zomaar zonder meer overgaf. Op zijn leeftijd zou geen enkele jongen zich zonder meer overgeven, omdat hij - onbewust - de grootste moeilijkheid met zichzelf ondervindt. Van binnen-uit wordt hij dingen gewaar, waarover hij meent niet te kunnen spreken en welke hij daarom zorgvuldig achter een zichzelf-gesteld probleem verbergt. Bij Adam Sasbout, die zich tot een vrij en zelfstandig-denkend mens begon te ontwikkelen, was dit een echt grote-mensen-probleem. De enige, die hem hierin kon en zeker wilde helpen, als hij er maar om vroeg, was zijn vader, die ongemerkt wat meer toenadering tot hem zocht. Jan Sasbout wilde weten, wat er in zijn zoon omging, doch deze ontglipte hem telkens en bijgevolg bleef er niets anders over dan geduldig te wachten, totdat Adam vanzelf een keer bij hem zou komen en alles vertellen....
Onderwijl dacht Adam Sasbout - hij hield het niet langer uit - er ernstig over, hoe hij zijn vader aan boord moest komen met een vraag, welke twijfel aan vaders woorden scheen te bevatten... met deze zonderlinge vraag: Eeuwig, hoelang duurt eeuwig? Opeens leek het Adam Sasbout geen zonderlinge vraag meer. Hij had de formule gevonden, waarin hij zijn kwellend probleem aan zijn vader kon voorleggen en waarop deze natuurlijk een antwoord wist. Zou dit antwoord hem bevredigen? Toen werd Adam Sasbout kwaad op zichzelf. Hij twijfelde aan de wijsheid van zijn vader, die immers op alles een antwoord wist! Zonder dralen ging hij naar zijn vader toe, die hij gelukkig alleen in zijn werkkamer trof.
„Vader" - zei Adam Sasbout beslist - „eeuwig, hoelang duurt dat? En wat is: in eeuwigheid der eeuwigheden"....
Behoedzaam schoof Jan Sasbout in zijn hoge, gebeeldhouwde zetel

achteruit. Zulk een vraag had hij allerminst verwacht, zij bracht hem waarlijk in verlegenheid. Wat haalde de jongen zich in het hoofd en wat stak er achter deze zonderlinge vraag? Nadenkend keek Jan Sasbout zijn zoon aan. Het viel hem op, hoe groot Adam was geworden en hoe ernstig hij uit zijn grote, heldere ogen keek. Het kinderlijk-onbevangene was echter uit die klare jongens-ogen verdwenen. Hij was een man geworden, dorst zichzelf een probleem stellen en welk een probleem! Het grote, gewichtige probleem, dat heel het leven van de mens beheerst, waar geluk of ongeluk van afhangt, hier en hiernamaals! Als een goed kameraad - wat op een gegeven moment elke vader voor zijn jongen moet weten te zijn - begreep Jan Sasbout onmiddellijk, dat hij zijn zoon een antwoord moest geven, waar deze hou-vast aan had, waar hij zich te allen tijde op kon beroepen: Vader heeft het gezegd! Doch wat moest hij zeggen? De eeuwigheid is tenslotte de bekroning van het leven hier op aarde. Van heel je doen en laten is een gelukkige of ongelukkige eeuwigheid het onherroepelijke einde, of liever: in de eeuwigheid begin je pas voorgoed te leven en wel zo-als je hier op aarde hebt geleefd, naar God gericht of van Hem afgewend. Hoe zeg je dat aan een jongen in de bloei van zijn jeugd, voor wie het leven hier op aarde nauwelijks is begonnen? En vraagt hij dit wel? Hij vraagt: Hoelang duurt de eeuwigheid? Terwijl hij aldus het „geval" bij zichzelf uitstippelde, kwamen Jan Sasbout „die groote registers" in de geest, de stadsrekenboeken, waarin hij als thesaurier zo vaak had zitten cijferen. Hoe vaak waren op het blanke papier de getallen van honderdtallen duizendtallen geworden, eindeloze reeksen cijfers....
„Wie sal connen uyt spreken" - zei hij en zijn stem klonk vast en overtuigend - „wie sal connen uyt spreken, wat dat is eewicheyt! Wie salt connen begrijpen, wat dat is eewicheyt! Ick denck duysent jaren. Ick denck duysent werf duysent jaren. Ick dencke so veel duysent jaren, so veel oogenblikken ofte punten als er zijn in allen den tijt van dat die werlt geschapen is tot het eyndt des werelts ende vander eewicheyt en heb ick nog niets....
Wat is: in eewicheyt der eeuwicheden! Ick wil 't seggen ende ick weet 't niet te seggen. So lange als God sal God wesen, so lange dueren die pijne der verdoemde menschen. Ende hoe lang sal dat

wesen! Men mach 't niet uytspreken, men mach 't niet begrijpen, 't en is niet te vinden hoelang! Dit alleen moghen wij vinden, begrijpen ende uytspreken, dat zij ellendich zijn, ende och seer ellendich die gheenen, die dit hoelang aengaet" [5]....

Toen hij ophield met spreken, zag Jan Sasbout tot zijn verwondering en blijdschap, dat zijn antwoord Adam had voldaan. Het gezicht van de jongen was helemaal opgeklaard. Adam Sasbout wàs voldaan. Hij had een antwoord bekomen, waar hij werkelijk hou-vast aan had in die zin, dat hij zich heus niet behoefde te schamen, wanneer er al eens iets was, waarop feitelijk geen antwoord kon worden gegeven. Vader had zich daar evenmin voor geschaamd. Eerlijk had hij erkend: „Wie sal connen uyt spreken, wat dat is eewicheyt"....

Voor Adam Sasbout was vaders antwoord in de vorm van een wedervraag waarlijk een verlossing. Hij had ervaren, dat er zelfs voor een man als vader, tegen wie hij zo hoog opzag, problemen waren, welke niet opgelost konden worden. Er waren geheimen in het leven! Ondanks dat was vader vastberaden in zijn optreden, deed hij zijn plicht, alsof er geen geheimen bestonden: een prachtmens! In deze spontane opwelling van rechtmatige jongenstrots vergat Adam Sasbout, hoe gemakkelijk hij zich door zijn gevoel liet beheersen. In zijn diepste wezen was hij een gevoelsmens. Of op dat moment zijn zelfkennis zover reikte, is een grote vraag en doet weinig ter zake. Hij had - en dat was het voornaamste - in zijn vader een leidsman gevonden, die hem op weg hielp.

„Ist saecke" - zei hij later [6] - „dat ghij iemant vader noemt inder aerde, ghij gaet met betrouwen tot hem ende geeft hem te kennen dat ghij van nooden hebt"....

Uit dank vertrouwde Adam Sasbout z'n vader zijn geheim toe: het geheim van zijn toekomst, waarvoor hij vader wellicht meer nodig had dan voor al het andere.

„Vader" - zei Adam en zijn stem stokte....

„Wat is 't, jongen!"

„Ik wil priester worden"....

Wat zei hij dit beslist: ik wil priester worden! Alsof hij voor zichzelf reeds de diepte en de verantwoording van het priesterleven had gepeild!

Voor Jan Sasbout betekende deze bekentenis van zijn zoon, dat hij van zijn Adam moest afzien als de voortzetter van zijn geslacht, als zijn mogelijke opvolger in het stadsbestuur. Wanneer God het zo wilde, was het goed!
„Jongen" - zei hij ontroerd - „wat zal je moeder daar van zeggen? Weet zij het al?"
„Neen, vader". . . .
„Dan zal ik het haar vanavond vertellen!"

Toen Jan Sasbout die avond zijn vrouwe het schoon geheim had medegedeeld, dat zijn zoon hem het eerst had toevertrouwd, nam vrouwe Elisabeth haar jongen in heur moederlijke armen en terwijl hij zich heel gerust tegen haar aanvlijde, vroeg zij hem met tranen in de ogen: „Is het waar, Adam, wil jij priester worden!"
„Ja, moeder". . . .
Toen nam vrouwe Elisabeth - o, zo voorzichtig - het hoofd van haar jongen in haar zuivere handen en met heilige schroom drukte zij voor het laatst een kus op het voorhoofd van haar kind, dat vanaf dat ogenblik voor haar aan de dienst van God was gewijd . . .

1 Vita-Michiel, p. 2.
2 v. Bleyswyck, bl. 519.
3 Vita-Michiel, p. 2.
4 Sermoonen, fol. 16 v, 137 r.
5 Sermoonen, fol. 116 r.
6 Sermoonen, fol. 125 v.

Sinds zijn zoon hem had toevertrouwd, dat hij priester wilde worden, was Jan Sasbout heel de houding van de jongen, waarover hij zich zo bezorgd had gemaakt, volkomen duidelijk geworden. Achter een schijnbare lusteloosheid, achter een probleem, dat zijn krachten verre te boven ging, had hij heel alleen de beslissing omtrent zijn toekomst bevochten. Of had hij - alvorens te spreken - overleg gepleegd met zijn biechtvader, dat zijn keuze zo beslist was geweest, blijkbaar met alle konsekwenties, welke er aan vast-zaten? Hoe het zij: hij was een kranige jongen, die bewees, dat hij werken kon en werken wilde....

Meester Jan van Schillinck, van Adam Sasbouts besluit op de hoogte gesteld, kon niet anders getuigen. Bovendien viel het de nauwlettende meester op, hoe attent zijn begaafde leerling was geworden, wanneer hij tezamen met zijn makkers van de Latijnse school en de scholieren van het fratershuis in de Schoolstraat, om beurt in de oude Sint Hippolytus- en de nieuwe Sinte Ursulakerk de Zeven Getijden van Onzer Vrouwe en de jaargetijden zong.
Van meet af aan, dat hij zijn verlangen om priester te worden had kenbaar gemaakt, beschouwde Adam Sasbout deze regelmatige dienst in de beide hoofdkerken van de stad als een deel van zijn heilige roeping. Dit was voor hem werkelijk - zo-als moeder altijd had voorgehouden - leven in de tegenwoordigheid van God. In dit besef vervulde hij de dienst in de kerk met zulk een ongekunstelde ijver, met zulk een argeloze ernst, dat hij vanzelf een zeker overwicht verkreeg op zijn makkers, die tegen hem opzagen en zich onwillekeurig tegenover hem in acht namen. Zij mochten Adam Sasbout allen graag hoewel hij nooit volop meedeed met hun luidruchtig spel. Hij was niet erg sterk, moest zich altijd wat ontzien, doch hield zich nooit geheel afzijdig en wilde liefst niet worden ontzien. Als ze hem nodig hadden, konden zij altijd op hem rekenen, maar dan moesten zij gauw zijn! Na de dienst in de kerk en na schooltijd ging Adam Sasbout weer terstond naar huis. In de gezellige, huiselijke sfeer voelde hij zich

het best op zijn gemak en na zijn „strijd" waardeerde hij die hartelijke gezelligheid, dat oprecht meeleven met elkander zoveel te meer. Zijn wijze vader en zijn lieve moeder waren mensen om 'n groot en diep respekt voor te hebben: hij kon hun niet dankbaar genoeg zijn. Dat behoefde natuurlijk niet voortdurend te worden gezegd: een Hollandse jongen zegt trouwens niet graag, hoe dankbaar hij is, hij toont zijn dank liever....

Adam Sasbout deed op school zijn best als nooit tevoren. Hij was weer geheel de goede, gezeggelijke jongen, die hij altijd was geweest: de vriend en de toevlucht voor Jan en Gerard, Sasbold en Eva. Hij leerde hen kerkje-spelen, zo-als hij zelf het vroeger van vader en moeder had geleerd.[1] Om beurten mochten Gerard en Sasbold „pater" zijn, Jan moest altijd trouw dienen en Eva aandachtig luisteren als een vroom begijntje. Zij deden dit met zulk een naieve ernst, dat de oudere Adam er vaak door werd getroffen. Hij was bijna zestien jaar oud, had zich een ideaal gevormd en zich over zijn toekomst uitgesproken. Hij had beslist over de weg, welke voor hem naar de hemel leidde....

Sedert de kwellende vraag omtrent de duur van de eeuwigheid hem niet langer bezig hield, was Adam Sasbout gaan begrijpen, hoe feitelijk de enige vraag voor hem was geweest: hoe tot de eeuwigheid te geraken! Uit hetgeen zijn vader - zonder zich te schamen over zijn onmacht om de duur van de eeuwigheid te kunnen bepalen - had gezegd, verstond hij vooreerst, dat *alle* mensen geordineert zijn totten eeuwighen leven en vervolgens, dat het hoelang van de eeuwigheid alleen „die pijne der verdoemde menschen" gold en verdoemd wilde Adam Sasbout in geen geval worden. Hij wilde heel beslist geraken tot die salicheyt des hemelschen vaderlants, zo-als moeder de hemel noemde. Het was alleen de vraag geweest: hoe in de hemel te komen, langs welke weg! Met andere woorden: waartoe was hij geroepen? Hij had daarover zelf mogen beslissen op het tijdstip in zijn leven, waarvan meester Jan van Schillinck kortelings had gezegd, dat Onze Lieve Heer je als jongen voor de keuze stelt, langs welke weg je de hemel wilt bereiken. Onze Lieve Heer laat je zelf kiezen, laat je volkomen vrij, schikt het door zijn genade enkel zo, dat

je - van goede wil zijnde - vanzelf de weg kiest, die Hij voor je heeft vastgesteld. Eerst veel later konstateerde Adam Sasbout, dat er drie wegen waren, welke naar de hemel leidden. Op een gegeven moment werd iedere mens voor de keuze gesteld, welke van die drie wegen hij wilde gaan: de brede, de smalle of de middelweg.[2] De brede weg, die van Gods geboden, gingen de mensen in de wereld. De smalle weg gingen zij, die in het klooster geloften deden van armoede, gehoorzaamheid en zuiverheid. De middelweg - „die van beyde deze twee weghen voorschreven wat heeft" - volgden bijvoorbeeld de seculiere priesters, van wie meer werd gevraagd dan alleen de geboden onderhouden, doch die zich niet tot alle raden van het heilig Evangelie verplichtten.
Zonder het zelf te weten, had Adam Sasbout, voor de keuze gesteld, waartoe hij was geroepen, in het diepst van zijn ziel de middelweg uitgeschakeld, zodat er praktisch voor hem maar twee wegen overbleven: de brede en de smalle weg.[3] De brede weg gingen zijn vader en zijn moeder. Hoe had hij deze lieve mensen, die zo gelukkig waren met zijn besluit om priester te worden, ooit kunnen ontwijken? Hoe had hij de ogen kunnen neerslaan voor Aafje en Margaretha, die - tenzij God anders beschikte - bestemd waren om, evenals moeder, gehuwd door het leven te gaan: de brede weg? Wanneer zij die weg gingen, zo-als moeder die met vader ging, werden het heilige vrouwen, voor wie hij nimmer de ogen behoefde neer te slaan. Zij zouden hem nimmer kwetsen of slaan, wanneer zij hem aanzagen! Hij zou zich bij haar altijd veilig weten, evenals bij moeder en bij grootmoeder Machteld die, hoewel weduwe - grootvader Sasbold Dirkszoon had hij nooit gekend - eveneens de brede weg ging, waarvan Adam Sasbout zelf naderhand zo boud beweerde, dat hij ten verderve leidt.[4] Zag hij toen werkelijk zoveel kwaad in de wereld, dat hij zelfs de weg van Gods geboden niet meer veilig achtte om in de hemel te komen? Zolang hij thuis was en leefde in die onbekommerde sfeer van blijde, hartelijke overgave aan God, bestond er voor Adam Sasbout geen kwaad. Alleen buitenshuis zag en hoorde hij soms dingen, welke hem bevreesd maakten en in hem het vermoeden wekten van gevaren, waardoor de mensen op hun weg naar de hemel werden bedreigd. Mocht hij - om zich beter tegen

het kwaad te hoeden en het, zo nodig, te bestrijden - het gevaar in de ogen zien of moest hij onverbiddelijk de ogen sluiten om onbelemmerd naar God gekeerd te kunnen zijn? Wie gaf hier de oplossing of moest hij die zelf zoeken? Welke geheime stem zei daar, dat Adam Sasbout naar het klooster ging en monnik werd? Wie voegde er aan toe, of zij dat thuis wel goed zouden vinden? Tot zijn verwondering bemerkte Adam Sasbout, hoezeer hij op zijn keuze om priester te worden vooruitliep en hoe hij wederom twijfelde aan vader en moeder, die het immers zeker zouden goedvinden, als hij monnik werd, ofschoon de middelweg voor hen wellicht aangenamer zou zijn....

Voor Jan Sasbout en zijn vrouw was de roeping van hun zoon een grote uitverkiezing, een zegen van God over hun huwelijksleven, welke echter voor hen-zelf een zware verantwoording inhield. God had hun jongen bestemd tot een uitverkoren staat van heiligheid: „Ghi sult Mij heylich wesen, omdat Ick heylich ben, u Heer" [5]....

Dit gold voor hen evengoed als voor Gods priesters. Speciaal voor deze was er bijgevoegd: „Ick heb u verscheijden van tander volck, op dat ghi Mij soudt wesen"....

Aan God toebehoren kon hun jongen op tweevoudige wijze. Van de drie wegen, welke naar God leidden, bleven er Adam twee over, tussen welke hem een definitieve keuze wachtte en waarbij veel van hun houding af zou hangen. Hem wachtte de keuze tussen een leven als seculier priester of een leven als priester binnen de gewijde muren van het klooster. Over geen van beide mogelijkheden had Adam zich uitgesproken en Jan Sasbout en zijn vrouwe waren wel zo kies geweest hem hierover niet te ondervragen. Naar zijn aard en aanleg te oordelen, bestemde vrouwe Elisabeth hem in haar hart voor het kloosterleven en eerder voor het beschouwende dan voor het aktieve leven, of het moest zijn, dat hij Minderbroeder werd!

Ten oosten van Delft, aan de weg naar Rotterdam, woonden Praemonstratensen, buiten de Waterslootse poort Karthuizers.[6] Vrouwe Elisabeth kende deze monniken, zij achtte hen hoog, wat niet belette, dat de „grau-monnicken" van de Nieuwpoort haar het liefst waren. De eenvoud en de deugdelijkheid van deze mannen be-

koorden haar. Zij mochten zo streng leven als zij wilden, het bleven mensen van vlees en bloed, die - over het algemeen - een open oog hadden voor de realiteit van het leven. Zij konden klein zijn met de kleinen, zwak met de zwakken, omdat zij zichzelf zwak wisten en klein. Het waren echte mindere broeders, die - zelfs wanneer zij kwaad bedreven - instrumenten waren in Gods hand, met vrije wil begaafd en waarmee God zijn wil volbrengt.[7] Zo-als iedere mens, had de Minderbroeder slechts Gods wil te volbrengen. Daarom paste hem geen pose van voornaamheid noch ... van heiligheid. Hij kon slechts zijn, wat hij in de ogen van God was, niet meer en niet minder. De Minderbroeders, die vrouwe Elisabeth van nabij kende waren zulke mannen. Zelfs hun provinciaals lieten zich nergens iets op voorstaan en hielden ieder ander voor beter dan zichzelf. De enige zorg van vrouwe Elisabeth was, of Adam sterk genoeg zou zijn om de levenswijze van de Minderbroeders te kunnen volgen. Het was ongetwijfeld een hard leven, dat deze mannen leidden. Te middernacht stonden zij op om hun brevier te bidden, zij vastten streng, gingen immer blootsvoets, bedelden van deur tot deur hun levensonderhoud en ontzegden zich alle comfort. Het waren arme drommels, maar altijd blijde en opgewekte mensen....

Jan Sasbout, die wel begreep, waar zijn vrouwe op peinsde, wanneer zij beiden stil waren over het nieuwe geluk, dat in hun leven was opengebloeid, bekeek het besluit van zijn jongen meer van de zakelijke kant, hoewel ook hij zijn heimelijke verlangens had. Welke weg Adam zou kiezen, was voor hem een kwestie van later zorg. Werd hij Minderbroeder - hetgeen geheel zou liggen in de lijn van hun vriendschap met de paters - dan betekende dit voor hem een groot en zwaar offer. Hij zou zijn zoon geheel moeten afstaan en Jan Sasbout wist op voorhand, dat hem dit ontzettend moeilijk zou vallen. Bovendien, een Sasbout droeg nu eenmaal geen beffe op d'eene schoudere. Het was misschien verkeerd van hem zo te denken, hij bleef er bij. Zijn familie-trots verzette zich er tegen zijn zoon in de toekomst als bedelaar langs de huizen te zien gaan. Als seculier priesters bleef hij tot op zekere hoogte zijn jongen en kon hij hem een onbekommerd bestaan verzekeren om zich geheel aan zijn uitverkoren taak te wijden. Enfin, komt

tijd, komt raad! Het leven is ongewis en de toekomst ligt in Gods hand. Op het moment eiste God niets anders van hem dan zijn Adam een uitstekende opleiding te geven, zodat hij een priester werd naar Gods hart, degelijk onderlegd en bekwaam om de komende storm het hoofd te bieden.
Wat de opleiding van Adam betrof, was voor Jan Sasbout de zaak vrij eenvoudig. Hij was een wel-gesteld man, op geld behoefde hij niet te kijken en als voormalig stadsthesaurier had hij terstond berekend, dat voor de opleiding van zijn Adam elke uitgave - hoe zwaar die ooit mocht vallen [8] - volkomen verantwoord was. Zijn zoon bezat een vlug en helder verstand, beschikte over een scherpe opmerkingsgave en kon soms fijn-geestig uit de hoek komen: een evenwichtige jongen, die het, als priester, ver zou brengen, mits hij goed en op zijn tijd streng werd geleid. Gevoelig als hij was, had hij dit beslist nodig. Ten andere was hij niet veel-eisend, eerder geneigd zichzelf te verwaarlozen en, voor zijn leeftijd, opvallend sober. Iets extra's moest hem, bij wijze van spreken, bepaald worden opgedrongen. Uit zichzelf nam hij het nooit en wanneer hij niet kon weigeren, bepaalde hij zelf zijn maat. Nimmer was hij te bewegen met anderen gelijk-op te doen.[9]

Hoewel Jan Sasbout somtijds kon wensen, dat Adam wat vlotter mee-deed, hij moest in ieder geval bekennen, dat er „stijl" stak in de houding van zijn jongen. Hij greep nog wel eens mis, vooral wat zijn innerlijk betrof, doch hoe kon dit anders? Een volwassen mens weet niet eens altijd raad met zijn innerlijk, laat staan een jongen, die pas begint te leven. Hij zou echter zijn weg wel vinden. Adam scheen althans - sinds zijn „strijd" - precies te weten, wat hij wilde, zelfs wat betrof zijn studie en de wijze, waarop hij studeerde. Meester Jan van Schillinck had plezier in hem en aan het einde van het half jaar, dat hij had bedongen om Adam Sasbout nauwlettend te kunnen observeren, kende hij hem de eerste plaats toe onder zijn mede-scholieren en achtte hem alleszins geschikt om naar de Sint Hieronymus-school in Utrecht te worden gezonden.[10]

1 Vita-Michiel, p. 2.
2 Sermoonen, fol. 34 r.

3 Sermoonen, fol. 53 r.
4 Sermoonen, fol. 53 r.
5 Verburch, fol. 38 v.
6 v. Rijn, bl. 241, 264.
7 Comm. in Is., 00 p. 52a, 53a.
8 Vita-Michiel, p. 9.
9 Corte Bescrivinghe. BGBH 50, 1933, bl. 410.
10 Vita-Tilman, OBC,-Bruggeman, n. 58.

BEGRAFENISSEN BIJ DE MINDERBROEDERS TE ROERMOND

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

Evenals in andere kloosters, hadden de Minderbroeders van Roermond het voorrecht om wereldse personen, die zulks wensten, te begraven, hetzij in hun kerk, hetzij op hun kerkhof. Reeds in 1450 werden personen in de Minderbroederskerk begraven, zoals blijkt uit de daar gevonden grafstenen.[1]

Een volledige aantekening van degenen, die daar hun laatste rustplaats wensten, hebben wij niet gevonden. Wel worden velen, die bij de Minderbroeders te Roermond werden begraven, vermeld in een recommendatieboek van genoemd klooster, dat berust in het Museum der Paters Bollandisten te Brussel, maar de opgave is niet volledig. In de verschillende jaargangen van De Maasgouw vindt men melding gemaakt van grafstenen, welke in de Minderbroederskerk gevonden zijn. Belangrijke gegevens echter vinden wij in handschriften, berustende in het Rijksarchief te Maastricht, welke afschriften bevatten van testamenten, die te Roermond gemaakt zijn. Het zijn 5 delen, deel I (1628-1699), II (1700-1736), III (1737-1753), IV (1753-1763) en V (1763-1785).

In die testamenten geven verschillende personen hun verlangen te kennen om bij de Minderbroeders te Roermond begraven te worden, maar ook andere bijzonderheden worden daarin vermeld. Zo bepaalt men de plechtigheden, welke bij de begrafenis moeten worden verricht, soms werd het lijk naar de kerk gebracht in een processie van seculiere geestelijken, Minderbroeders en Kruisbroeders, aan wie een kaars van een bepaald gewicht moest worden uitgereikt. Men beschreef hoeveel kaarsen en van welk gewicht moesten staan rondom de baar, op het hoge altaar en op de kleine altaren, men verlangde soms een solemnele H. Mis met drie geestelijken of ook wel een H. Mis in Gregoriaanse zang en met orgel. Men bepaalde de plaats waar men wenste begraven te worden b.v. in de koor, bij het H. Graf, op het kerkhof, ook wel in het Kapittelhuis. Ook blijkt uit de testamenten, dat men een

graf kon kopen. Soms verlangden geestelijke zusters, dat het lijk door medezusters naar het graf zou worden gedragen. Het baarkleed bestemde men voor een antipendium of voor andere ornamenten in de kerk. Men beschreef, dat een zeker aantal H. Missen tot lafenis der zielen moest worden opgedragen of dat bij overlijden bijzondere giften aan de Minderbroeders moesten worden geschonken.

Bij het begraven van de afgestorvenen voegden de Minderbroeders zich naar de bisschoppelijke voorschriften en diocesane statuten. Volgens die voorschriften mocht men alleen 's morgens begraven; wilde men dat doen na de middag, dan moest men daarvoor bijzonder verlof hebben. Toen er later klachten kwamen over oneerbiedigheden bij de begrafenis na de middag, werd er geen verlof meer gegeven.

In 1751 verlangde de Raadsheer Luytgens dat het lijk van zijn gestorven echtgenote in de namiddag bij de Minderbroeders zou worden begraven. De gardiaan Pater Joannes Swillens schijnt verlof gevraagd te hebben, maar hem was in tegenwoordigheid van de Vicarius geantwoord, dat hij alleen daartoe kon overgaan, als hij schriftelijk verlof had bekomen. Toch heeft de gardiaan geassisteerd door twee Paters Lectoren in de namiddag het lijk plechtig ingehaald en met de gebruikelijke ceremoniën begraven. Het gevolg hiervan was, dat de bisschop een verontwaardigde brief schreef aan de Provinciaal Pater Andreas Pauly en zich beklaagde over de handelwijze van de gardiaan, zo lijnrecht in strijd met de diocesane statuten en bisschoppelijke voorschriften en hij verlangde dat de gardiaan uit zijn diocees zou verwijderd worden. Aan dit verlangen wilde de Provinciaal voldoen, maar hij vroeg uitstel voor de straf tot na het feest van Driekoningen 1752. Intussen traden de graaf van Hoensbroeck, proost der domkerk te Trier, alsmede de gravin van Hoensbroeck, gravin van Schönborn als voorsprekers en bemiddelaars op bij de kerkvoogd en verkregen voor de gardiaan vergiffenis, met verlof van zijn officie in het klooster te mogen behouden.[2]

Wij zullen thans eerst mededelen, wie bij de Minderbroeders van Roermond zijn begraven.

In het rechter zijpand ligt een steen met opschrift: „In t'jaer ons heeren MCCCCL op ten achttienden dach in den October starf die eerbaren man Johan van Brid (Bree) die hyr begraven ligt: bidt Got voor die Seil".
In het midden van de steen is een familiewapen uitgebeiteld der van Bree's met de drie dubbelkoppige adelaars als wapenfiguren.[3]

In het rechter zijpand, waar de steen van de Meeren-Beerenbroeck ligt, vond men een grote steen van de Boye met kwartierwapens Boye, van Beringe, van Paets, van Leeuwen, prachtig gebeiteld.[4]

Aan de opgang tot het koor ontdekte men een grafkelder gedekt met een zerk. Daarop stond in het schrift der XVe eeuw: „Christoffel van Osen" die daarin ter ruste werd gelegd met zijne familieleden (de van Osen's behoorden tot de regerende families van de stad). In het graf lag het stoffelijk overschot van een der Osen's in het bruin gewaad der tertiarissen.[5]

1592-Juni 28. Een steen, rechtop in de muur gemetseld, op het koor der kerk links herinnert nog aan een kind van Alexander (Cicoigne) capiteyn en prefect, wachtmeester der stad (Roermond). Nog was een kind van Alexander Cicoigne, geboren in 1588, genaamd Joannes Wilhelmus, dat 1592-Juni 28 overleed, in het Minderbroedersklooster begraven.[6]

In de Minderbroederskerk werd begraven: Maria van Elmpt-Munnichuysen.[7]

1598-Febr. 25. Jean Andreas Cicoigne, Gouverneur van Roermond, is den 25 Febr. 1598 tussen 2 ende 3 uhren snaemiddachs in den Heere verstorven ende is den 2 Martij met grooter eeren begraven inden minrebrueren cloister.[8]

1613. Hier leickt begraven
den erbaren....
Christoffer Weydman
van Strasburg vnd
gestorven a.1613 den 8
Jan. Goot wil des selle
gnadich sein.[9]

1627-Maart 27 overleed Margaretha van Witthem, echtgenote van Graaf Henricus van Bergh stadhouder van het Spaans Overkwartier. Zij werd begraven in het midden van het koor, voor het hoogaltaar.[10]

1626-Dec.-4. Overleden Agnes Wierdt, zij werd in de kerk begraven.[11]

1627- den 27 bris (Novembris) starf
van Muldracht der seel sye
Gott gnadich ynde Vmmel van
Asselt sein havsfrav starf
a.16. . . . . .[12]

1635-Jan. 15. Hier ligt begraven
den ersamen
Ruth van Baxen
Gheestelycken
vader deses convents
die gestorven is 15 Jan. a.
1635 ende eerbare Aliten
Zegers van Loon geeste-
lycke moeder syne huy(svrouw)
die starf a.1680, 30
December.[13]

1642. Joannes a Vinea (van den Wijngaard?) kanunnik overleden 1642 wilde in de kerk der Minderbroeders begraven worden.[14]

1659-Jan. 12. D.O.M. ornatissimoque viro Augustino
Lefebve pro praesidys regiae
catholicae maiestatis annonae
militaris in ducatu Geldriae
commissario, fratri suo amantissimo
Nicolavs Lefebve frater moestvs
ponebat 12 Jan.a.1659.
Hic expecto donec veniat mutatio mea,
tv lector pro anima Dvm (dominum of Deum)
precate.[15]

1659. Voor 1659 is in de kerk begraven Joannes vanden Bergh.[16]

1660. In de kelder gelegen in de koor is begraven Albertus van den Boyen.[17]

1661. In de kerk lag een grafsteen met de volgend daarin gebeitelde wapens en opschrift:
Hier leijdt begraven
Charles van der Meeren
Raedt ende Rekenmr.
Ordinaris van Con:Mat.
RekenCamer van Gelder
land is gestorven Ao
1661 den 17 Februarius
Ende Catharina van Beerenbroeck sijn eerste
Huijsvrouwe die gestorven
is, den 14 October....
Godt......
(I.45 x 2.60 Basrelief)
Wapens der van der Meeren: dwarsbalk met halve uitkomende leeuw in schildhoofd: van Beerenbroeck, gaande leeuw.[18]

1663-April 13. Margaretha Moestingh, begraven in het midden van het koor der kerk.[19]

1664-Juni 19. A.1664 den 19 Junys starf Mathys
Bongartz ende a.1665 den 16 Febr.
starf Elisabeth vander Eynde sy-
ne huysvrouw, ende a.1668 den 13
december starf Barbara van
Neer jonge dochter
ende anno 1679 den 22 Januari
starf Gertruid Bongaerts
geestelycke dochter bidt
Godt voor de sielen.[20]

1665-Jan. 20. In het rechter zijpand ligt een steen van een lid der familie Lindtgen-Pallant met opschrift: D.O.M. Monumentum Gerardi Lindtgen, questoris Regij Dominorum Montfortensium, qui ex vivis abiit vigesimo Januarij anni

1665 et Wilhelminae de Pallandt 4a Octobris 1653, conjugis defunctae clariss. vir. ac D.C. Lindtgen J:U:L: Requiescant in pace.
In het hoofd van de steen staan de gebeeldhouwde wapens van Lindtgen (drie lindebladeren 2-1 geplaatst) en de drie dwarsbalken der van Pallandts.[21]

1683. Gerardus Puytl. . . . der stadt Ruremond. . . .
starf. . . .
A.1683 den. . . . Sibilla Heufft
huysvrouw. . . . . . gnadich.[22]

1686-Juli 25. Overleden Leonarda van Cuijck tertiaria, begraven in het kapittelhuis.[23]

1694.-April 7. A. 1694 den 7 April
is Peter Crompvoet in
den Heere ontslapen bidt
God voor de seele.[24]

1717-Mei 14. overleed Mechtildis Theresia van Riswijck tertiaria, zij werd begraven in de kapel van Portiuncula.[25]

1722-Juli 10. Theodorus Martinus de Haen J.U.L., kanunnik, overleden 1722—Juli 10 werd in het graf zijner familie in het klooster der Minderbroeders bijgezet.[26]

1724. Kanselier Petrus van Lom bij de Minderbroeders begraven.[27]

1730-Mei 6. Christophorus Jacobus Dirix J.U.L., kanunnik, overleden 1730 Mei 6, werd in de kerk der Minderbroeders in het graf zijner familie ter ruste gelegd.[28]

1740. Arnold Martinus de Haen J.U.L., kanunnik, wilde in de Kerk der Minderbroeders in het graf zijner ouders rusten. Hij overleed 1740.[29]

1751-Oct.-29. Werd begraven in de kerk der Minderbroeders de echtgenote van Raadsheer Luytgens.[30]

1 Limburg's Jaarboek, Dl. XXI (1915), blz. 298.
2 Zie Bisschoppelijk archief te Roermond, Portefeuille 65-XXXVI n. 2; Habets, Geschiedenis van het Bisdom Roermond, Dl. II, blz. 421-22.
3 De Maasgouw, XXVI (1909) 62-64.
4 De Maasgouw, XXVI (1909) 62-64.
5 De Maasgouw, XXVI (1909) 62-64.
6 Limburgs Jaarboek, XXII (1916) 99 v.v., waar een afbeelding staat van de zeer eigenaardige grafsteen.
7 Sivré, Inventaris van het oud-archief te Roermond, IV, 229.
8 Limburgs Jaarboek, XXII (1916) 99, Kroniek der Stad Roermond, blz. 266.
9 Nederlandsche Leeuw, XV (1897) 41, waar een afbeelding staat van grafsteen.
10 Aldus Memoriale Ruraemundense bij 27 Maart. Van Beurden zegt dat in deze kelder op 4 Mei 1627 met veel plechtigheid werd begraven de gemalin van Graaf Frederik van den Berg, heer van Berg, Wisch, Bylart, Boxmeer, Stevensweert, Brain, l'Alerod enz. enz. Vgl. Limburgs Jaarboek, XXI (1915) 291.
11 Memoriale bij 4 December.
12 Nederlandsche Leeuw, XV (1897), waar ook een afbeelding van grafsteen n. 13.
13 Nederlandsche Leeuw, XV (1897) 41, waar ook een afbeelding van grafsteen.
14 Habets, Geschiedenis van het Bisdom Roermond, III, 96.
15 Nederlandsche Leeuw, XV (1897) 41, waar ook een afbeelding van grafsteen.
16 Zie Memoriale bij 3 Juni.
17 Zie Memoriale bij 8 Maart.
18 De Maasgouw, XXVI (1909) 62.
19 Zie Memoriale bij 13 April.
20 Nederlandsche Leeuw, XV (1897) 41, waar ook een afbeelding van grafsteen.
21 De Maasgouw, XXVI (1909) 62-64; Limburgs Jaarboek, XXI (1915) 294.
22 Nederlandsche Leeuw, XV (1897) 41, waar een afbeelding van grafsteen n. 5.
23 Memoriale bij 25 Juli.
24 Nederlandsche Leeuw, XV (1897) 41, waar een afbeelding van grafsteen n. 14.
25 Memoriale bij 14 Mei.
26 Habets, III, 104.
27 Limburgs Jaarboek, XX (1914) 120.
28 Habets, III, 113.
29 Habets, III, 109.
30 Habets, II, 421.

FRANCISCAANSE GEDACHTENISPRENTJES

DOOR LEO BISTERBOSCH

Het gebruik om bij diverse gelegenheden gedachtenisplaatjes uit te geven dateert van de achttiende eeuw. En het gebruik heeft uiteraard enige ontwikkeling medegemaakt. Zo dateert de gewoonte om bij Priesterwijding of Eerste H. Mis een plaatje te laten drukken pas van het midden van de vorige eeuw. En de hypothese is niet gewaagd, dat deze plaatjes door de Minderbroeders kunnen geïntroduceerd zijn. Feit in elk geval is, dat het oudstbekende van dit soort dateert van 1842 en heeft tot tekst:

Ter gedachtenis
der
Eerste H. Mis
van den Eerwaarden Pater
Georgius Franciscus de Jongh
van de Orde der
Eerw. P.P. Minderbroederen
opgedragen
den 25sten September 1842,
in de Klooster-Kerk van
genoemde Orde
te Weert.

Het plaatje, dat in ouderdom op dit volgt, is van een seculiere Priester, gedateerd 27 Augustus 1844. Maar no. 3 is wederom van een Minderbroeder en de tekst luidt:

Ter gedachtenis
der
Eerste H. Mis
van den Eerwaarden Pater
Antonius Engelbertus
Beukman
van de Orde der
Eerw. P.P. Minderbroederen,
opgedragen
den 25sten December 1844
in de
Klooster-Kerk
van genoemde Orde
te Weert.

Na dit prentje volgen er van 1846, 1847, 1850 enz.
Het oudste bidprentje van een Minderbroeder dateert van 1760. De tekst luidt:

Bidt voor de ziele
van Zaliger
den eerwaarde
P. Reynier van den
Bos
overleden den 28 October 1760
In Gouda.

Het plaatje is hoog 9,2 en breed 6,6. De gravure is van Cornelius de Boudt en stelt de profeet David voor.

Het tweede in ouderdom, breed model, perkament, hoog 7, breed 9,5 heeft tot tekst:

Bid voor de ziele
van Zaliger
den eerwaarde
P. Joannes van der
Stoot
overleden den 25 Maart 1775
In Gouda.

Men lette hier op het slechte zetsel! Stoot had b.v. heel goed

achter „der" kunnen en moeten staan door de druk in de breedte. Bidprentjes vóór 1780 met gedrukte tekst komen buiten Amsterdam - de bakermat van het bidprentje - slechts zéér sporadisch voor. Het bovengenoemde prentje van Pater Stoot heeft op de voorzijde een voorstelling door Th. van Merlen van een engeltje, die een roos plukt. Erboven staat: Armat spina rosas, mella legunt apes.

Het derde in ouderdom, een Minderbroeder betreffend, is van breed model, perkament, hoog 7, breed 9.5. De tekst luidt:

Bid voor de ziel van
Zaliger den eerwaarden vader
Joannes Franciscus de Voornen
Jubilarius
Missionarius in de kerk van
Moyses en Aaron
van de ORDER der EERWAARDE PATERS
Minderbroeders,
overleeden den 22ste February 1777
in Amsterdam
R.I.P.

Op de voorzijde links staat: Corn. de Boudt, rechts C. Galle. De fraaie gravure is van de grote H. Teresia en heeft als onderschrift: S. Virgo en mater Theresia.

Het vierde, dat nu volgt, is in de breedte bedrukt, perkament, hoog 6,8 breed 9,5. Op de voorzijde links onder staat: Cor de Boudt. De gravure stelt voor: de Geboorte van Christus. Men ziet de H. Familie, en aanbiddende Engel en herders. De tekst luidt:

Bid voor de ziel van
zaliger
den Zeer eerwaarden vader
Gerardus Keutten
Jubilarius
Roomsch Zendeling 48 jaren en elf maanden
te Gouda
Van de Order der Eerw: Paters Minderbroeders
aldaar overleeden 10 October 1785
R.I.P.

Een zeer merkwaardige tekst volgt dan op een plaatje, perkament in de breedte, hoog 6,7, breed 9,4. De tekst is deze:

Bid voor de ziel van zaliger
den zeer eerwaarden pater
Cornelius van Royen
Roomsch Zendeling by den Ambassadeur van
Vrankryk in 's Hage
Vande Order der Eerw: Paters Minderbroeders
overleeden te Gouda
25 Juny 1786
R.I.P.

Een merkwaardige tekst heeft ook een ander prentje:

Bid voor de ziel van zaliger
den zeer Eerwaarden Pater
Henricus Huughe
Roomsch Priester
Van 't Orden der Eerw: P:P: Minderbroeders
kapelaan van zyne katholyke Majesteit
in 's Gravenhagen
overleden in Rotterdam, den 18 Augustus 1791, in 't 79 jaar
zijns Ouderdoms, 60 van Professie, en 10 van volle Jubilé
„Hij gaf zijnen Geest en hij stierf in een goeden en hoogen
„Ouderdom, van dagen vervult; en hij is bijgezet by
„zyn Volk. Gen. XXV. 8.
R.I.P.

UIT BOEK EN BLAD

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. EN P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Mejuffrouw Maria Hüffer is welbekend door hare gedegen studiën over de adellijke Vrouwenabdij te Rijnsburg. Zij gaf o.a. uit: De adellijke Vrouwenabdij van Rijnsburg 1133-1174 (Nijmegen-Utrecht 1923); Die Reformen in der Abtei Rijnsburg in 15 Jahrhundert (Münster in Westf. 1937); zij heeft in verschillende tijdschriften belangrijke zaken uit de geschiedenis van deze Abdij nader belicht. Op 17 April 1924 ontving zij van het Bureau voor 's Rijks Geschiedkundige Publikatiën de vererende opdracht de uitgave voor te bereiden van: Bronnen voor de geschiedenis der Abdij Rijnsburg.

Na vijf en twintig jaren, kwam het eerste deel gereed. In twee kloeke banden verscheen in 1951: Bronnen, 1e stuk, Oorkonden (tot 1620), Bronnen, 2e stuk, Manboek, Rekeningen tot 1500. 't Is een prachtig stuk werk, getuigend van een verbazende werkkracht en een uitgebreide historische kennis.

Aan het tweede stuk is toegevoegd een uitgebreid, zorgvuldig bewerkt register van persoons- en plaatsnamen (blz. 1051-1163) en een register van zaken (blz. 1164-1217), welke het gemakkelijk hebben gemaakt verschillende bijzonderheden omtrent de Orde der Minderbroeders, in de Bronnen vermeld, aan te tekenen. Wij laten hier een opgave volgen van hetgeen over de Minderbroeders en Tertiarissen met betrekking tot de Abdij van Rijnsburg staat vermeld.

Zegel van de gardiaan der Minderbroeders (Utrecht) in bruine was, 1244-April (blz. 23 n. 30).

Zegel van de Custos der Minderbroeders in Holland in witgele was, 1246-Mei (blz. 24 n. 31).

Zegel van Arnoldus Ghelre O.F.M. Custos van Holland, 1274-Maart (blz. 42 n. 73).

Zegel van gardiaan der Minderbroeders te Zirixe, 1271-October 18 (bl. 37 n. 61).

Vidimus van de gardiaan der Minderbroeders in Middelburg met zegel in rode was, 1314-April 24 (blz. 62 n. 127).
Ida van Santhorst maakt in haar testament, 1310-Nov. 12, aan de Minderbroeders 10 pond Holl. (blz. 64 n. 130).
Vidimus van de gardiaan Witte, O.F.M. te Middelburg, 1334-Maart 6 (blz. 86 n. 184).
Verklaring van Notaris, dat broeder Boudwinus (terminarius) O.F.M. in de Abdij de H. Sacramenten heeft toegediend, 1382-Febr. 18 (blz. 192 n. 485).
Mergriete van Almkerke legateert in haar testament aan de Minderbroeders 5 schell., 1384-Nov. 12 (blz. 199 n. 503).
Broeder Petrus Wael, Ord. Min. S. Francisci, 1424-Nov. 13 (blz. 262 n. 682).
Een broeder van Abdis Elburg Langerak, gest. 1568, Frans, was Minderbroeder. Waarschijnlijk heeft hij geschreven: Vermaningen tot het geestelijk leven (blz. 630 en 631 noot I).
Gardiaan van Utrecht en broeder Vranck, 1409/10 (blz. 792).
Broeder Dirck ende Broeder Gillis (Minderbroeder uit het klooster te Zierikzee) gegeuen voor haer iaerloon verscheen tot Kersauont (24 Dec. 1478) elck 4 pond (blz. 865).
Item gegeven broeder Gillis ende broeder Dirck confessoirs voor hair iaerloon dat verscheen int iaer lxxxiii tot kersauont, 8 pond (blz. 910).
In plaats van broeder Gilles is sedert 24 Juni 1484 „confessoir" broeder Pieter (blz. 917).
Item gegeven een mynrebroer die die passy predicte . . . . 2 pond 2 st. 8 d. 1498/9, (blz. 1022).
Broeder Stheven Minderbroeder, 1571-Juli 12 (blz. 671).
Over de kloosters der Tertiarissen noteren wij:
Kl. St. Agatha te Delft, blz. 363 noot 1, 374-400-816-858; Kl. St. Barbara te Delft blz. 388-816-858; Kl. St. Elisabeth te 's Gravenhage blz. 330; Kl. der elf duizend Maagden te Warmond, blz. 360 (Reyner Claesz, rector 1463-Mei 10)-339-550 (Bairte van Poelgeest ministra en Mergriete Willemsdr. van Boschuysen procuratrix, 1538-Febr. 12, conventszegel van kl. te Warmond, blz. 551-876; Kl. St. Barbara te Leiden blz. 397 (Philips Pietersz. priester en pater 1483-Aug. 41); Kl. van Abcoude te Leiden blz. 517 (Pe-

trus biechtvader van het convent 1524-Maart 7, zegel in bruine was).
Behalve deze aantekeningen over de Minderbroeders en Tertiarissen staan in de Bronnen voor de Geschiedenis der Abdij Rijnsburg „tal van bijzonderheden die de locaalhistoricus zullen interesseren en verder al degenen, die zich bezighouden met de godsdienstige, kerkelijke, nationale, politieke, sociaal-economische en culturele geschiedenis van ons vaderland tijdens de 12e tot 16e-17e eeuw" (Inleiding blz. XXIX-XXX).

J. F. A. N. Weyling promoveerde op proefschrift: Bijdrage tot de geschiedenis van de wijbisschoppen van Utrecht tot 1580.
De auteur handelt daarin uitvoerig over de twee franciscaanse wijbisschoppen: Theodoricus (of Dirk) van Wierland op blzz. 33-38, 56, 102, 107-111, 119 en Joannes van Diest op blzz. 38, 111-114.
Onder zijn stellingen zijn interessant
VII. Het verslag van Florentius Leydanus over de Martelaren van Alkmaar berust op berichten van ooggetuigen.
VIII. De palaeographische bezwaren, welke tegen het auteursschap van Thomas van Celano als dichter van het „Dies Irae" kunnen worden aangevoerd, zijn niet doorslaggevend.

In de bladen van ongeveer 11 September 1951 werd het volgend bericht geplaatst:
Van de drie belangrijke historische gebouwen, die Bolsward nog rijk is, spant de Broerekerk wat ouderdom betreft, de kroon. Uit de tweede helft van de dertiende eeuw daterend, maakte zij oorspronkelijk deel uit van een kloostercomplex, dat omstreeks het jaar 1280 werd betrokken door de Paters Minderbroeders. De geschiedenis van het klooster is minder voorspoedig geweest dan die van de kloosterkerk. Na 31 Augustus 1503, toen het convent door brand werd verwoest, ging men spoedig tot herbouw over, doch een erg lang leven was het Minderbroedersklooster niet meer beschoren. Na 1570 werden de gebouwen door verschillende eigenaars voor verscheidene doeleinden gebruikt. Omstreeks 1580 kwam het einde: het klooster viel steen na steen aan slopershan-

den ten offer. Het afgekomen puin werd door de stad voor 513 gulden verkocht en bestemd voor de versterking van de zeedijk tussen Makkum en Harlingen. Men mocht verwachten, dat de zware funderingen van de kloostergebouwen na de brand van 1503 en de afbraak van 1580 in de grond waren blijven rusten. Over de juiste plaats van de fundamenten verkeerde men in het onzekere, totdat bij een openluchtspel in het hof achter de Broerekerk men een souffleurshokje ging graven. Men stootte toen op een sterke steenmassa, die later nader werd onderzocht. Een beperkte opgraving toonde reeds aan, dat inderdaad een deel van de zware middeleeuwse fundering was teruggevonden. Dr. Halbertsma, wetenschappelijk ambtenaar bij de Rijksdienst voor het oudheidkundige bodemonderzoek te Amersfoort, heeft een en ander in ogenschouw genomen en hij sprak de verwachting uit, dat opgravingen in groter verband ongetwijfeld interessante bijzonderheden betreffende het verdwenen klooster zullen onthullen. Het gevonden metselwerk is ruim m. 1.30 dik en zeer gaaf gebleven. De uit grote kloostermoppen bestaande funderingen bevinden zich op ongeveer 50 cm. diepte.

In De Maasgouw 1951 blzz. 43-45 handelt Jan Henkens over: Verbod tot godsdienstoefeningen in het Openbaar te Weert in 1796. Wij lezen, dat vooral Pater Aegidius Aussems, Maastrichtenaar van geboorte en lector in het Minderbroedersklooster geen blad voor zijn mond nam. Hij hield op Zondag 25 September 1796 's morgens in de kloosterkerk en 's avonds in de openlucht voor een talrijk gehoor predikaties met als uitdagende tekst: Vicit Leo de tribu Juda. In zeer gewaagde allegoriën spoorde hij het volk aan om „l'arbre du libertinage" in hun hart om te hakken en er het H. Kruis voor in de plaats te stellen, hierbij duidelijk zinspelend op „l'arbre de la liberté" op het marktplein in Weert. Het verloop van het geval wordt dan medegedeeld in een gepubliceerde brief van Willemart aan de centrale Adminisratie. Tenslotte is Pater Aussems toch vrijgesproken. Zijn medebroeders waren toen al uit hun klooster gezet.

De H. Bernardinus van Siena heeft grote invloed gehad op onze

vaderlandse vroomheid. Aldus Dr. P. Grootens S.J. in Ons Geestelijk Erf 25 (1951) blz. 296.

Dr. L. M. Fr. Daniels O.P. bespreekt in Ons Geestelijk Erf 25 (1951) blzz. 314-315 het boek van P. Dalmatius van Heel O.F.M. over het Minderbroedersklooster te Lichtenberg bij Maastricht. Hij noemt het boek een belangrijke bijdrage voor de geschiedenis van het Katholicisme in ons vaderland en van de Nederlandse Minderbroeders.

Het Oude Land van Loon, het twee-maandelijks orgaan van de Federatie der Geschied- en Oudheidkundige Kringen van (Belgisch) Limburg, bevat in het Jan.-Feb. nummer 1951 een artikel van Const. Vanderstraeten over Pontus Heuterus, een Gorcums geestelijke, die in 1572 met zijn confraters door de Watergeuzen gevangen genomen en naar den Briel gevoerd werd doch daar aan de marteldood ontsnapte en naderhand de Kerk nog lange tijd gediend heeft.

In „Het Kanton Weert" van 28 September 1951 bespreekt L. op zeer waarderende wijze Bundel VII van deze Bijdragen. Hij eindigt zijn sympathieke recensie: De N.V. Grafische Kunstinrichting J. van Poll Suykerbuyk te Roosendaal stak deze bundel in een splinternieuwe pij!

De Zusters Recollectinen Penitenten van Dongen herdachten plechtig het 150 jarig bestaan van haar Congregatie. Op 26 Maart 1801 betrokken zij het eerste gebouw in Dongen.

Drs. W. A. van der Donk sprak op 8 Juli 1951 voor de K.R.O. over de Heilige Martelaren van Gorcum. Hij gaf in de K.R.O.-gids van 8 Juli 1951 een korte historische beschouwing. Het stuk, dat hij schreef over het klooster der Martelaren van Gorcum in Gorcumse Oudheden IV werd overgenomen door Het Kanton Weert van 6 Juli 1951. In dit blad wijdde P. Gaudentius Molenaar O.F.M. een kort herdenkingsartikel aan de Martelaren van Gorcum.

René van de Schie. Toen het donker was. Weert, Uitgave van „Het Land van Weert" (1950).

Dit boekje werd aan H. M. Koningin Juliana op 25 April 1950 aangeboden bij haar officieel bezoek aan de Gemeente Weert. Ons dunkt: geen meerzeggend geschenk, waaruit trouw en vaderlandsliefde volop blijkt, had men kunnen vervaardigen.

In dit prachtig uitgevoerd en keurig gebonden werk verzamelde en rangschikte René van de Schie de hem verstrekte gegevens over de grootste verzetsorganisatie, de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers. Wie gehoord en van dichtbij gezien heeft, wat dappere kerels in de droeve oorlogsdagen in het district Weert gepresteerd hebben, kan slechts bewondering hebben voor de onbaatzuchtige beleving van idealen. Het uiteraard onvolledig relaas plaatst ons overtuigend tegenover de diepere achtergrond van het toen zo taai volgehouden verzet, waarvoor men geen offers schuwde.

Door enkele feiten van 1919-1940 in het geheugen terug te roepen, leidt de samensteller ons in tot een beter begrip van de zo gevaarlijke arbeid.

Bijzonder sympathiek doet het aan, dat ook allen vermeld staan, die heldhaftig het leven gaven, reeds in 1940, dan in de oorlogsjaren zelf, verder tot in 1949 in het huidige Indonesië.

En dan komen wij tot de conclusie: Weert en omstreken hebben wel door het verzetswerk en door de offers van jonge levens mede de tol betaald voor het kostbare goed van de vrijheid.

Aan de doden mede onze eerbiedige nagedachtenis, aan hen, die nog leven en wier namen in dit boek niet worden vermeld, onze getuigenis van blijvende waardering. P. Cunibertus Sloots O.F.M.

C. A. de Bruijn en W. H. Schukking. Naarden 1350-1950. De Geschiedenis van een Nederlandse Vesting. Met platen en schetsen. Uitgegeven voor de Stichting Menno van Coehoorn met medewerking van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen door A. W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij N.V. Leiden, 1950.

In de inleiding van dit zeer goed uitgegeven boek spreekt C. A. de Bruijn over het oude Naarden en zijn ondergang, om dan heel verdienstelijk ons op de hoogte te brengen van allerlei termen, die bij de vestingbouw gebruikt worden. Het eerste Deel van het boek handelt dan over: De vesting Naarden van de stichting der stad in 1350 tot de Franse Capitulatie van 12 Mei 1814. Dit deel is een herziene uitgave van „De Wallen van Naarden", eene Bijdrage tot de geschiedenis van den vestingbouw in Nederland, dat A. N. J. Fabius in de Militaire Spectator

van 1887 deed verschijnen. Deze bijdrage onderging een nieuwe bewerking door W. H. Schukking. Het tweede Deel door C. A. de Bruijn behandelt de Vesting Naarden na de Franse tijd. Ofschoon de vesting als zodanig in 1926 werd opgeheven, heeft men getracht ze als monument te handhaven. Wat tot heden gedeeltelijk is gelukt. Dit boek zal er zeker toe bijdragen, dat men dit zo typisch voorbeeld van 17e-eeuwse vestingbouw gaat herstellen en voor verder verval behoedt. Deze uitgave is zorgvuldig bewerkt, men steunt op veel literatuur en beschikte over leerzaam bronnenmateriaal. Ofschoon wij wat onwennig staan tegen literatuur, als deze, is door de duidelijke uiteenzetting het geheel toch goed te volgen. Mede werd dat mogelijk door de Korte Kroniek, de schetsen in de tekst en de 24 afbeeldingen buiten tekst. C. S.

Prof. Stephanus Axters O.P. Geschiedenis van de Vroomheid in de Nederlanden. I. De Vroomheid tot rond het jaar 1300. Antwerpen, De Sikkel, 1950.
Over de geschiedenis van de Vroomheid in de Nederlanden is, vooral de laatste decennia, veel geschreven. Verspreid vindt men de gegevens in tal van op zich zelf staande uitgaven en in tijdschriften. Prof. Axters - en hij is er bekwaam voor - heeft als eerste de talrijke bijzonderheden weten te verwerken tot een groot en mooi geheel. Wij begroeten zijn werk met vreugde en zien met verlangen uit naar het vervolg. Het lijvig werk is verdeeld in drie Boeken. Het eerste handelt over: De ontluikende vroomheid in de Romeinse periode (tot 406); het tweede over: Ontstaan en ontwikkeling van de Frankische vroomheid (406-927) en het derde over: het tijdperk van de grote kloosterhervormingen (ongeveer 927-1300). Volgen dan een uitgebreide Bibliographie en Registers der gebruikte en vermelde handschriften, der plaatsnamen en der persoonsnamen. Ongetwijfeld is dit boek van groot belang, als wij aanstonds mede aan de voorgeschiedenis geest en strevingen van de nieuwere Orden nauwer kunnen ontleden en begrijpen. Het brengt daarvoor bouwstoffen in overvloed aan. Die zijn van grote waarde, omdat zij geen los zand bevatten, maar stevig zijn door de strikte wetenschappelijkheid, waarmede zij door Prof. Axters zijn verwerkt. Wij denken dan b.v. aan de Begijnen, waarvoor de Minderbroeders speciaal sympathie hadden en die voor een deel door de Franciscaanse Derde Orde werden opgevangen (blz. 318). Op blzz. 132-133 worden Bartholomaeus Anglicus en Lamprecht van Regensburg genoemd als lofprijzers van de Nederlandse Vroomheid. Broeder Gerard (Geraert) vertaalde de Vita Christinae Mirabilis en de Vita piae Lutgardis (blzz. 334-335). C. S.

Dr C. H. Lambermond O.P. Sint Dominicus. Stichter van de Orde der Predikbroeders. Haarlem-Antwerpen, Uitgeverij J. H. Gottmer N.V. ('49).
Het schrijven van een onderhoudend leven van een Heilige, als van Sint Dominicus is geen makkelijke taak. Maar deze taak kon aan Pater Lam-

bermond blijkbaar gerust worden toevertrouwd. Hij wist uit betrekkelijk spaarse gegevens een beeld te ontwerpen van zijn Ordestichter, dat uitstekend voldoet. De geest van zijn mooie Orde wist hij te belichamen in de Vader. De Minderbroeders hebben tot de dag van heden een grote eerbied voor Sint Dominicus bewaard en vieren zijn feest, als die van hun eigen Stichter. Deze sympathie steunt zeker ook op het bekende feit van de ontmoeting van beide Heiligen, zoals die op blzz. 109-110 verteld wordt, maar ook hierop, dat in Sint Dominicus het blijde en kinderlijke van de Poverello van Assisi wordt gezien (blz. 6).
In het Woord vooraf citeert de Schrijver de uitlating van de niet-katholieke Grützmacher. Het ligt voor de hand, dat hij daarmede diens singuliere mening niet tot de zijne maakt.
Het boek bevat mooie illustraties. C. S.

B. Stevens O.F.M. Geschiedenis van de Middeleeuwse Beschaving. Leuven N.N., De Vlaamse Drukkerij, Brussel N.V. Standaard-Boekhandel, 1948.
Onder algemene titel Magistra Vitae, Geschiedenis van de Beschaving worden onder redactie van de Leuvense Professor Dr E. Lousse een serie handboeken uitgegeven, waarin getracht wordt de cultuurhistorie synthetisch te beschouwen. Pater Stevens kreeg de taak de middeleeuwse periode te behandelen in haar lente, bloei en herfsttij. En wat hij zich voornam, daarin slaagde hij ons inziens uitmuntend: hij ontdekte in de Middeleeuwen de ziel, die alle beschavingsfactoren beheerste en hun harmonische samenwerking bevorderde. Op werkelijk frappante wijze weet hij afzonderlijke gebeurtenissen en diverse aspecten in zijn visie onder te brengen. Daardoor wordt leven en orde gebracht in dood of doodschijnend verspreid materiaal. Voor het practisch onderricht is van niet gering belang, dat de schrijver bij elk hoofdstuk een Besluit geeft, waarin kort en krachtig de talrijke medegedeelde feiten nog eens worden samengevat in een breed overzicht.
Veel zorg besteedde R. Demortier aan de samenstelling van een namenregister. Talrijke kaarten en illustraties verhogen de waarde van dit werk, dat wij aan de studenten van onze middelbare scholen graag aanbevelen. C. S.

Joh. van Berkel en Aug. A. Boudens. De gang der mensheid. Geschiedenis voor het Katholieke M.U.L.O. 's-Gravenhage-Djakarta, G. B. van Goor Zonen's Uitgeversmaatschappij N.V. 1950.
In dit katholiek leerboekje hebben de schrijvers zich wijselijk beperkt tot heel voorname gebeurtenissen. Met de vele afbeeldingen en kaarten doet het werkje fris aan en het lijkt ons zeer geschikt voor de leerlingen van de Katholieke U.L.O. scholen. Tot onze voldoening hebben wij geobserveerd, dat het ook bij geschiedenis niet gaat zonder vragenboekjes.
C. S.

J. J. Moerman en Leonard Roggeveen. Historische Taferelen. Een bundel samenspraken. Tekeningen van Jaap Veenendaal. 's-Gravenhage-Djakarta. G. B. van Goor Zonen's Uitgeversmaatschappij N.V., 1951.

De stof van deze boekjes werd ontleend aan een aantal feiten uit onze vaderlandse Geschiedenis en wordt voorgesteld in de vorm van samenspraken, een methode, die er bij scholieren goed ingaat. Wij geloven, dat de bedoeling van de schrijvers om de leerlingen vertrouwd te maken met de sfeer, waarin de feiten zijn voorgevallen, in het algemeen wel geslaagd is. Wij menen echter voor XII 1572 Den Briel in Deel I daarvoor een uitzondering te moeten maken. De samenspraken lenen zich ook voor opvoeringen. C. S.

Gelders Jaarboek 1951 ten dienste van Gemeente-, Polder-, Waterschaps- en Verenigingsbesturen, samengesteld door W. J. Kuntze. Arnhem, G. W. van der Wiel en Co, (1950).

Met erkentelijkheid moeten wij de moeiten vermelden, die de Samensteller en Uitgeefster voor dit Jaarboek over gehad hebben. Voor de verschillende Besturen in Gelderland is dit boek eenvoudigweg onmisbaar, terwijl het ook buiten die Provincie aan velen grote diensten kan bewijzen. Van niet gering belang is het, dat een verzameling van reglementen en verordeningen van het Provinciaal Bestuur werden opgenomen. De bewerking van het geheel is zeer nauwkeurig en het register is een veilige wegwijzer bij de zo grote hoeveelheid van gegevens. C. S.

Batavia Sacra. Hoofdstukken uit de vaderlandse Kerkgeschiedenis onder redactie van M. P. van Buijtenen en Dr J. J. M. Timmers. Utrecht-Brussel, Uitgeverij Het Spectrum, 1947-1949.

Deze reeks boekjes, die er prettig uitzien, handig zijn in het gebruik en leerzaam zijn van inhoud, verscheen in 10 nummers. Ofschoon het de bedoeling wel niet geweest zal zijn om de serie tot dit getal te beperken, zal men daartoe voorlopig wel gedwongen zijn én om de grote onkosten én ook wel om te weinig medewerking. De deeltjes, die het licht zagen, verdienen de aandacht volop en geven een helder zicht op bepaalde personen of tijdperken of toestanden van ons kerkelijk verleden.

Verschenen zijn:

1. *Mag. Dr P. Polman O.F.M. Godsdienst in de gouden eeuw.* 1947.

In dit romantisch getinte werkje geeft de zeer deskundige schrijver zijn inhoudrijke visie over het leven van het Protestantse en Katholieke deel van de Noord-Nederlandse bevolking tijdens de gouden eeuw. Zijn verhandeling lezend en die aan de gedetailleerde feiten toetsend, komt men bij zijn synthese echter iets te veel tot de indruk, dat, wat hij noemt de zegevierende kerk eigenlijk de lijdende kerk was en vice versa.

28 Fraaie en goed gekozen afbeeldingen geven aan het boekje licht en kleur.

Voor de geschiedenis van de Nederlandse Minderbroeders zijn vanzelf van belang, alwat de auteur noteert over de verhouding van seculieren en regulieren en over het Jansenisme. Wij noteren bovendien de blzz. 54 (P. Aegidius de Glabbais, pastoor te Amsterdam), 67 (Henricus de Bubentop), 68 (Gerlach Peters) en 69 (Matthias Croonenborch). Eén vraag (zie blz. 71): hadden de Martelaren van Gorcum en van Alkmaar voor de Katholieken in de gouden eeuw ook betekenis?

2. *A. van Dijk O.F.M. Cornelius Musius, een Delftse Martelaar van 1572.* 1947.

Door het Bestuur van het Nuyensfonds werd enige jaren geleden bekroond een nog niet uitgegeven monografie, getiteld: Cornelius Musius (1500-1572), priester, poëet en martelaar. Uit deze monografie wordt hier dat gedeelte openbaar gemaakt, dat de dood van Musius behandelt. Als inleiding geeft echter de Schrijver ons een korte levensschets. Deze uitstekende studie schildert mede door de illustraties ons de laatste levensdagen van deze eminente Priester zó voortreffelijk, dat wij - ondanks de tegenstelling in de bronnen - de gebeurtenissen als voor eigen ogen zien. De nauwkeurige studie van de genoemde bronnen heeft de bekwame schrijver bovendien in staat gesteld om wel definitief af te rekenen met het dispuut, dat bestond omtrent de schuldvraag van Willem van Oranje. Het staat nu vast, dat de gruwelijke moord zonder zijn medeweten en zonder zijn goedkeuring is geschied.

Wij wijzen er hier op, dat „St. Aechte" te Delft, waarvan Cornelius Musius rector was, een Tertiarissenklooster was (blz. 13). Zulk een klooster met name: St. Marie in Galilea was er ook te 's-Gravenhage, waarin Musius' zuster Judith onder de naam van Elisabeth de sluier had aangenomen (blz. 9). Voor een betere belichting van de historie der Martelaren van Gorcum hebben de blzz. 9, 23, 69 aanduidingen. Voor de ontwikkeling van de devotie tot O. L. V. van Zeven Smarten moet gedacht worden aan Musius' Carmen festum (blz. 15). Wie aandachtig leest, wat in dit boek geboden wordt kan het niet verwonderen, dat de studie van deze talentvolle Minderbroeder de eer van een bekroning kreeg.

3. *J. Francino. Kruisheer. Geschiedenis van de Orde der Kruisheren.* 1948.

De Nederlandse Kerkelijke geschiedenis kan onmogelijk goed en volledig beschreven worden zonder diepere kennis van oorsprong, aard, geest, arbeid en verspreiding van de diverse kloosterorden en -congregaties. Pater Francino heeft een extra goed werk gedaan, omdat tot heden geen samenvattende geschiedenis van de Kruisheren verscheen. De Orde is nog wel van Nederlandse stam! Daar het noodzakelijk was beknopt te zijn in deze uitgave van beperkte omvang, blijft het verlangen naar een uitvoerig boek. Daarin moge ons dan ook iets meer verteld worden van de eigen geest, die deze sympathieke Orde toch hebben moet. Gedegen-

heid en eenvoud lijken ons nu niet zo'n specifiek kenmerk. Aan de opzet echter, die was om in populaire vorm voorhanden zijnde gegevens voor het grote publiek toegankelijk te maken, heeft de Schrijver voldaan, mede ook, omdat hij zijn ordegeschiedenis concentreerde rondom het nog bestaande, zo bekende klooster Sint Agatha in het land van Cuyk, maar tevens zijn gegevens plaatste in het licht van wereld- en Kerkgeschiedenis. 15 Illustraties sieren het werkje, waarvan de lezing er een was, die leerde.

4. *Dr W. Prick, Bisschop Nelis, vriend van Brabants Katholieken 1736-1798.* 1948.
Als men de titel van het boekje gezien heeft en men volgt de schrijver bladzijde na bladzijde, dan komt ongemerkt de vraag op: wanneer zal men eindelijk eens kennis maken met de te beschrijven persoon. Het geduld wordt echter op de proef gesteld tot aan blz. 47. Merken wij dat als een gebrek aan? Integendeel! Want de opzet van de auteur is ons volledig te doen inleven in het doen en laten van Nelis „als Bisschop", speciaal van die Brabantse Katholieken, die onder de rechtsmacht van het Antwerpse Bisdom stonden. Door deze opzet zag de schrijver zich gedwongen tot 1559 (en eerder) terug te gaan en zijn eerste hoofdstuk handelt daarom over: De herinrichting der Nederlanden op kerkelijk gebied. Hierin wordt dan vooral de oprichting van het Bisdom Antwerpen besproken (blzz. 1-22). Door deze verhandeling kreeg het werkje tevens een algemene waarde. Na in het tweede hoofdstuk Grondgebied en Bestuurders (blzz. 23-42) behandeld te hebben, komt de Schrijver tot de eeuw van de „Verlichting", in welke eeuw Bisschop Nelis optreedt. Wij zien hem dan getekend in zijn strijd om geloof en vrijheid (blzz. 54-67) en als herder der zielen (blzz. 68-99). In het tweede deel leren wij hem kennen, als de vriend en vader van de verdrukte Hollandse Katholieken. In dit boekje worden tal van reeds bekende gebeurtenissen aanschouwelijk voorgesteld. Het deelt ook menig onbekend feit mede. Daardoor wordt ons heelwat nieuws geleerd over dat deel van het land, dat onder Antwerpen's Bisschop levend, toch tot de Generaliteitslanden bleef behoren. Het boekje heeft ons geboeid.

5. *P. Optatus O.F.M.Cap. De Spiritualiteit van de Capucijnen in de Nederlanden gedurende de XVIIe en XVIIIe Eeuw. Een Bijdrage tot de geschiedenis van de vaderlandse Vroomheid.* 1948.
Met intense belangstelling begonnen wij de lezing van dit werk. Na de lezing stond het voor ons vast, dat Pater Optatus degelijk werk geleverd had en dat hij onze kennis over de Nederlandse spiritualiteit, speciaal van de franciscaanse had vermeerderd. Voor ons als Minderbroeder bleken echter niet alle vraagstukken opgelost. Maar deze vraagstukken betreffen niet rechtstreeks het thema, dat de deskundige schrijver behandelde. Dat thema was de uiteenzetting en beschrijving van de spiritualiteit van de

Capucijnen en dan nog in een beperkte kring en een bepaalde periode Maar het kon wel niet anders, of hij moest bij deze verhandeling terugtreden tot Hem, wiens geest en idealen elk van zijn volgelingen bezielen moet, de Seraphijnse Vader Franciscus. Daarom gaat het eerste hoofdstuk ook over de Betovering van Alverna en hij ziet in de Heilige van Assisi bijzonder zijn liefde tot armoede en versterving, geconcentreerd in de liefde tot het Kruis. In het tweede hoofdstuk zien wij de Capucijnen in de Nederlanden besproken, waarin ook bijzonder de aandacht gevraagd wordt voor hun arbeid in de Hollandse Missie. In het derde hoofdstuk wordt de aandacht gevraagd voor „Vaderlandse mystiek", terwijl in het vijfde hoofdstuk gesproken wordt over de Capucijnenascese in de 18e eeuw. Het vierde hoofdstuk doet ons dieper ingaan in het leven en de leer van P. Joannes Evangelista van 's-Hertogenbosch. Na de kennismaking met alle gegevens van P. Optatus moet men wel respect hebben voor deze zonen van Franciscus, die het erfdeel van de Vaderen zo hebben gehandhaafd en op eigen wijze en tot eigen voordeel mystiek en ascese beoefenend, toch zo gestaag door voorbeeld en arbeid anderen tot heil zijn geweest. Onopgelost lijkt ons daarbij de kwestie in hoeverre de Capucijnen door *deze* spiritualiteit afweken van de Minderbroeders en zo deze afwijking werkelijk in ernstige mate heeft bestaan, in hoeverre dat terecht is geschied. Feit in elk geval is, dat wij in dit boekje menige aanwijzing van innig contact met Minderbroeders vinden. Wij noteerden: Jan Brugman (blz. 27), Herp (blzz. 27, 74-78, 82-94, 118, 119, 122, 127, 148, 150), Franciscus Titelmans (blz. 31), Alphonsus van Madrid (blzz. 46, 47, 53, 101, 111), Franciscus Ludovicus Sanguessa (blzz. 68-69), Fulgentius Bottens (blzz. 75, 76, 124, 131, 132), Bonifacius Maes (blzz. 75, 76, 123, 150, 151), Berthold van Regensburg (blz. 117). Over Recollectinen zie blzz. 42, 43. De Derde Orde wordt vermeld op blz. 43, het Tertiarissenklooster te Almelo op blz. 55, Elisabeth Strouven op blz. 114 en de Tertiaris Grimminck op blzz. 75 en 151.

6-7. *P. Noordeloos, Pastoor Maarten Donk Deel I 1505-1567, Deel II 1567-1590.* 1948

Deze prachtbiografie, door de schrijver aangeboden: Aan de zonen van Vader Franciscus met wie dank of vriendschap mij verbindt, leest men in één adem uit. Hier krijgt men nu eens een ander beeld van de Priesters van vóór de Hervorming, als elders met soms te felle kleuren wordt getekend. Dit boek is echter niet alleen een biografie van een voorbeeldig geestelijke, waarin ons verteld wordt van zijn levensloop, zijn arbeid, zijn degelijkheid en vroomheid. Want Maarten Donk was een man, die in het volle leven stond, toen de Hervorming opkwam, zich ontwikkelde en overwon. En door het feit, dat hij op verschillende plaatsen korter of langer verbleef, maken wij kennis met de diverse schakeringen, welke het nieuw geloof toonde. Zo zien wij hem in aanraking komen met Anabaptisten, Lutheranen en Calvinisten, ook met de Geuzen. In deze voor

een oprecht-katholiek Priester toch wel zeer moeilijke tijden, zien wij Maarten Donk als de zielzorger, die door woord en geschriften de zijnen steunde en anderen trachtte terug te brengen tot de ware schaapstal. Dat deed hij te Wormer, Delft, als deken van het kapittel van Sint Maria ten Hove te Den Haag, te Rotterdam en te Amsterdam.
In een aanhangsel geeft de schrijver ons nog een duidelijk beeld van het pijnlijk conflict Buyck-Donk, terwijl de bibliografie keurig bewerkt is.
Deze fraai geïllustreerde deeltjes zijn een bijzondere aanwinst voor Batavia Sacra, om de persoon, over wie zij handelen, om de geschetste toestanden, maar vooral ook omdat zij positief en lerend zijn.
De boekjes bevatten ook vele Franciscana.
Te Grootebroek was een Tertiarissenklooster (I blzz. 39, 86). Over verschillende kloosters te Delft leze men I blzz. 66-68, 85, 86, 89.
Van het St. Aechtenconvent aldaar was Cornelius Musius biechtvader (I blzz. 63, 68, 76, 85, II blzz. 9, 16, 17, 22, 41). De Minderbroeders te Delft worden vermeld in I blzz. 84, 85, 89, 101-106, II blz. 18. Pater Joannes Olem viel 9 October 1557 als slachtoffer van de pest, pas 33 jaar oud (I blz. 63). Pater Jacob Schureman uit Leuven trad in 1566 op als predikant tegen de dwaling (I blz. 106). Over de Minderbroeders te Amsterdam wordt gesproken in II blzz. 45, 56, 58, 63; over die te Amersfoort II blz. 78 vgl. 82; over die te Antwerpen II blz. 99 en die van Utrecht II blz. 101.
Interessant is de inhoud van Donk's boekje: Die vruchten der ecclesie Christi, dat uittreksels bevat van brieven van missionarissen o.a. van Nicolaas Herborn, Peter van Ghent en Martinus de Valencia e.a. Zie II blzz. 12-14.

8. *Jhr. Dr. J. S. Witsen Elias. Het snijwerk aan Nederlandse koorbanken en preekstoelen tot het einde van de XVIe Eeuw.* 1949.

Op elke bladzijde van dit werkje kan men bemerken, dat er iemand spreekt met kennis van zaken. De Auteur leidt ons uitstekend in op het gebied van het houtsnijwerk en geeft beknopt, maar overzichtelijk, wat op verschillende plaatsen van ons land nog aan merkwaardigs aangetroffen wordt. Wij, die betreuren, dat zoveel kostbaars in een niets ontziende oorlog verloren ging, voelen daardoor nog beter aan, hoe waardevol de schatten zijn, die ons nog overbleven. En dit boekje kan aansporen tot grote zuinigheid tegelijk met een goede verzorging van monumenten, die ons verhalen van diep godsdienstig gevoel en grote kunstvaardigheid van onze voorvaderen. Over de koorbanken uit de Minderboederskerk te Bolsward kan men een en ander lezen op blzz. 17, 41-46. Zoals te Bolsward is ook te Venlo een Sint Franciscus aanwezig (blz. 50). Te Dordrecht staan op een paneel tien Franciscanen (blz. 67). Vooral de Minderbroeders, de volkspredikers bij uitnemendheid, zullen van preekstoelen gebruik gemaakt hebben (blz. 79).

9. Anton van Duinkerken. Nicolaus van Milst 1645-1706. 1949.
Anton van Duinkerken beschrijft in dit boekje eerst het leven van Nicolaus van Milst, die in 1674 Pastoor werd van het Begijnhof te Breda, in welke stad de Minderbroeders een statie hadden (blz. 19), en hij schetst hem als dichter, moralist en prediker aan de hand van de door hem, gedeeltelijk in dichtvorm, uitgegeven werkjes. Op blz. 93 wordt daar een lijst van gegeven. De schrijver geeft dan aan, welke plaats Nicolaus van Milst toekomt in de letterkunde. Doordat hij de kunst verstaat de Priester te plaatsen in eigen milieu, wordt aan deze biografie een wijdere historische waarde gegeven, tevens omdat wij een betere kijk krijgen op de eigen vroomheid in die dagen.
Wij maken kennis met de Minderbroeders Joannes a Castro (1621-1702) en Petrus van Gullick (1679-1745). Behalve Joannes a Castro (zie ook blz. 37) worden in verband met de geschriften van Nicolaus van Milst ook genoemd Petrus Vaele (blz. 39) en Fulgentius Bottens (blzz. 58, 60). Het werkje, dat met 8 afbeeldingen is versierd, heeft een veelzijdige waarde.

10. Dr. B. van Bilsen O.F.M. Het Schisma van Utrecht. 1949.
Het is de opzet van Pater van Bilsen niet geweest, om door een archiefonderzoek nieuwe gegevens te brengen omtrent het droevig schisma van Utrecht. Hij heeft eenvoudig het gepubliceerd materiaal willen gebruiken om een beknopte, maar heldere uiteenzetting te geven van de oorzaken, het ontstaan, de ontwikkeling van dit conflict, dat ondanks ernstige pogingen nooit opgelost werd. Weemoedig stemt het te zien, hoe het verval van de afgescheidenen al sterker werd.
Wij geloven, dat Pater van Bilsen met dit boek aan velen een dienst heeft bewezen. Zijn uiteenzetting is klaar en iedereen kan aan de hand van zijn gemakkelijk te volgen studie zich een goed denkbeeld vormen over de historie van deze scheuring in de Nederlandse Kerk. Vooral juridisch bekeken, is het boekje uitstekend.
Op blzz. 35 en 59 is sprake van de bekende Pater L. Hennepin, op blz. 84 van P. Aegidius de Glabbais. Over Rotterdam H. Rosalia vindt men enige notities op blzz. 54 en 60, over de statie van de Minderbroeders te Alkmaar op blz. 90.
C. S.

J. Houtmortels R.K. Pr. Thorn Hoogadelijke Rijksabdij en Vorstendom. Thorn, Drukkerij Firma Hub. Tonnaer. Maastricht Uitgeversmij „Ernest van Aelst" (1948).
De mogelijkheid is volstrekt niet uitgesloten, dat een uitgebreid archiefonderzoek vele documenten te voorschijn kan brengen, waardoor de werkelijke invloed en betekenis van het Vorstendom Thorn in de geschiedenis sterker zou uitkomen. Zulk een onderzoek heeft de Schrijver van dit boek, zoals blijkt uit de geraadpleegde werken (blz. 287), niet gedaan. Het was ook zijn opzet niet een groots-wetenschappelijk werk

samen te stellen. Hij wilde de bewoners van Thorn zelf en ook die vele belangstellende vreemdelingen, die graag in deze schilderachtige plaats vertoeven, kennis bijbrengen. Dat is de Schrijver gelukt. Want ondanks het sober materiaal heeft men na lezing toch wel een overzicht van ontstaan en ontwikkeling van deze Rijksabdij en dit Vorstendom. Hij verhaalt de stichting van Stift en Vorstendom, de ontwikkeling tot wereldlijk kapittel, geeft een lijst van abdissen en deelt een en ander mede over de parochie. Allerlei gebruiken verklaart hij bovendien. Vanaf blz. 179 wordt het burgerlijk bestuur geschetst, waarbij wij nader kennis maken met Stramproy, Grathem, Baexem, Ittervoort-Ell, alsook met de bezittingen buiten het land van Thorn en in de voormalige Baronie van Breda. Een aantal fotogravuren versiert het boek, waarin velerlei wetenswaardigheden werden ondergebracht. C. S.

Jan Romein. Tussen Vrees en Vrijheid, Vijftien historische Verhandelingen. Amsterdam, N.V. Em. Querido's Uitgeversmaatschappij. 1950.
Dr. Jan Romein heeft in deze Bundel vijftien historische verhandelingen bijeengebracht, die elders gepubliceerd werden. Zij werden opnieuw afgedrukt niet naar de tijd, waarop zij verschenen, maar systematisch. Drie zuiver-theoretische artikelen openen de bundel. De tweede rubriek heeft tot onderwerp de cultuurhistorie van de 19e eeuw met haar opgang en ondergang. Het thema van de derde rubriek is de Nederlandse Geschiedschrijving. De vierde rubriek heeft in het eerste artikel een èn Nederlands èn contemporain onderwerp; het tweede artikel legt, hoewel universeel van thema, toch het accent op de eisen van de tegenwoordige tijd. De vijfde rubriek heeft vier bijdragen, die meer actueel en politiek, dan historisch zijn.
Niet zonder moeite hebben wij dit boek doorgeworsteld. Die moeite is zeker ook veroorzaakt door de stijl van de schrijver. Wij moesten een aantal passages eerst gaan „ontleden", om ze te kunnen volgen. Dan is het niet zo gemakkelijk zich in de heel eigen ideeën, die de schrijver sterk op de voorgrond dringt, in te denken. Dat deze ideeën ten slotte menigmaal dikwijls niet de onzen bleken te zijn, ligt uiteraard hierin, dat wij anders ingesteld zijn en een andere levenskijk en -beschouwing moeten hebben. Desondanks staat er in deze Bundel zeer veel voor een „andersdenkende" historicus te leren. C. S.

Land en Volk van Brabant. Bijdragen van Brabantse schrijvers, dichters en geleerden, verzameld en ingeleid door Antoon Coolen. Foto's van Martien Coppens. Amsterdam-Antwerpen, Uitgevers-Maatschappij „Kosmos", 1950.
Wie veel interessants wil lezen en leren over Brabant, moet zich dit fraaie boek aanschaffen. De inhoud is zo gevariëerd, dat iedereen heelwat vinden moet naar eigen keuze en smaak; en moeilijk kunnen wij ons indenken, dat iemand geen warme belangstelling zou hebben voor het

geheel. Het boek is een bloemlezing van het beste soort. En de uitgave is met haar schat van reproducties van zeer merkwaardige fotografiën zo uitstekend, dat het iedere boekliefhebber aantrekt en tot lezen dringt. Wij tellen 37 verschillende stukken. Er zijn beschouwende bijdragen, verhalende opstellen, legenden, een sage, novellen en een aantal gedichten en men kan niet gemakkelijk uitmaken, welke daarvan in eigen soort het beste en schoonste is. Het is daarom geen achterstelling, als wij speciaal de aandacht vragen voor de instructieve Inleiding door Antoon Coolen. Dan voor de bijdrage van Dr. P. C. de Brouwer: Het Brabantse wezen. Met grote belangstelling namen wij kennis van de artikelen van een onzer oud-leerlingen, de te vroeg overleden Uri Nooteboom. Hij handelt over: Jeugd in een fabrieksstad en Jeugd in de Kempen. In deze tweede spreekt hij op blz. 146 over Pastoor Kloppenburg, een franciscaanse priester. Vermelden doen wij ook graag: De Brabantse toren door Joan Willems en Frans van der Ven; Spiegel van Brabant door Dr. Frans van der Ven; Legende van Sint Oeda door Luc van Hoek; Van het boerenland van West-Brabant en een onlichamelijk historisch monument door Ir. Geert Heijmeier; Noord-Brabant volkskundig beschouwd door Dr. H. H. Knippenberg.
Wij sluiten ons aan bij Antoon Coolen (blz. 31): Bij de Brabantse lezer zal dit boek bezinning op zijn gewest bevorderen, maar gelijktijdig zal het bij de lezer elders beter begrip bezorgen van de Brabantse wezen-aspecten, met behoud waarvan Brabant zijn beste bijdrage zal blijven geven in de rij der provincies, die het boeiende geheel samenstellen van het Nederlandse volk. C. S.

Prof. Dr. P. Geyl. Geschiedenis van de Nederlandse Stam. Deel I-II. Herziene Uitgaaf. Amsterdam-Antwerpen, Wereldbibliotheek N.V., 1948-1949.
Deze herziene uitgave van een standaardwerk wint het in elk opzicht van de eerste editie, vooral dan wat het uitwendige betreft. Want deze uitgave is tot in de puntjes verzorgd; op het glanzend papier komen de talrijke illustraties uitstekend tot haar recht, de druk is fraai, het formaat royaal, de band kreeg een goede uitvoering. Zulk een boek neemt men voor zijn pleizier in de handen en men bladert er gaarne in, omdat telkens het oog getrokken wordt door nieuwe en onopgemerkte bijzonderheden. Men zou zich echter geen dienst bewijzen, als men alleen voor deze uitwendige uitvoering zich interesseerde. Want het moet erkend worden, dat deze ten slotte een zeer passend kleed is van een rijke inhoud. Om om ons anders uit te drukken: het zeer verzorgde uiterlijk correspondeert met de waardevolle inhoud van dit monumentale boek, dat allerwege gunstige werd beoordeeld en in de kringen van historici als baanbrekend werd erkend.
Onder de Nederlandse stam verstaat de schrijver alle volken en volksgroepen voor wie het Nederlands de moedertaal is.

Hij verdeelt zijn werk in 8 Boeken getiteld: De Germaanse Stammen; De feodale Versnippering; Boergondische Staatvorming; Onafhankelijkheidsstrijd en Scheuring; In tegenovergestelde kampen 1609-1648; De Republiek tussen Frankrijk en Engeland; De Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk bedreigd (1648-1688); Met Engeland tegen Lodewijk XIV; De redding der Zuidelijke Nederlanden (1688-1715); Hoogtij en Verval van het Barrière-stelsel (1715-1751). Beide delen zijn voorzien van: Bronnen der aanhalingen en van een Personenregister.
In dit werk, waarin ook de cultuurhistorie de haar toekomende plaats krijgt, zien wij in Deel I blzz. 135-136 en 140 een en ander geschreven over Jan Brugman en de Observantie, op blzz. 230-233 over de Martelaren van Gorcum e.a. C. S.

Gids voor gezin en parochie van O. L. Vrouw Onb. Ontv. te Leiden, „Hartebrug-parochie". Uitgave: Kerkbestuur, O. L. Vrouw Onbev. Ontv. te Leiden. Druk en verzorging: Drukkerij Noordholland te Hoorn z.j.
Deze gids brengt de parochianen van de bekende Hartebrugparochie te Leiden volledig op de hoogte van heel het parochieleven. En bevat talrijke nuttige inlichtingen en aanwijzingen, raadgevingen niet uitgesloten. Vooral voor hen, die zich voor het eerst in deze parochie vestigen lijkt het een onmisbare aanwinst. C. S.

Marc. Heijer O.F.M. Everardus Witte, 't „Heilig Bruurke" van Megen. z.pl.z.u.z.j. (1951). Verkrijgbaar bij de Schrijver, Minderbroedersklooster, Megen N.B.
Reeds bij zijn leven had Broeder Everardus Witte bij zijn medebroeders en bij ieder, die hem kende, de faam van een Heilige te zijn. En toen hij op 22 Dcember 1950 een zalige dood was gestorven, hebben velen dadelijk spontaan zich tot hem gewend om zijn voorspraak. Van het gebed had hij bij zijn leven - bewogen door medelijden met de noden der mensen - een apostolaat gemaakt.
Pater Marculphus Heijer heeft nu voor de vereerders van de Broeder dit mooi boekje samengesteld. Na in het Voorwoord er op gewezen te hebben, hoe men zich de voorspraak kan waardig maken, geeft hij een korte levensschets en Pater Heijer verstaat de kunst om dat uitstekend te doen. Volgen dan een aantal gebeden, die men naar eigen intentie kan nemen. Het fraai werkje sluit met de vermelding van een aantal gebedsverhoringen. Samen met een prachtfoto van het „Heilig Bruurke" zal dit boekje een uitstekend middel blijken tot verspreiding van een ware devotie. C. S.